

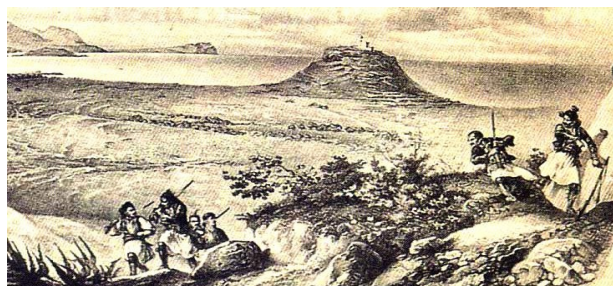
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ Μαρίας Μάλαμα
(Α. Μ. : 1012202103030)

Θέμα : «Οι Μανιάτες οπλαρχηγοί και η συμβολή τους στην Ελληνική
Επανάσταση: Παναγιώτης και Διονύσιος Τρουπάκης, Ηλίας Χρυσοσπάθης,
Κυριάκος Καμαρινός»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια: Ιωάννα-Σουλτάνα Κοτσώρη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4

Α΄ Κεφάλαιο

Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στην προεπαναστατική Μάνη.....	7
1.1. Κοινωνική και οικογενειακή οργάνωση Μανιατών.....	7
1.2. Οικονομία Μανιατών	10
1.3. Εξωτερική εμφάνιση Μανιατών	12
1.4. Η Μανιάτισσα.....	14

Β΄ Κεφάλαιο

Η προεπαναστατική προετοιμασία.....	18
2.1. Η ένταξη των Μανιατών στη Φιλική Εταιρεία.....	18
2.2. Κινήσεις προς την επανάσταση.....	26

Γ΄ Κεφάλαιο

Η δράση και οι κινήσεις των επαναστατών.....	34
3. 1. Η απελευθέρωση της Καλαμάτας.....	34
3. 2. Απελευθέρωση κάστρων Μεσσηνίας – Αρκαδίας – Λακωνίας.....	39

Δ΄ Κεφάλαιο

Οι Μανιάτες στον ένοπλο αγώνα.....	49
4.1. Οι Μανιάτες και οι επιδόσεις τους στο ναυτικό αγώνα.....	49
4.2. Κάλεσμα βοήθειας του Κολοκοτρώνη προς τους Μανιάτες για την πολιορκία της Τριπολιτσάς	52
4.3. Ο Ιμπραήμ στη Μάνη.....	57

Ε΄ Κεφάλαιο

Μανιάτες αγωνιστές.....	63
5.1. Παναγιώτης Τρουπάκης – Μούρτζινος	63
5.2. Διονύσιος Τρουπάκης – Μούρτζινος.....	72
5.3. Ηλίας Χρυσοσπάθης.....	76
5.4. Κυριάκος Καμαρινός	82
5.5. Η επιστολή του Καποδίστρια προς τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.....	88

ΣΤ΄ Κεφάλαιο

Αποτίμηση της Επανάστασης.....	90
Επίλογος.....	93
Βιβλιογραφία.....	94
Περίληψη.....	98

Πρόλογος

Η Ελληνική επανάσταση αφορά κυρίως πρόσωπα, τα πρόσωπα των πρωταγωνιστών. Ωστόσο, οι πρωταγωνιστές δεν είναι μια περίπτωση ατομική, αλλά μια σύνθεση όλων των δυνάμεων που τον περιβάλλουν. Οι μεγάλες ηγετικές μορφές της Επανάστασης ήξεραν να διευθύνουν και να οργανώνουν μια μάχη, ήξεραν να ελίσσονται όταν οι περιστάσεις το απαιτούσαν, γνώριζαν και μελετούσαν τον εχθρό, δεν υπερέβαλλαν και είχαν επίγνωση των δυνατοτήτων τους. Βέβαια, ορισμένα λάθη δεν αποφεύχθηκαν, αλλά η ιστορία γράφτηκε και αποτέλεσε ένα κράμα ανθρώπινων δυνατοτήτων. Πρόκειται για αγωνιστές που θυσίασαν την οικογένειά τους, ολόκληρη τη ζωή τους και δεν δέιλιασαν μπροστά στο θάνατο ούτε στιγμή και το απέδειξαν.

Η κήρυξη της Επανάστασης στη Μάνη έλαβε χώρα στις 17 Μαρτίου 1821 σύμφωνα με την τοπική προφορική παράδοση. Σύμφωνα με τις γραπτές μαρτυρίες οι πρόκριτοι της περιοχής, που τελούσαν υπό προνομιακό καθεστώς, ζήτησαν από τον ηγέτη τους να ξεκινήσει πρώτα η Μάνη τον αγώνα της απελευθέρωσης εναντίον των Τούρκων κατακτητών, κάτι που ήταν σύμφωνο με τους σχεδιασμούς της Φιλικής Εταιρείας. Έτσι, οι Μανιάτες οπλαρχηγοί συγκεντρώθηκαν στην Τσίμοβα, τη σημερινή Αρεόπολη και εκεί που αποφάσισαν την έναρξη του αγώνα κατά των Τούρκων και τη διεκδίκηση της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους.

Ηγετικές μορφές των οπλαρχηγών που συγκεντρώθηκαν αποτελούσαν οι Παναγιώτης και Διονύσιος Τρουπάκης, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης και ο Κυριάκος Καμαρινός. Η οικογένεια Τρουπάκη αποτελούσε παλιά ηγεμονική οικογένεια της Μάνης, η οποία κυριάρχησε στην ευρύτερη περιοχή κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Συγκεκριμένα, ο Παναγιώτης Τρουπάκης γιος του Μιχαήλ Τρουπάκη και ο Διονύσιος Τρουπάκης ή Μούρτζινος γιος του Μιχάλμπεη Τρουπάκη, υπήρξαν μέλη της Φιλικής Εταιρείας και οπλαρχηγοί με ηγετική μορφή. Επιπλέον, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης αποτελούσε και αυτός μέλος της Φιλικής Εταιρείας και αγωνιστής της ελληνικής επανάστασης. Μάλιστα, ο Χρυσοσπάθης αρκετός νέος επιβιβάστηκε σε μανιάτικα πλοία που δρούσαν ενάντια στους Τούρκους και τους Αλγερινούς και από νεαρή ηλικία προσπαθούσε να πολεμήσει τον εχθρό. Τέλος, ο Κυριάκος Καμαρινός ήταν έμπορος, πατριώτης και συνωμότης, μέλος επαναστατικής οργάνωσης της Φιλικής Εταιρείας.

Εισαγωγή

Ο Ελληνικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας, γνωστός ως η Ελληνική Επανάσταση του 1821, ήταν ένα κομβικό γεγονός στην ελληνική ιστορία, όταν οι Έλληνες επαναστάτες πολέμησαν εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους. Η χερσόνησος της Μάνης διαδραμάτισε πολύ σημαντικό και καθοριστικό ρόλο σε αυτή την επανάσταση, η οποία οδήγησε στην ελευθερία.

Οι Μανιάτες ήταν γνωστοί για το έντονο πνεύμα ανεξαρτησίας και αντίστασης στην οθωμανική κυριαρχία. Η χερσόνησος της Μάνης έγινε κέντρο επαναστατικής δραστηριότητας κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης. Οι Μανιάτες, μαζί με άλλους Έλληνες επαναστάτες, πολέμησαν εναντίον των οθωμανικών δυνάμεων σε διάφορες μάχες και αψιμαχίες. Το τραχύ έδαφος της χερσονήσου της Μάνης και τα οχυρά πυργόσπιτα επέτρεψαν στους Μανιάτες να αντισταθούν αποτελεσματικά στις οθωμανικές δυνάμεις. Χρησιμοποίησαν τις τακτικές ανταρτοπόλεμου και τις γνώσεις τους για το τοπικό τοπίο προς όφελός τους. Η αποφασιστικότητα και οι συνεισφορές των Μανιατών ήταν ουσιαστικές για τη συνολική επιτυχία της Ελληνικής Επανάστασης. Μάλιστα, η αντίστασή τους λειτούργησε ως έμπνευση για άλλες ελληνικές περιοχές και βοήθησε στη συγκέντρωση υποστήριξης για την ευρύτερη υπόθεση της απελευθέρωσης της Ελλάδας από τον Οθωμανικό έλεγχο. Η αντίσταση και η γενναιότητά τους έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην τελική απελευθέρωση της Ελλάδας από την Οθωμανική κυριαρχία.

Οι κάτοικοι της Μάνης από το 1670 και για δεκατέσσερα χρόνια βίωσαν την καταπίεση, διότι το στράτευμα των Τούρκων έμεναν στα Κάστρα της Ζαρνάτας, της Κελεφάς και του Πασσαβά, και έτσι αξιολογώντας τις καταστάσεις αποφάσισαν να διεκδικήσουν την ελευθερία τους. Ο επίσκοπος Μάνης Ιωακείμ και ο Θεόδωρος Βούλτσος από τη Λαγκάδα ως εκπρόσωποι των κατοίκων χωριών της Μάνης απέστειλαν στον Μοροζίνη επιστολή στις 30 Αυγούστου 1684 και ζητούσαν να αναλάβει να διώξει τους Τούρκους από τον τόπο τους και να δεχτούν καταναγκαστικά να γίνουν υπήκοοι και υποτελείς του Βενετού Πρίγκιπα.

Οι Μανιάτες είχαν επίσης έναν σημαντικό πολιτικό ρόλο, αφού συνεισέφεραν

στην οργάνωση του επαναστατικού κινήματος, καθώς και στη διαμόρφωση της στρατηγικής κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Οι θυσίες και οι συνεισφορές των Μανιατών, μαζί με αυτές άλλων Ελλήνων επαναστατών, οδήγησαν στην ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 οδήγησε τελικά στην ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Η 25η Μαρτίου, ημερομηνία που ξεκίνησε η ελληνική επανάσταση και γιορτάζεται ως Ημέρα της εθνικής Ανεξαρτησίας ολόκληρης της χώρας, αποτελώντας ημέρα περηφάνιας.

Στην παρούσα εργασία θα γίνει λόγος για την παράδοση και τα στοιχεία που συνθέτουν τη μανιάτικη κουλτούρα και ιστορία, τους ανθρώπους και τους αγωνιστές που με την γενναιότητα, το θάρρος, τις πολεμικές ικανότητες και το ανυπότακτο φρόνημα συνέβαλλαν στην εθνική απελευθέρωση, αλλά και τα σημαντικά γεγονότα που έλαβαν χώρα στη διάρκεια της επανάστασης. Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η κοινωνική δομή που επικρατούσε ανά τα χρόνια στη Μάνη, η οικονομικοί πόροι στα προεπαναστατικά χρόνια, οι νοοτροπίες και ο τρόπος ζωής των κατοίκων, η οργάνωση, η εξωτερική τους εμφάνιση η οποία σαφώς ήταν επηρεασμένη από τον σκληροτράχηλο τόπο και τις κακουχίες, αλλά και η γυναίκα Μανιάτισσα που στάθηκε απέναντι στον εχθρό χωρίς φόβο όταν χρειάστηκε. Μάλιστα, οι γυναίκες φρόντιζαν να προμηθεύουν με εφόδια τους άντρες, να προστατεύουν τα σπίτια τους και να αναθρέφουν τα παιδιά με αξίες.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αναλύονται οι προεπαναστατικές κινήσεις των αγωνιστών της Μάνης προκειμένου να διαδώσουν το μήνυμα της επανάστασης, να ξεσηκώσουν τους υπόδουλους συμπατριώτες τους και να διδάξουν την τέχνη του πολέμου, την οποία άλλωστε γνώριζαν καλά μιας και είχαν εξασκηθεί στις πολεμικές ενέργειες, λόγω των συχνών συγκρούσεων μεταξύ μεγάλων οικογενειών, αλλά κυρίων λόγω της μάχης με τους πειρατές. Μια από τις προεπαναστατικές ενέργειες, που αναφέρεται και στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, αποτελεί η ένταξη των περισσότερων Μανιατών στη Φιλική Εταιρεία και συνετέλεσε στην προετοιμασία και τον ξεσηκωμό για την διεκδίκηση της πολυπόθητης ανεξαρτησίας. Έπειτα, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τον όρκο που έδωσαν οι Μανιάτες αγωνιστές μαζί με άλλους Έλληνες για να υπερασπιστούν την πατρίδα με κάθε κόστος και συνακόλουθα κατευθύνθηκαν στην Καλαμάτα, η οποία ήταν η πρώτη πόλη που απελευθερώθηκε. Στη συνέχεια, ακολούθησαν πολλές μάχες που

οδήγησαν στην απελευθέρωση κι άλλων πόλεων και πολλών κάστρων στη Μεσσηνία, την Αρκαδία και τη Λακωνία. Μάλιστα, σε αυτές τις μάχες διακρίθηκαν ιδιαίτερα οι Μανιάτες για τον ηρωισμό τους, το θάρρος, την αγωνιστική διάθεση και τις πολεμικές τους ικανότητες και αποτέλεσαν πρότυπα για όλους τους Έλληνες.

Ακολουθεί το επόμενο κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζονται οι Μανιάτες να θριαμβεύουν όχι μόνο στη ξηρά, αλλά και στη θάλασσα, εξασκημένοι όπως προαναφέρθηκε, λόγω των συχνών συγκρούσεων με τους πειρατές. Έτσι, αποδεικνύουν ότι μπορούν να ανταπεξέλθουν σε διάφορες συνθήκες και πως δεν υποχωρούν μπροστά στον κοινό σκοπό. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην παρουσία του Ιμπραήμ στη Μάνη, ο οποίος ήρθε στην Πελοπόννησο μετά από συνεννοήσεις με τον Σουλτάνο για να ενισχύσει τις τουρκικές δυνάμεις, αφού η ελληνική επανάσταση φαινόταν δύσκολη υπόθεση για τον τουρκικό στρατό. Εκεί ο Ιμπραήμ αντιλαμβάνεται ότι η κατάκτηση και υποταγή της Μάνης δεν είναι εύκολη υπόθεση και μετά από τρεις καλά οργανωμένες επιθέσεις εγκαταλείπει την προσπάθεια.

Στο πέμπτο κεφάλαιο διαφαίνονται οι τρεις προσωπικότητες των σπουδαίων Μανιατών αγωνιστών, του Παναγιώτη και Διονύσιου Τρουπάκη Μούρτζινου, του Ηλία Χρυσοσπάθη και του Κυριάκου Καμαρινού. Πρόκειται για αγωνιστές που αξίζουν ιδιαίτερη μνεία τόσο λόγω της προσφοράς τους στον αγώνα όσο και λόγω των εξαιρετικών ικανοτήτων τους, αφού μάλιστα δεν δίστασαν να θυσιάσουν την προσωπική τους ζωή, την οικογένειά τους και να ρισκάρουν τη ζωή τους για χάρη του επαναστατικού αγώνα και προκειμένου να διεκδικήσουν την ελευθερία τους.

Τέλος, ακολουθεί η αποτίμηση της ελληνικής επανάστασης, η οποία πραγματικά κρίθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό χάρη στην πολεμική υπεροχή, τη μαχητικότητα και τα θέρμη των Μανιατών, αφού την κρίσιμη ώρα που ο Ιμπραήμ φαινόταν ανίκητος και έχοντας δυσκολέψει επικίνδυνα τη θέση των υπόλοιπων Ελλήνων, οι Μανιάτες δεν υποχώρησαν, δεν φοβήθηκαν, αντιθέτως πάλεψαν με όλες τους τις δυνάμεις, ενεργοποιώντας όλα τα μέσα και τις ικανότητές τους.

Α' Κεφάλαιο

Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στην προεπαναστατική Μάνη

1.1. Κοινωνική και οικογενειακή οργάνωση Μανιατών

Η Μάνη είναι μια περιοχή που ανήκει στη νότια πλαγιά του Ταυγέτου και πρόκειται για βραχώδη, δύσβατη περιοχή, άγονη με άγρια ομορφιά, τραχύ έδαφος, λειψυδρία και με λιγοστούς δρόμους. Η κορυφογραμμή του Ταυγέτου διαιρεί τη Μάνη σε δύο επιμέρους γεωγραφικές ενότητες, που είναι η Ανατολική ή Κάτω Μάνη και η Δυτική Μάνη. Στη διάρκεια της δεύτερης Βενετοκρατίας (1685-1715) η Μάνη διαιρέθηκε σε δύο μέρη “territorii”, στην “Alta”, δηλαδή το επάνω μέρος και στη “Bassa”, δηλαδή τη νότια πλευρά. Η γραμμή που χώριζε τα δύο μέρη ξεκινούσε από την περιοχή Λιμένι και κατέληγε στην ανατολική ακτή, στη νότια πλευρά του όρμου Σκουταριού. Το δυτικό μέρος της Alta Maina γνωστό ως Έξω Μάνη, ανήκει από το 1938 στο νομό Μεσσηνίας, γι' αυτό αποκαλείται Μεσσηνιακή Μάνη.¹

Μπορεί στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, τα χωριά που βρίσκονταν στην παραλία να είχαν εύκολη πρόσβαση από το στόλο, αλλά ένας εχθρός πολύ δύσκολα κατάφερνε να εισχωρήσει στο εσωτερικό της Μάνης. Οι κάτοικοι ήταν γενναίοι πολεμιστές, με θάρρος και υψηλό φρόνημα που αγωνίζονταν για την ελευθερία του τόπου τους και κατάφεραν να διατηρήσουν μακριά από τον τόπο τους τον Τούρκο κατακτητή.²

Οι Μανιάτες ζούσαν σχετικά απομακρυσμένοι σε μικρές κοινωνικές ομάδες αφού τα χωριά μεταξύ τους δεν είχαν συχνά επικοινωνία. Μάλιστα, στη μέσα Μάνη υπήρχαν πολλοί πύργοι με λιγοστά σπίτια γύρω τους, αυτοί οι πύργοι ονομάζονταν “ξεμόνια” και μέσα σε αυτούς ζούσε μία μόνο οικογένεια. Έτσι, πολλοί Μανιάτες, οι οποίοι είχαν ζήσει μέσα σε ένα Πύργο ή άλλοτε σε μία μικρή κτηνοτροφική μονάδα και είχαν ζήσει ελάχιστες εμπειρίες που αφορούν την κοινωνία, καθώς δεν είχαν κοινωνικοποιηθεί σωστά, φαίνονταν απόκοσμοι και απομακρυσμένοι από την πραγματικότητα. Βέβαια, υπήρχαν και οι Μανιάτες που είχαν επαφές με τους ξένους, είχαν φιλοξενήσει αντιπροσώπους ξένων κρατών στους πύργους τους και είχαν επισκεφθεί χώρες του εξωτερικού, για να συνομιλήσουν και να διαπραγματευτούν.

Οι άνθρωποι στη Μάνη ήταν οργανωμένοι ανά οικογένειες και η διοίκηση της

¹ Κ. Κόμης, *Πληθυσμοί και οικισμοί της Μάνης 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, Ιωάννινα 1995, σ. 13

² Δ. Ν. Μέξης, *Η Μάνη και οι Μανιάτες*, Αθήνα 1977, σ. 22

κάθε οικογένειας ή της κάθε γενιάς ήταν έργο των γερόντων, ένας από αυτούς ο πρωτόγερος ήταν ο αρχηγός οικογένειας και η συνέλευση των γερόντων έπαιρνε αποφάσεις για τη φιλία ή την έχθρα με τις γειτονικές οικογένειες, τους γάμους, τις κουμπαριές, τον πόλεμο ή την ειρήνη.³ Με τα χρόνια οι μεγάλες οικογένειες πήραν τον έλεγχο σε διάφορες περιοχές, όπως είναι οι Κικλιάνοι στην Κοίτα ή οι Τρουπάκηδες- Μούρτζινοί στην Καρδαμύλη και ασκούσαν σημαντική επιρροή.⁴

Η περιοχή της Μάνης στα προεπαναστατικά χρόνια δεν έχει μεγάλη γεωργική παραγωγή και δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες των κατοίκων για επισιτισμό, ενώ παράλληλα ο αριθμός των κατοίκων ήταν σχετικά μεγάλος. Γι' αυτό οι κάτοικοι είχαν υιοθετήσει την έννοια της λιτότητας και συχνά επιδίδονταν στη ληστεία, την αρπαγή και την πειρατεία ακόμα και σε γειτονικές περιοχές. Συγχρόνως, στη Μάνη ήταν σύνηθες φαινόμενο οι ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ των κατοίκων και για αυτό το λόγο σπάνια ένας άνδρας στη μέση Μάνη έφθανε σε γεροντική ηλικία, διότι τον προλάβαινε ο θάνατος είτε από τον εχθρό, είτε από το φόνο κάποιας εχθρικής οικογένειας. Βέβαια, αυτές οι συχνές συγκρούσεις μεταξύ των Μανιατών τους εξοικείωσαν με τις ένοπλες συγκρούσεις και τους κατέστησαν ικανούς πολεμιστές.⁵

Το 1818 οι Μανιάτες είχαν ξυρισμένο κεφάλι εκτός από την κορυφή όπου φορούσαν κόκκινο φεσάκι, φορούσαν μια κόκκινη ζακέτα, χρυσοκεντημένο ζουνάρι, δύο πιστόλια, μεγάλο μαχαίρι, μαύρη βράκα, άσπρες Ευρωπαϊκές κάλτσες και παπούτσια. Φυσικά, μέσα από την ενδυμασία προβάλλονται οι ταξικές διαφορές των κατοίκων, καθώς ο πλούτος και η μεγαλοπρέπεια της φορεσιάς εξαρτάται από την κοινωνική ομάδα. Μία διαφορά είναι ότι τα παπούτσια των πλουσίων ήταν σφιχτά και κατασκευασμένα από κεντημένο δέρμα και οι γυναίκες που ανήκαν στις ανώτερες τάξεις φορούσαν πολλά κοσμήματα. Ταυτόχρονα, από τις αναφορές στην ενδυμασία των Μανιατών αποδεικνύεται η πολεμικότητά τους. Αναλυτικότερα, ο ελαφρά οπλισμένος Μανιάτης ήταν αυτός που είχε ένα μαχαίρι και δύο πιστόλια στο ζουνάρι του, αν και συνήθως είχε και αυτός μαζί του ένα μακρύ τουφέκι. Αξίζει να αναφερθεί ότι η οπλοφορία των Ελλήνων την περίοδο της τουρκοκρατίας ήταν κανόνας και όπως ήταν φυσικό οι Μανιάτες δεν αποτελούσαν εξαίρεση, ούτε και οι γυναίκες τους. Η οπλοφορία στη Μάνη ήταν γενική χωρίς διάκριση φύλου και ιδιότητας και μάλιστα οι Μανιάτες δεν αφήνουν τα όπλα τους ούτε μέσα στο σπίτι, κάτι που δείχνει ότι για

³ Ν. Στεφανόπουλος, *Περί της καταγωγής των εν Μάνη Στεφανόπουλων*, Αθήνα 1981, σ. 26

⁴ Σ. Γ. Καπετανάκη, *Η Μάνη στη δεύτερη Τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αρεόπολη 2011, σ. 11, 12

⁵ Θ. Χρήστου, *1821: Οι αθέατες όψεις*, Αθήνα 2008, σ. 24.

αυτούς τους ανθρώπους ο πόλεμος ήταν τρόπος ζωής και στοιχείο καθημερινότητας.⁶

Η κοινωνία της Μάνης ήταν άναρχη και δεν υπήρχε οργανωμένη πολιτεία με νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία και ως εκ τούτου επικρατούσε το δίκαιο του δυνατότερου, του ισχυρότερου. Αυτό είχε ως απότοκο οι Μανιάτες να ενώνουν τις δυνάμεις τους και να αντιμετωπίζουν τους άλλους ομαδικά. Αρχική μορφή συσπείρωσης των Μανιατών ήταν η οικογένεια και ευρύτερα η γενιά. Αξιοσημείωτο είναι πως σε ορισμένα χωριά κατοικούσε μια μονάχα μεγάλη οικογένεια ή μια γενιά. Για παράδειγμα, στη Βάθεια κατοικούσαν οι Κοσμάδες, στο Κουτήφαρη οι Κουτηφαριάνοι, στα Ξανθιάνικα οι Ξανθιάνοι, ενώ στα Λαγκάδια κατοικούσαν τέσσερεις οικογένειες. Για να αυξάνουν τη δύναμή τους πολλές οικογένειες συνένωναν τις δυνάμεις τους με άλλης οικογένειες μέσω γάμων ή κουμπαριών και αποτελούσαν μια ενιαία κοινωνική ομάδα. Όταν σε ένα χωριό υπήρχαν εξωτερικοί κίνδυνοι, όπως ήταν η πειρατεία ή η απειλή από γειτονικές επαρχίες, αλλά και ο κίνδυνος των Τούρκων, τότε οι πρωτόγεροι κάθε περιοχής συνεδρίαζαν και έπαιρναν από κοινού αποφάσεις⁷. Στη μέσα Μάνη παρατηρείται ότι οι κοινωνικές τάξεις δεν ήταν αποτέλεσμα οικονομικών κριτηρίων, αλλά σχετίζονταν με τον αριθμό των μελών, δηλαδή των ανδρών της οικογένειας. Μάλιστα όσο περισσότερα μέλη έχει μία οικογένεια τόσο μεγαλύτερη δύναμη, αίγλη και ισχύ διέθετε.⁸

Η φτώχη και γεμάτη ταραχές κοινωνία της Μάνης δημιούργησε αυτή την ιδιότυπη κοινωνική διαστρωμάτωση και στην Ανατολική Μάνη οι αρχηγοί μεγάλων οικογενειών αποκαλούνταν σοϊλήδες, μεγαλογεννήτες ή Νικλιάνοι, ενώ των μικρότερων οικογενειών αχαμνόμεροι ή φαμέγιοι. Αντίθετα, με το φεουδαρχικό χαρακτήρα της κοινωνικής οργάνωσης στην έξω και βόρεια Ανατολική Μάνη, στη μέση Ανατολική Μάνη τα μέλη ήταν όλα ίσα μεταξύ τους και δεν διαφοροποιούνταν ούτε σε επίπεδο οικογενειακό, ατομικό, ούτε πολιτικό αλλά και πολεμικής εξουσίας και η κατάσταση αυτή φαίνεται που διατηρήθηκε στην περιοχή για πολλά χρόνια. Η μόνη διαφοροποίηση ανάμεσα στα μέλη των οικογενειών στη μέσα Μάνη ήταν ο επονομαζόμενος "κεφαλάρι" και ο "κάλλιος της γενιάς". Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος ήταν πάντα ο γηραιότερος της οικογένειας, ενώ ο δεύτερος ήταν αυτός που είχε

⁶ Σαϊτάς, *Μάνη Μαρτυρίες για τον χώρο και την κοινωνία- Περιηγητές και επιστημονικές αποστολές 15^{ος} – 19^{ος} αι.*, Αθήνα 1996, σ. 149, 152

⁷ Αλ. Κραντονέλλη, *Ιστορία της πειρατείας στους πρώτους χρόνους της τουρκοκρατίας 1390- 1538*, Αθήνα 2014, σ. 83.

⁸ Β. Πιερρακάας, *Οι παλαιοί Μανιάτες*, Αρεόπολη 2001, σ. 34.

διακριθεί στον πόλεμο ή στα γράμματα και ο αριθμός των μελών ανάμεσα στα γένη δεν ήταν σταθερός, αλλά αποτελούσε κριτήριο κοινωνικής τάξης και καθόριζε τις οικογένειες.⁹

Από την άλλη πλευρά, η εκπαίδευση στη Μάνη περιοριζόταν στις βασικές γνώσεις και λίγοι γνώριζαν να γράφουν, αλλά αρκετοί να διαβάζουν. Συνήθως όσοι προορίζονταν για ιερείς και κληρικοί ασχολούνταν με τα γράμματα, τη γραφή, την ανάγνωση και τη μελέτη θρησκευτικών κειμένων. Οι ιερείς στη Μάνη ήταν πρόσωπα που ενέπνεαν σεβασμό και συχνά είχαν ηγετικό ρόλο, καθώς δεν ήταν λίγες οι φορές που συμφιλίωναν οικογένειες και απέτρεπαν σκοτωμούς. Βέβαια, η επίλυση των διαφορών μεταξύ των Μανιατών τις περισσότερες φορές γινόταν με τα όπλα, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις επερχόταν ο συμβιβασμός με τη μεσολάβηση σεβαστών και ισχυρών προσώπων, όπως των κληρικών.¹⁰

1.2. Οικονομία Μανιατών

Σύμφωνα με μετρήσεις το έδαφος της μανιάτικης επικράτειας είναι κατά 57,5% ορεινό, 25,8% ημιορεινό και το 16,7% πεδινό. Συγχρόνως, το 61,1% καλύπτεται από θάμνους και μόνο το 6,2% από δάση, ενώ οι καλλιεργούμενες εκτάσεις καλύπτουν μόλις το 27,2 της συνολικής επικράτειας. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ανάγλυφο της Μάνης, ορεινών και ημιορεινών, σε ένα ποσοστό 83,3% δεν είναι εύφορο και αποτρέπει την ανάπτυξη της γεωργίας, η οποία ωστόσο φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία της περιοχής και να είναι μέσο επιβίωσης των κατοίκων. Στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας οι κάτοικοι της Μάνης, κυρίως στην Έξω και τη Bassa Μάνη, όπου το έδαφος σε μεγάλο βαθμό επικλινές, οι καλλιέργειες γίνονταν σε βαθμιδωτές αναπλάσεις, τα γνωστά "χτάρια" και το σύστημα αυτό περιλάμβανε τη δημιουργία δομών με πέτρα και την εύρεση και μεταφορά χώματος. Συχνά, οι Μανιάτες έκλεβαν χώμα από γειτονικές περιοχές, λιγότερο άγονες και το τοποθετούσαν στις πεζούλες τους. Η χρήση βαθμιδωτών καλλιεργειών έχει συνεχιστεί μέχρι σήμερα, αν και μετά το 1940 οι πολλαπλές μεταναστεύσεις κατοίκων είχαν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη μεγάλου και σημαντικού μέρους των καλλιεργειών, με αποτέλεσμα να υπάρχουν

⁹ Φ. Μανδηλαράς, *Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2020, σ. 19

¹⁰ Σ. Γ. Καπετανάκη, *ό.π.*, σ. 46

δυσκολίες.¹¹

Επιπρόσθετα, στα προεπαναστατικά χρόνια εκτός από την γεωργία στη Μάνη είχε αναπτυχθεί και η κτηνοτροφία, και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι Μανιάτες έφθασαν στο σημείο να προμηθεύουν με σφάγια διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου. Φυσικά, η οικονομία στη Μάνη δεν είχε αναπτυχθεί το ίδιο σε ολόκληρη την επικράτεια, καθώς η Έξω Μάνη διαθέτει εύφορο και γόνιμο έδαφος κυρίως στα παράλια και ημιπαράλια, με κυριότερο προϊόν το ελαιόλαδο. Το ελαιόλαδο αποτέλεσε και βασικό προϊόν εξαγωγής για τη Μάνη, αφού εξαγόταν στην Ιταλία και μικρότερες ποσότητες στη Μασσαλία και την Ολλανδία. Συνεπώς, το περιβάλλον της Ανατολικής Μάνης μπορεί να περιλαμβάνει ένα σκληρό, άγονο, ξερό και κακοτράχαλο τοπίο το οποίο προκαλεί θαυμασμό και δέος, αν και ο τόπος δεν είναι εντελώς γυμνός, αφού επικρατούν πολλά ελαιόδεντρα, που είναι το βασικό δέντρο της μανιάτικης κουλτούρας και στοιχείο παράδοσης για τον τόπο.¹²

Ακόμα, μεγάλη ήταν και η παραγωγή του μεταξιού για τη Μάνη, καθώς για τις ανάγκες της σηροτροφίας οι κάτοικοι καλλιεργούσαν πολλές μουριές, αλλά και άλλα τρία προϊόντα συλλεκτικής οικονομίας το βελανίδι, το κηκίδι και το πρινοκόκκι. Αυτά τα προϊόντα υπήρχαν σε μεγάλη ποσότητα αφού θυμάμαι υπήρχαν πολλές βελανιδιές, το κηκίδι χρησιμεύει γραφική ύλη και είναι μικρό ογκίδιο που δημιουργείται στα φύλλα και στα κλαδιά της βελανιδιάς από τα αυγά εντόμων. Το πρινοκόκκι χρησιμοποιούνταν επίσης ως βασική ύλη και είναι και αυτό ογκίδιο που δημιουργείται στα φύλλα του πρίνου όπου τα αυγά εντόμων.¹³ Τέλος, στη Μάνη υπήρχαν αμπέλια και κήποι και πολλά οπωροφόρα δέντρα από τα οποία τρέφονταν οι κάτοικοι στα επαναστατικά χρόνια και παλαιότερα έκαναν και εξαγωγές και ενίσχυαν την οικονομία τους. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες των κατοίκων η αγροτική παραγωγή βρισκόταν πάντα σε χαμηλά επίπεδα, και αυτό μαρτυρείται από το γεγονός ότι η ποσότητα του σιταριού και κριθαριού που χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή ψωμιού ήταν ελάχιστη και για αυτό οι κάτοικοι είχαν μάθει να διαβιώνουν με λιτότητα και εγκράτεια. Συμπληρωματικά στη Μάνη είχε αναρτηθεί το κυνήγι και η αλιεία ενώ στην Bassa Maina αναπτύχθηκε η πειρατεία και η ληστεία, ως συμπλήρωμα αναγκαίο λόγω των περιστάσεων. Τα κυριότερα κέντρα πειρατικής

¹¹ Δ. Γεωργακάς, *Προσθήκη εις τα περί του ονόματος Μάνη*, Αθήνα 1939, σ. 18

¹² Η. Χ. Χαϊδεμένος, *Η άγνωστη Μάνη*, Αθήνα 1997, σ. 26

¹³ Κ. Κόμης, *ό.π.*, σ. 21-25

δραστηριότητας ήταν στο Πόρτο-Κάγιο, Κηπούλα, Κίττα, Λιμένι, Μέζαπος και Ποράγια.¹⁴

1.3. Εξωτερική εμφάνιση Μανιατών

Οι περισσότερες αναφορές που σχετίζονται με την εξωτερική εμφάνιση των ανδρών της Μάνης τους αναφέρουν σχετικά μεγαλόσωμους, δυνατούς με άγρια χαρακτηριστικά και μαυρισμένα δέρματα. Πολλοί ερευνητές αποδίδουν την μεγάλη σωματική τους δύναμη στον τρόπο ζωής τους και την εγκράτεια που είχαν επιδείξει. Για παράδειγμα στη μέσα Μάνη εξαιτίας της δύσκολης ζωής οι άνδρες ήταν πρόωρα γερασμένη και γεμάτη ρυτίδες στο πρόσωπό τους, αλλά ζούσαν πολλά χρόνια. Αυτό είναι ένα πραγματικό γεγονός και οφείλεται στο ξηρό και υγιεινό κλίμα που επικρατούσε. Οι Μανιάτες το 1818 ήταν ξυρισμένο κεφάλι εκτός από την κορυφή που φορούσαν κόκκινο φεσάκι, φορούσαν κόκκινη ζακέτα, χρυσοκεντημένο ζουνάρι μέσα στο οποίο είχαν συνήθως δύο όπλα, μεγάλο μαχαίρι που το ονόμαζαν χατζάρι, φορούσαν ακόμα μαύρη βράκα, άσπρες Ευρωπαϊκές κάλτσες και παπούτσια. Έχει χαρακτηριστεί ως η πιο γραφική φορεσιά στην Ελλάδα σύμφωνα με τον Laurent που ταξίδεψε στην περιοχή της Μάνης. Βέβαια, ο πλούτος και η μεγαλοπρέπεια της φορεσιάς εξαρτιόταν και από την κοινωνική ομάδα και την τάξη που ανήκε ο κάθε άνθρωπος. Αναλυτικότερα, οι πιο φτωχοί Μανιάτες είχαν παρόμοια φορεσιά με εκείνη του Τζαννέμπη, αλλά χωρίς πλούσια κεντήματα και στολίδια. Επιπλέον, τα ρούχα των φτωχότερων κατοίκων της Μάνης ήταν από κατσικότριχο και τα παπούτσια τους από δέρμα κατσικιού. Συνεπώς η ενδυμασία σε πολλές περιπτώσεις κατασκευαζόταν από γίδια και πρόβατα και σταδιακά επηρεάστηκε από τον ευρωπαϊκή ενδυμασία, καθώς πολλοί Μανιάτες είχαν ταξιδέψει ή μείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στη δυτική Ευρώπη. Η χρήση των ευρωπαϊκών ενδυμάτων από τους Μανιάτες φανερώνει ότι αξιολογούσαν θετικά ορισμένα δυτικά υλικά αγαθά διότι αναβάθμισαν το γόητρο τους όταν το φορούσαν και τόνιζαν τις κοινωνικές και ταξικές διαφορές. Μάλιστα, η χρήση συγκεκριμένων χρωμάτων είχε μεγάλη σημασία, για παράδειγμα το πράσινο χρώμα το οποίο θεωρούνταν ισλαμικό και η χρήση του δεν επιτρεπόταν από τους Τούρκους για τους Έλληνες της υπόλοιπης Ελλάδας, οι Μανιάτες για να φανερώσουν την ανεξαρτησία

¹⁴ Κ. Κόμης, *ό.π.*, σ. 34

και την μη υποταγή τους, έκαναν μεγάλη χρήση του συγκεκριμένου χρώματος.¹⁵

Ο Μανιάτης που ήταν ελαφριά οπλισμένος ήταν αυτός που είχε πάνω στο ζουνάρι του ένα μαχαίρι και δύο όπλα, συνήθως είχε μαζί του και ένα μακρύ ντουφέκι η ένα μουσκέτο. Οι Μανιάτες δεν άφηναν τα όπλα τους ούτε μέσα στο σπίτι, γεγονός που μάρτυρα πώς ο πόλεμος για αυτούς τους ανθρώπους ήταν τρόπος ζωής, κυρίαρχη πρακτική και ιδεολογία που κάλυπτε όλες τις άλλες εκδηλώσεις τους. Ο πόλεμος και συγκρούσεις ήταν η καθημερινότητά τους αφού πειρατικές επιχειρήσεις και λίστες εμφανίζονταν σχεδόν κάθε μέρα όταν το επέτρεπαν οι καιρικές συνθήκες, και όλοι οι Μανιάτες συμμετείχαν ακόμα και οι γυναίκες και οι ιερείς και θεωρούσαν πως είναι ένα σημαντικό γεγονός και τίτλος τιμής να υπερασπίζονται τα εδάφη τους και για αυτό υπερηφανεύονταν για τα κατορθώματά τους και έδειχναν με καμάρι πληγές που είχαν αποκτήσει πάνω στα σώματα τους, μέσα από τις συμπλοκές. Πολλοί ερευνητές στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν την πολεμικότητα των Μανιατών την απέδωσαν στους μεταξύ τους πολέμους, τις βεντέτες, άλλοι και στο μίσος τους για τους Τούρκους και άλλοι στην οργάνωση κατά πατριές και στην επιστράτευση των γυναικών μπροστά στις οποίες οι άντρες δεν τολμούσαν να δείξουν δειλία, αντίθετα με κάθε ευκαιρία επιδείκνυαν τις ικανότητές τους.¹⁶

Συνεπώς, μπορεί οι άντρες στην υπόλοιπη Ελλάδα να φορούσαν φουστανέλα, οι Μανιάτες φορούσαν σαλβάρια δηλαδή βράκες που ήταν μέχρι το γόνατο και η φορεσιά τους έμοιαζε με αυτή των νησιωτών στο Αιγαίο πέλαγος και αυτό γιατί οι συναλλαγές τους γίνονται από τη θάλασσα και όχι από τη στεριά και είχαν περισσότερες επιρροές από τους αιγαιοπελαγίτες.¹⁷ Η βράκα τους ήταν σε χρώμα σκούρο μπλε και από πόνο φορούσαν λευκό, φαρδύ πουκάμισο κεντημένο στα μανίκια, κόκκινο γιλέκο κεντημένο με μαύρο κορδόνι, ριγωτό ζωνάρι, φέσι ή μαντήλι μαύρο, μαύρες κάλτσες και τσαρούχια από δέρμα γουρουνιού. Αλλά και οι γυναίκες που σε ολόκληρη την οθωμανική αυτοκρατορία φορούσαν σαλβάρια που έφταναν τους αστραγάλους, οι Μανιάτισσες ήταν οι μόνες που φορούσαν φορέματα όπως στην Ευρώπη. Η γυναικεία φορεσιά αποτελούνταν από το «βελέσι», το οποίο ήταν ένα εσωτερικό βαμβακερό φόρεμα, συνήθως σε σκούρο μπλε χρώμα, πουκάμισο μακρύ και κεντημένο στα άκρα, από πάνω κοντογούνι, ζώνη, στο κεφάλι τσεμπέρι

¹⁵ Γ. Σαϊτάς, *ό.π.*, σ. 148, 150

¹⁶ Γ. Σαϊτάς, *ό.π.*, σ. 153-155

¹⁷ Η. Γ. Βενιζελέας, *Ο γενίτσαρος Μανιάτης*, Αθήνα 2011, σ. 115.

και τσαρούχια. Το χρώμα της τσεμπέρας ήταν ανάλογο της ηλικίας, αφού οι μικρότερες σε ηλικία γυναίκες φορούσαν άσπρο, κίτρινο ή ανοιχτό καφέ που με την ηλικία και το πέρασμα των χρόνων σταδιακά σκούραινε και γινόταν μαύρο στα γεράματα.¹⁸

Τέλος, στο βελέσι ήταν ραμμένη μια κόκκινη λωρίδα, πλάτους μιας πιθαμής, που ονομάζεται «μπουγάζι». Το μπουγάζι το φορούσαν οι γυναίκες που είχαν άντρα, παντρεμένες και ανύπαντρες, ωστόσο όταν πέθαινε ο άνδρας της γυναίκας, πάνω στον τάφο του ξήλωνε ένα μέρος του μπουγαζιού, ενώ όταν πέθαινε ο αδελφός της, το ξήλωνε ολόκληρο.¹⁹

1.4. Η Μανιάτισσα

Στη Μάνη, όπως και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, οι γυναίκες αναλάμβαναν σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη των ανταρτών και των επαναστατών, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να μην συμμετείχαν στις μάχες ευθέως, συνέβαλαν ωστόσο στην παροχή τροφίμων, ιατρικής φροντίδας και υποστήριξης στους αντάρτες. Επίσης, οι γυναίκες στη Μάνη συνέβαλαν στη διατήρηση της κοινωνικής δομής και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι Μανιάτισσες κρατούσαν τα νοικοκυριά, διατηρούσαν τις παραδόσεις και συνέβαλαν στη μεταβίβαση της ελληνικής ταυτότητας και πνεύματος στις νεότερες γενιές. Παρόλο που οι γυναίκες της εποχής αυτής συνήθως είχαν περιορισμένα δικαιώματα και ρόλους στην κοινωνία, η συμβολή τους στην Ελληνική Επανάσταση και η αντοχή τους σε δυσκολίες και τις προβληματικές συνθήκες αγώνα ήταν σημαντική και αξιοσημείωτη, αφού ποτέ δεν δέιλιασαν.

Αναλυτικότερα, οι γυναίκες στη Μάνη στα προεπαναστατικά χρόνια επέδειξαν αντοχή, δύναμη και μαχητικότητα ανάλογη με τους άντρες. Ακολουθούσαν τους άντρες στα πεδία της μάχης, εφοδιάζοντάς τους με πυρομαχικά και πολλές φορές όταν οι περιστάσεις το επέτρεπαν επιτίθονταν στο εχθρό με πέτρες, αλλά και με όπλα. Ειδικότερα, οι πέτρινες μάντρες που όριζαν τους περιφραγμένους χώρους

¹⁸ Ν. Μοσχόπουλος, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 2003, σ. 49.

¹⁹ Γ. Σαϊτάς, *ό.π.*, σ. 156-158

χρησιμοποιούνταν από τις Μανιάτισσες σαν χαρακώματα, από τα οποία τα αντίπαλα στρατόπεδα πυροβολούσαν το ένα το άλλο και ένα από τα βασικά καθήκοντα των γυναικών ήταν να απομακρύνουν τον εχθρό από την ασφάλεια της θέσης του με όποιο όπλο διαθέτουν. Βέβαια, για τους άντρες που ήταν αντίπαλοι ήταν θέμα τιμής να μην πυροβολήσουν κάποια γυναίκα, εντούτοις ορισμένες φορές οι γυναίκες τραυματιζόνταν, άλλοτε από λάθος και άλλοτε από αντίπαλες γυναίκες. Άλλωστε, και οι γυναίκες υπερηφανεύονταν, όπως ακριβώς και οι άντρες, όταν αποκτούσαν κατά τη διάρκεια ενός αγώνα κάποιο μόνιμο τραύμα, σημάδι της αγωνιστικότητάς τους.²⁰

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως σε περιόδους εμφυλίου πολέμου στη Μάνη οι γυναίκες κυκλοφορούσαν ανενόχλητες και χωρίς να ανησυχούν πως θα πάθουν κάτι απ' όσους πολεμούν. Φυσικά, αν κάποιος τολμούσε να κακοποιήσει μια γυναίκα ή να ασκήσει σωματική βία στη σύζυγό του δημοσίως, αυτομάτως κινδύνευε να θεωρηθεί εχθρός από όλους. Το λιγότερο, θα θεωρούνταν ποταπός, άθλιος, δειλός και πιθανόν να υφίσταται την κακομεταχείριση. Θα τον έδερναν δηλαδή, τόσο οι γείτονές όσο και όσοι μάθαιναν την κακομεταχείριση που προκάλεσε σε γυναίκα. Είναι πιθανό οι Μανιάτες να σκοτώσουν την άπιστη γυναίκα, αδερφή ή και την ανυπάκουη κόρη τους, αλλά όχι να την κακοποιήσουν χτυπώντας τη χωρίς έλεος.²¹

Στη Μανιάτικη γη η αξία της γυναίκας ήταν ανάλογη με την πατρική της γενιάς. Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι γυναίκες μετά τον γάμο ή τη χηρεία διατηρούσαν το επώνυμο του πατέρα τους. Η νεαρή μανιάτισσα, ακόμα και αν ήταν μοναχοπαίδι, δεν είχε δικαίωμα στην ακίνητη περιουσία της οικογένειας, δηλαδή σε κτήματα, πύργους και οικίες, διότι αυτά ανήκαν στη γενιά και δεν επιτρεπόταν να εισχωρήσει άλλη οικογένεια, που πιθανόν στο μέλλον να γινόταν εχθρική. Ο γάμος των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, γινόταν με απόφαση του πατέρα ή της γεροντικής συνέλευσης, καθώς έπρεπε να εξεταστεί το συμφέρον ή η βλάβη της οικογένειας που μπορεί να προέκυπτε από το συμπεθεριό αν δεν ήταν ιδανικό.

Για το λόγο ότι πολύ συχνά στη Μάνη γίνονταν φόνοι και ο άντρας σκοτώνονταν, όταν ορφάνευε η οικογένεια αρχηγός γινόταν η γυναίκα και τα παιδιά σε όποια ηλικία κι αν ήταν δέχονταν τις υποδείξεις της μητέρας. Μετά το γάμο του αγοριού η νύφη πήγαινε στο σπίτι της πεθεράς και όφειλε υπακοή.

Οι γυναίκες στη Μάνη την περίοδο της τουρκοκρατίας δεν έμοιαζαν

²⁰ Σ. Β. Κουγέας, *Η γυναίκα κυρία στη Μεσσηνιακή Μάνη : μέσω προικιών και άλλων εγγράφων (1745-1864)*, Αθήνα 2003, σ. 111

²¹ Σ. Γ. Καπετανάκη, *ό.π.*, σ. 101, 102

φοβισμένες όπως ήταν οι γυναίκες στον υπόλοιπο Ελλαδικό χώρο, εξαιτίας της παρουσίας του Τούρκου κατακτητή. Οι Μανιάτισσες ήταν χαρούμενες και περπατούσαν με καμάρι και αίγλη, επειδή ήξεραν ότι τα όλα τα όπλα της οικογένειας θα στρέφονταν εναντίον σε όποιον τις ενοχλούσε. Σύμφωνα με αναφορές του J. Morrill οι γυναίκες στη Μάνη χόρευαν μαζί με τους άντρες τους και αυτό ήταν κάτι που δεν το συνάντησε ούτε στα Κυκλαδίτικα νησιά που φημίζονταν για τους χορούς τους.

Τέλος, η χρήση όπλων από τις Μανιάτισσες δεν τους στερούσε τη γυναικεία τους χάρη και τη θηλυκή τους πλευρά, άλλωστε δεν γίνονταν τέτοιου είδους διακρίσεις σε βάρος κάποιου φύλλου και οι γυναίκες ήταν εξοικειωμένες με τα όπλα.²²

Επιπρόσθετα, σε όλες τις κρίσιμες στιγμές και σημαντικές αποφάσεις η γυναίκα της Μάνης, αν και φορούσε γυναικεία ρούχα σκεφτόταν και συμπεριφερόταν όπως ο άντρας. Δεν τη φόβιζε η μεγάλη ευθύνη ούτε περιοριζόταν μόνο στα οικιακά της καθήκοντα, η φτώχεια δεν αποτελούσε εμπόδιο και η Μανιάτισσα ένιωθε περήφανη ακόμα και αν φορούσε ένα πάμφθινο, μεταχειρισμένο ρούχο και ζούσε με ένα κομμάτι ξερό ψωμί. Η αξία της υπολογίζονταν στην ηθική και στην τήρηση των πατροπαράδοτων εθίμων, ήταν ο θεματοφύλακας των αξιών που μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά και αυτή είχε χρέος να τα διατηρεί και να τα μεταδίδει αναλλοίωτα. Πολλές φορές ο άντρας έλειπε για μεγάλο χρονικό διάστημα, πολεμούσε, έμπαινε φυλακή, έφευγε για να πάρει μέρος σε κάποιο πόλεμο και δεν γυρνούσε ξανά. Η γυναίκα αναγκαζόταν να αναλάβει τα ηνία της οικογένειας και να πάρει τη θέση του. Άμα ο άντρας σκοτόνονταν, η γυναίκα αναλάμβανε να αναθρέψει τα παιδιά με τον ιδρώτα της, με προσωπικό μόχθο και ξένα μεροκάματα. Πρόκειται για γυναίκες με αλύγιστη πίστη στο χρέος, δύναμη, τιμή, θάρρος και μαχητικότητα.

Μάλιστα, όταν ο Ιμπραήμ αποφάσισε να κατακτήσει τη Μάνη, προβλέποντας ότι θα αντιμετωπίσει προβλήματα στη στεριά αποφάσισε να επιτεθεί από τη θάλασσα, με σκοπό να αιφνιδιάσει τους κατοίκους. Στο μεταξύ, οι Μανιάτες πολεμούσαν υπερασπιζόμενοι την περιοχή από την πλευρά του Αλμυρού και κρατούσαν κλειστή τη δυτική είσοδο, θα πληροφορούνταν ξαφνικά πως έχω στα νώτα τους Αιγύπτιους. Ο Ιμπραήμ, αξιολογώντας την κατάσταση, πίστευε πως θα αιφνιδίαζε τους Μανιάτες και ο στρατός του θα αποβιβάζονταν σε απροστάτευτο

²² Σ. Γ. Καπετανάκη, *ό.π.*, σ. 103

μέρος, αφού όλοι άντρες βρίσκονταν στη Βέργα για να αντιμετωπίσουν την επίθεση. Πήρε λοιπόν απόφαση ο Ιμπραήμ να αποβιβάσει το στρατό του στις περιοχές Δηρό, που ήταν ένας απάνεμος όρμος ανάμεσα στο μανιάτικο Πύργο και την Τσίμοβο, την Αρεόπολη. Σύμφωνα με μαρτυρίες λέγεται πως μέσα σε ένα από τα πλοία βρισκόταν και ο ίδιος ο Ιμπραήμ και παρακολουθούσε το εγχείρημά του. Επρόκειτο για ένα μεγάλο τμήμα στρατού που είχε διαταγή να επιτεθεί και να καταλάβει τα γύρω χωριά, να εξοντώσει και να ρημάξει τα συγκεκριμένα μέρη, καθώς οι Αιγύπτιοι συμπεριφέρονταν με πρωτόγονη αγριότητα όταν κατακτούσαν μια περιοχή, και μετά να επιτεθούν από το πίσω μέρος στους Μανιάτες που βρίσκονταν στον Αλμυρό. Εντούτοις, οι Αιγύπτιοι φοβήθηκαν να επιτεθούν τη νύχτα, γιατί μετά την απόβασή τους, έφθασαν ταχυδρόμοι από τον Αλμυρό και χτυπούσαν τις καμπάνες προκειμένου να συγκεντρωθούν οι κάτοικοι και να τους αναγγείλουν πως όποιος μπορούσε να κρατήσει όπλο θα έπρεπε να πολεμήσει στη Βέργα. Οι Αιγύπτιοι πίστεψαν πως οι καμπάνες χτυπούσαν για να ειδοποιήσουν τους κατοίκους για τη δική τους απόβαση και γι' αυτό έφτιαξαν ένα οχύρωμα και περίμεναν να ξημερώσει. Όλοι οι άντρες έλειπαν και πολεμούσαν στη Βέργα του Αλμυρού και έτσι μόνο οι γυναίκες και λίγα μικρά παιδιά βοήθησαν να αντιμετωπίσουν τους Αιγύπτιους, μιας και οι ηλικιωμένοι δεν μπορούσαν να προσφέρουν κάποια σημαντική βοήθεια. Αμέσως το πρωί οι γυναίκες αντιλήφθηκαν την εισβολή του εχθρού και αντιστάθηκαν με μεγάλη μαχητικότητα και σθένος, ήρθαν βέβαια και εννιακόσιοι άντρες και πάλεψαν και αυτοί με δύναμη και αυταπάρνηση.²³

²³ Γ. Φτέρης, *Μάνη πατρίδα μου*, Αθήνα 1981, σ. 35-38

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η προεπαναστατική προετοιμασία

2.1. Η ένταξη των Μανιατών στη Φιλική Εταιρεία

Αρχικά, οι Έλληνες δεν δέχτηκαν ποτέ τη στέρηση της ελευθερίας τους και ούτε συμβιβάστηκαν με τον Τούρκο κατακτητή και για αυτό το λόγο έκαναν συχνά επαναστάσεις εναντίον του εχθρού. Αναλυτικότερα, στη διάρκεια των τετρακοσίων χρόνων σκλαβιάς έγιναν 124 επαναστάσεις, από τις οποίες οι μεγαλύτερες έγιναν κυρίως από τους Μανιάτες και ήταν το 1457 από τον Βησσαρίωνα, το 1480 από τον Κροκόδειλο Κλαδά, το 1571 από τους Μελισσήνους, το 1582, 1609, 1615, 1659, 1684, το 1696 με τον Γερακάκη και το 1806 από τους κλέφτες με αρχηγό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Στη συνέχεια, ο Σουλτάνος αναγκάστηκε να αναγνωρίσει στη Μάνη το αυτοδιοίκητο και την ανακήρυξε ηγεμονία το 1550, υπολογίζοντας ότι οι Μανιάτες θα πάψουν να ξεσηκώνουν τους Πελοποννήσιους για επανάσταση και για να μπορεί, όπως πίστευε να τους ελέγχει, τους έβαλε ο όρους και να του δίνουν κάθε χρόνο ένα μικρό ποσό φόρων. Ακόμα, για το ποιος θα γίνεται ηγεμόνας στην Μάνη, αυτόν τον πρότειναν οι ίδιοι οι Μανιάτες, αλλά ο Σουλτάνος απαίτησε να έχει την τελική έγκριση.²⁴ Παρόλα αυτά οι Μανιάτες ακόμα και ως ηγεμονία δεν έπαψαν να οραματίζονται μία Ελλάδα ελεύθερη, και το γεγονός πως αποτελούσαν ηγεμονία το θεωρούσαν ως ένα πρώτο βήμα για την ελευθερία όλων των Ελλήνων. Άλλωστε, όποιος τους έλεγε πως θέλει να πολεμήσει για να γίνει η πατρίδα τους και πάλι ελεύθερη, οι Μανιάτες ήταν πάντα πρόθυμοι να αγωνιστούν και να αναλάβουν ακόμα και όλα τα έξοδα του πολέμου κι ας δυσκολεύονταν να επιβιώσουν στερούμενοι τα βασικά.²⁵

Οι Μανιάτες ποτέ δεν σκέφτηκαν ότι επειδή ήταν αυτοί ελεύθεροι με νόμους και διοίκηση δική τους και είχαν στοιχειωδώς όσα τρόφιμα χρειαζόνταν για να ζήσουν, πώς θα αδιαφορήσουν για το πως ζουν οι άλλοι Έλληνες. Αντίθετα, η μόνη σκέψη που είχαν στο μυαλό τους ήταν το συμφέρον της πατρίδας τους και αυτό είχαν θέσει ως σκοπό της ζωής και της ύπαρξης τους. Για αυτό ζούσαν συνειδητά και από επιλογή τους στερημένη ζωή, ώστε να διαθέτουν τον όποιο πλούτο διέθεταν για την

²⁴ Θ. Χρήστου, *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες 1830-1947*, Αθήνα 1999, τ. 1, σ. 30- 32.

²⁵ Σ. Γ. Καπετανάκης, *Αριστεία του 1821 σε Μανιάτες αγωνιστές*, Μάνη 2008, σ. 390.

οργάνωση του στρατού και την προετοιμασία των όπλων.²⁶ Το μόνο που ήθελαν και από το οποίο αντλούσαν δύναμη ήταν το όνειρο μιας ελεύθερης πατρίδας και να ξαναστηθεί η ελληνική σημαία στον τρούλο της Αγίας Σοφίας. Είχαν ταυτίσει το συμφέρον της πατρίδας με το προσωπικό του συμφέρον με όποιο κόστος κι αν αυτό συνεπαγόταν, ακόμα και για την ίδια τους τη ζωή και των οικογενειών τους.²⁷

Τα κίνητρα που ώθησαν τους Έλληνες στην Επανάσταση του 1821 σύμφωνα με τον D. Dakin ήταν το γεγονός πως ένιωθαν βαθύ μίσος και περιφρόνηση για τους αλλόθρησκους κατακτητές σε συνδυασμό με την στέρηση της ελευθερίας τους. Ένιωθαν μία συνωμοτική διάθεση και ένα έντονο αίσθημα για προσωπική ανεξαρτησία έχοντας καλλιεργήσει εθνική συνείδηση, με τη βοήθεια της εκκλησίας και της ελληνικής γλώσσας. Ακόμα, πολλοί Έλληνες είχαν ενστερνιστεί τις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και είχαν καταλήξει στα δικά τους συμπεράσματα παρακολουθώντας την αμερικανική ανεξαρτησία, την αναστάτωση της επαναστατημένης Ευρώπης, την εγκαθίδρυση της Ιόνιας Πολιτείας και τους αγώνες που λάμβαναν χώρα στην Λατινική Αμερική. Έτσι, το 1814 ιδρύεται στην Οδησό της Ρωσίας μια μυστική οργάνωση, η Φιλική Εταιρεία από τους Νικόλαο Σκουφά, τον Αθανάσιο Τσακάλωφ και τον Εμμανουήλ Ξάνθο. Έπειτα, προστέθηκαν ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος, ο Αθανάσιος και Παναγιώτης Σέκερης, ο Άνθιμος Γαζής και πολλοί άλλοι ακόμα που ονειρεύονταν μια Ελλάδα ελεύθερη και έναν ελληνικό λαό ανεξάρτητο και δυνατό χωρίς τον τουρκικό ζυγό. Σκοπός της Φιλικής Εταιρείας ήταν να προετοιμάσει το έδαφος για μια μελλοντική ελληνική επανάσταση και πράγματι η συμβολή της ήταν εξαιρετικά σημαντική και καθοριστική για το μέλλον του αγώνα και της επαναστατικής προετοιμασίας, που ξεκίνησε από την Οδησό.²⁸

Παρόλο που οι ιδρυτές της θεωρούνταν άνθρωποι χωρίς ιδιαίτερα χαρίσματα και ικανότητες, η ιστορία τους δικαίωσε, αφού μέσα από την πορεία τους και τον ζήλο που επέδειξαν κατάφεραν πολλά. Η Φιλική Εταιρεία οργανώθηκε σύμφωνα με τα πρότυπα άλλων μυστικών εταιρειών του εξωτερικού, όπως αυτή των "Καρμπονάρων" και μάλιστα άφηναν σκόπιμα να εννοηθεί πως στην ηγεσία της εταιρείας βρίσκεται ένα σημαντικό πρόσωπο, μια "Υπέρτατη Αρχή" προκειμένου ο κόσμος να υποθέτει τη Ρωσία και να παίρνει θάρρος. Γενικά, η οργάνωση της

²⁶ Σ. Ι. Καργάκος, *Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2021, σ. 68

²⁷ Αγ. Μπελιτσάκος, *Ο αναστήσας την Ελλάδα (μια κρυμμένη αλήθεια για το 1821)*, Αρεόπολη Λακωνίας 1991, σ. 39-41

²⁸ Χ. Ρέππας, *Διαφωτισμός και επανάσταση*, Αθήνα 2021, σ. 96.

εταιρείας σχετίζονταν με μυστικοπάθεια, ωστόσο κατόρθωσε να προσεταιρίσει πολλούς Έλληνες και να οδηγήσει το λαό με επιτυχία στα πρώτα στάδια της επανάστασης.²⁹

Έως το 1817 η Φιλική Εταιρεία δεν έχει πάρα πολλά μέλη αλλά μόνο είκοσι, μέχρι που πέρασε από την Οδησό μία ομάδα με Έλληνες στρατιωτικούς, οι οποίοι ήταν πρώην αξιωματικοί του ρωσικού στρατού των Ιονίων νήσων και πήγαιναν στην Αγία Πετρούπολη για να συναντήσουν τον Ιωάννη Καποδίστρια. Πίστευαν πως αντί για τον Καποδίστρια θα συναντούσαν τον τσάρο της Ρωσίας και θα του ζητούσαν βοήθεια για τις παλιές υπηρεσίες που είχαν προσφέρει. Ανάμεσά τους ήταν ο Αναγνωσταράς από τον Άγριλο της Μεσσηνίας και οι Μανιάτες Ηλίας Χρυσοσπάθης και Παναγιώτης Δημητρόπουλος. Αφότου επέστρεψαν οι παλιοί αξιωματικοί από την Αγία Πετρούπολη στην Οδησό και την Κωνσταντινούπολη ξεκίνησε η περίοδος ενεργοποίησης της Φιλικής Εταιρείας. Ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας από την Πολιανή της Μεσσηνίας υπήρξε ένα από τα πιο δραστήρια και ενεργά μέλη της εταιρείας. Μάλιστα αυτός μύησε στη Φιλική Εταιρεία τον Κυριάκο Καμαρινό, του οποίου η οικογένεια είχε καλές σχέσεις με όλους τους Μανιάτες καπετάνιους και στον οποίο ανέθεσαν να μυήσει τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στη Φιλική Εταιρεία. Στη συνέχεια, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης πήγε και ο ίδιος στη Μάνη και σε σύντομο χρονικό διάστημα η εταιρεία διαδόθηκε στους πιο σημαντικούς Μανιάτες. Φυσικά, παρόμοια ήταν και η υποδοχή και η αποδοχή της Φιλικής Εταιρείας στη Μεσσηνία, αλλά και στην υπόλοιπη Πελοπόννησο αφού οι καπετάνιοι, οι πρόκριτοι, οι αρχιερείς, και πολύ σημαντική άντρες ήταν όλοι σχεδόν μέλη της εταιρείας το Φιλικών. Στις 15 Μαΐου 1819 η Φιλική εταιρεία έστειλε στη Μάνη το Χριστόφορο Περραιβό μαζί με 18 Σουλιώτες δήθεν για να ιδρύσουν σχολείο, ενώ ο πραγματικός λόγος του ταξιδιού τους ήταν να προετοιμάσουν την επανάσταση στη Μάνη. Μάλιστα, η λέξη σχολείο ήταν συνθηματική και σήμαινε απελευθερωτικός αγώνας. Τότε, οι οικογένειες του Παναγιώτη Μούρτζινου και του πρώην Αντώνμπεη Γρηγοράκη αναγνώρισαν ως μόνιμο ηγέτη της Μάνης τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Στο μεταξύ ο Γρηγόρης ο Ε΄ ο Πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης προώθησε την ίδρυση σχολείου στη Μάνη δηλαδή την προεπαναστατικό αγώνα προσφέροντας 7.500 τάληρα, δηλαδή περίπου 45.000 γρόσια, ποσό εξαιρετικά αξιόλογο.³⁰

²⁹ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 1993, σ. 124, 125.

³⁰ Θ. Συροπλάκης, *Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ο ηγέτης της Μάνης στην ελληνική επανάσταση*, Αθήνα 2020, σ. 68, 69

Ο Ιωάννης Καποδίστριας δεν αποδέχθηκε να γίνει αρχηγός Φιλικής Εταιρείας, διότι θεωρούσε ότι δεν είχαν ωριμάσει οι συνθήκες για επαναστατική δράση και αρχηγός ανέλαβε ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης ο οποίος ήταν Γενικός Έφορος της Αρχής. Αρχικά, το σχέδιο της Φιλικής Εταιρείας ήταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης να μεταβεί στην Τεργέστη και με πλοίο του Ορλώφ, το Νοέμβριο του 1820, από τις Σπέτσες να αποβιβαστεί στη Μάνη και να ξεκινήσει αμέσως την επανάσταση. Ακόμα, σύμφωνα με τα σχέδια της Φιλικής Εταιρείας, οι Σουλιώτες που έμειναν στην Κέρκυρα έπρεπε να πάνε στη Μάνη και να ενισχύσουν την επαναστατική δράση των Μανιατών, ωστόσο οι Σουλιώτες συμμετείχαν στον πόλεμο του Αλή πασά και δεν κατάφεραν να πάνε στη Μάνη και να συμβάλλουν στον αγώνα προσφέροντας βοήθεια.

Στη συνέχεια, ο Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος, ο οποίος εργαζόταν ως μεταφραστής στο Ρωσικό προξενείο της Πάτρας, συνάντησε τον Υψηλάντη και τον έπεισε ότι ο Μοριάς δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένος για να ξεκινήσει η επανάσταση από εκεί. Προς το τέλος του 1820 ο Παπαφλέσσας ή Γρηγόριος Δικαίος πήγε από την Κωνσταντινούπολη στην Πελοπόννησο προκειμένου να διαδώσει τις ιδέες της Φιλικής Εταιρείας και ο εκπρόσωπος του Αλέξανδρου Υψηλάντη έδινε στον Παπαφλέσσα γράμματα και τον πρόβαλε σαν αντιπρόσωπό του. Εν τούτοις ο Γρηγόριος Δικαίος στην Πελοπόννησο σαν αρχηγός δεν έγινε αποδεκτός και στην αδούλωτη Μάνη αρχηγοί ήταν οι τοπικοί καπεταναίοι και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ενώ στις τουρκοκρατούμενες περιοχές ήταν οι πρόκριτοι και οι αρχιερείς. Ήταν αυτοί που σε λίγο καιρό θα αναλάμβαναν την πρωτοβουλία για το ξεσηκωμό ενάντια στη σκλαβιά, τη δουλειά και την ανέχεια. Για να ξεκινήσει ο αγώνας απαιτούνταν χρήματα και αναγνωρισμένους ηγέτες και αυτοί προήλθαν από τις τάξεις των προκρίτων και των αρχιερέων και από τους αγώνες σταδιακά διακρίθηκαν οι στρατιωτικοί ηγέτες που διεκδίκησαν και αυτοί την πρώτη θέση στη νέα κατάσταση που διαμορφωνόταν. Η Φιλική Εταιρεία δεν μπορούσε να καλύψει όλες τις ανάγκες κυρίως όσον αφορά τα οικονομικά και έτσι περιορίστηκε στην προσπάθεια εξάπλωσης της επαναστατικής ιδέας στους απανταχού Έλληνες.³¹

Από την άλλη πλευρά, ο πασάς της Πελοποννήσου είχε στην Καλαμάτα έναν Οθωμανό διοικητή με εκατό στρατιώτες για να ελέγχει τη δράση των Μανιατών στην Καλαμάτα και για να μην βγουν από τη Μάνη. Όσοι επιθυμούσαν να βγουν έπαιρναν

³¹ Στ. Καπετανάκης, *Οι Μανιάτες στην επανάσταση του 1821.*, Αθήνα 2015 σ. 21-24

άδεια από το διοικητή και έπρεπε να πληρώνουν φόρο που ονομαζόταν "χαράτσι" ή κάποιον άλλο φόρο. Ωστόσο, χωρίς γραπτή άδεια αν βρισκόταν Μανιάτης εκτός της Μάνης και σε κάποια άλλη επαρχία σκοτώνονταν ως ληστής. Βέβαια, το δικαίωμα για μετακίνηση έστω και με γραπτή άδεια και φόρο, το είχαν μόνο οι Μανιάτες.³²

Οι Μανιάτες, λοιπόν έχοντας τον δυναμισμό στο χαρακτήρα τους και την ψυχή τους ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα της Φιλικής Εταιρείας και η Μάνη αποτελεί το ορμητήριο του σχεδιαζόμενου αγώνα, τόσο λόγω της πολεμικής ικανότητας του λαού, όσο και των γεωγραφικών της πλεονεκτημάτων, αφού διέθετε απρόσιτα καταφύγια και ναυτικές δυνατότητες. Έτσι, ο πρώτος Μανιάτης που εισήχθη στη Φιλική Εταιρεία ήταν ο Ηλίας Χρυσοσπάθης και οι Φιλικοί τον έστειλαν στη Μάνη, στην ιδιαίτερη πατρίδα του για να μεταδώσει το μήνυμα της επανάστασης ανάμεσα στους Μανιάτες και να μυήσει αρχικά τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη που ήταν ο Μπέης. Οι συνθήκες στη Μάνη ήταν κατάλληλες, γιατί οι Μανιάτες όπως έχει αναφερθεί διέθεταν ιδιαίτερα θερμό πατριωτισμό, αγάπη για την γη τους, υπερβολική ανδρεία, δίψα για ελευθερία και ήταν πρόθυμοι να πάρουν τα όπλα και να ξεκινήσουν τον αγώνα. Έτσι, ο Πετρόμπεης αποδέχτηκε το κάλεσμα του Ηλία Χρυσοσπάθη και κατήχησε πολλούς στη Φιλική Εταιρεία, ακόμα και πολιτικούς του αντιπάλους, αφού όλοι ήταν πρόθυμοι να ενωθούν για το καλό της πατρίδας. Μάλιστα, συνέταξε έκθεση σχετικά με την αναγκαιότητα της εξέγερσης των Μανιατών και μέσα σε αυτή ανέφερε τη φτώχεια του τόπου και τις πιέσεις που δεχόταν από τους Τούρκους για να πληρώσουν φόρο υποτέλειας ο οποίος υπολογιζόταν στις πεντακόσιες χιλιάδες γρόσια. Ο Πετρόμπεης έχει υπερεκτιμήσει τα μέσα και τους στόχους της Φιλικής Εταιρείας και σε αυτό ευθύνεται ο Παπαφλέσσας ο οποίος είχε υιοθετήσει ένα παραπλανητικό και μεγαλόστομο λόγο.³³ Έτσι, όταν οι Τούρκοι απαιτούσαν ένα συγκεκριμένο ποσό να τους καταβληθεί, οι Φιλικοί δεν κατόρθωσαν να το συγκεντρώσουν και έστειλαν μόνο σαρανταδύο χιλιάδες γρόσια μαζί με μια επιστολή του Γρηγόριου του Ε΄ του Πατριάρχη που μεταξύ άλλων ανέφερε να αρκεστούν σε αυτά τα χρήματα και πως στη συνέχεια θα καταβάλλουν κι άλλα, προκειμένου να τους καθησυχάσει και να μην ξεκινήσουν κάποια εχθρική κίνηση ή κάποια επίθεση.

Χωρίς χρήματα και ικανοποιητικούς οικονομικούς πόρους οι Φιλικοί έστειλαν στη Μάνη τον Χριστόφορο Περραιβό για να υπερνικήσει πιθανούς ενδοιασμούς και αμφισβητήσεις σχετικά με την αξιοπιστία και την αξία της Φιλικής Εταιρείας. Ο

³² Φ. Χρυσανθοπούλου, *Πελοποννήσιοι αγωνιστές του 1821*, Αθήνα 1996, σ. 185

³³ Ν. Ηλιόπουλος, *Μάνη*, Αθήνα 1977, σ. 138, 139

Περραιβός, μαθητής του Ρήγα Φεραίου και ένας από τα πρώτα μέλη της Εταιρείας, είχε ενστερνιστεί από πολύ νωρίς το όραμα για την επανάσταση της χώρας από τον τουρκικό ζυγό και τη διεκδίκηση της ελευθερίας. Έτσι, έφθασε στη Μάνη με την ιδιότητα του μεσολαβητή και απεσταλμένου της Φιλικής Εταιρείας και διέδωσε σε υπερβολικό θα λέγαμε βαθμό πως υπάρχει πίσω από την εταιρεία μεγάλη και εξαιρετικά υποστηρικτική δύναμη. Με όσα είπε κατάφερε να νικήσει οποιονδήποτε ενδοιασμό των Μανιατών και κυρίως των ηγετών της Μάνης και να ορκιστούν όλοι πως δεν θα διστάσουν να δώσουν και τη ζωή τους για να υπερασπιστούν το δικαίωμά τους στη ελευθερία. Αξίζει να σημειωθεί πως ο όρκος εκείνα τα χρόνια και κυρίως για τους Μανιάτες δεν ήταν κάτι απλό, αντίθετα αποτελούσε αιώνια δέσμευση και κανείς δεν σκέφτονταν να τον αθετήσει. Συνεπώς, ο Περραιβός κατάφερε έστω και με αναλήθειες να πείσει τους Μανιάτες και να νικήσει τις όποιες αμφιβολίες τους και την 1 Οκτωβρίου 1819 να ορκιστούν πως θα υπερασπίσουν την πατρίδα τους ακόμα και αν χρειαστεί να πεθάνουν γι' αυτή. Στον όρκο αναφέρονται οι τρεις δυνατότερες οικογένειες της Μάνης, οι Τρουπάκηδες, οι Γρηγοριανοί και οι Μαυρομιχάληδες.

Μόλις ο Περραιβός προσκόμισε το έγγραφο που περιλάμβανε τον συγκεκριμένο όρκο στην Φιλική Εταιρεία, το ανώτατο συμβούλιο στη Κωνσταντινούπολη, όπου βρίσκονταν τότε, έμεινε εξαιρετικά ευχαριστημένο και όλοι αισθάνθηκαν χαρά και αισιοδοξία, αφού η συμμετοχή των Μανιατών αυτομάτως προοικονομούσε επιτυχή έκβαση. Στη συνέχεια, στάλθηκε επιστολή ευχαριστίας στους Μανιάτες, στην οποία περιλαμβάνονταν και ορισμένα μελλοντικά σχέδια. Επιπρόσθετα, μέσω αυτής της επιστολής οι Φιλικοί της Κωνσταντινούπολης ανήγγειλαν στους Μανιάτες πως ο Αλέξανδρος Υψηλάντης διορίστηκε «Γενικός Έφορος» και κάποιοι άλλοι οπλαρχηγοί διορίστηκαν Έφοροι της Πελοποννήσου και τα ονόματά τους θα γνωστοποιούνταν στους Μανιάτες σύντομα μέσω του Επισκόπου Μονεμβασιάς Χρυσάνθου, ο οποίος συνέβαλλε σημαντικά στη διάδοση της επανάστασης.³⁴

Ωστόσο, επειδή οι Μανιάτες εκτός από λόγια και υποσχέσεις δεν έβλεπαν πράξεις, και επειδή στο παρελθόν είχε συμβεί να εμπιστευθούν άλλες οργανώσεις σχετικές με την πολυπόθητη ελευθερία και να έχουν απογοητευθεί, ο Μπέης Πέτρος Μαυρομιχάλης με πλήρη επίγνωση της ευθύνης που είχε αναλάβει, πήρε μια πρωτοβουλία η οποία παραλίγο να προκαλέσει τη ματαίωση όλων όσων είχαν

³⁴ Δ. Α. Κουμουνδουράκης, *Η Μάνη κατά το έτος 1826*, Αθήνα 1859, σ. 237, 238

αποφασιστεί μέχρι τότε. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Χρυσοσπάθη και του Περραιβού ψυχή της επαναστατικής οργάνωσης ήταν ο Ιωάννης Καποδίστριας, υπουργός του Τσάρου της Ρωσίας. Έτσι, ο Πετρόμπεης αποφάσισε να στείλει απευθείας σε αυτόν στην Πετρούπολη δικό του έμπιστος άνθρωπο, ο οποίος ήταν ο Κυριάκος Καμαρινός προκειμένου να λάβει σίγουρες πληροφορίες. Ο Κυριάκος Καμαρινός ήταν Μεσσήνιος έμπορος και ταξίδευε συχνά στην Κωνσταντινούπολη και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, ήταν ένας από τους ένθερμους φιλικούς με πόθο για την ελευθερία, πρόθυμος να ριχτεί σε κάθε αγώνα εναντίων των Τούρκων, φίλος του Μαυρομιχάλη και πλήρως αφοσιωμένος στην Φιλική Εταιρεία και στις προθέσεις της. Βέβαια, ο Καμαρινός δεν ήταν τυχαία δίπλα στο Μαυρομιχάλη, ο οποίος τον εμπιστευόταν, καθώς ήταν φιλαλήθης και ανέλαβε με χαρά να επικοινωνήσει προσωπικά με τον Καποδίστρια. Όταν ο Ιωάννης Καποδίστριας δέχτηκε τον Καμαρινό, άκουσε τον λόγο της επίσκεψής του και διάβασε την επιστολή του Πετρόμπεη, ο μελλοντικός κυβερνήτης διέψευσε με κατηγορηματικό τρόπο τις φαντασιώσεις των Φιλικών και αρνήθηκε όσα είχαν διαδώσει. Μάλιστα, για να μην υπάρξει οποιαδήποτε αμφιβολία σχετικά με τα λεγόμενα του και τις προθέσεις του σύνταξε επιστολή προς τον Μαυρομιχάλη και την έδωσε στον Καμαρινό για να την μεταβιβάσει. Στην επιστολή ανέφερε μεταξύ άλλων την πρόθεση του να αποτρέψει και να αποθαρρύνει τους Μανιάτες για την απελευθέρωση του έθνους και πως ο ίδιος δεν έχει καμία ανάμειξη σε όσα αναφέρουν οι Φιλικοί, αρνούμενος κάθε σχέση.

Συγκεκριμένα ο Ιωάννης Καποδίστριας ξεκίνησε την επιστολή του εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη του για την καλή ιδέα και το ζήλο που έχουν επιδείξει οι Μανιάτες προκειμένου να βελτιωθεί η τύχη της πατρίδας τους, αλλά στη συνέχεια ακυρώνει τα απελευθερωτικά σχέδια των Ελλήνων κρίνοντας πως οι συνθήκες δεν είναι οι κατάλληλες και πως τα μέσα δεν είναι επαρκή. Ακόμα αναφέρει ότι η Ρωσία μπορεί να προστατεύει τους Έλληνες, έχουν άλλωστε και κοινή θρησκεία ωστόσο οι συνθήκες δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τη δεδομένη στιγμή την υποστήριξη της Ρωσίας. Κλείνει την επιστολή του προτρέποντας τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη να προστατεύσει τους Μανιάτες και να τους προφυλάξει από τους μελλοντικούς κινδύνους ενός τέτοιου εγχειρήματος και τέλος τον ευχαριστεί γιατί του έδωσε την ευκαιρία να ξεκαθαρίσει την κατάσταση. Η συγκεκριμένη εν τούτοις επιστολή δεν έφτασε ποτέ στον προορισμό της, καθώς ο Κυριάκος Καμαρινός γνωρίζοντας όσα περιλάμβανε, αφού του παραδόθηκε ανοιχτή και στη συνέχεια σφραγίστηκε, διαβάζοντας την επιστολή εντυπωσιάστηκε τόσο από τα γραφόμενά όσο και από τα

λόγια του ίδιου του Καποδίστρια. Στη συνέχεια, αποφάσισε να την γνωστοποιήσει στους Φιλικούς που ήταν και οι υπεύθυνοι της όλης κατάστασης και να τους αποτρέψει να ξεκινήσουν την επανάσταση. Τότε, οι τελευταίοι κρίνοντας ότι η σωτηρία της πατρίδας τους ήταν ο υπέρτατος νόμος και σίγουροι ότι αν αυτή η απάντηση έφτανε στα χέρια του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη θα προκαλούσε τη ματαίωση της συμμετοχής των Μανιατών στην επανάσταση και κατά συνέπεια ολόκληρης της Πελοποννήσου, που ήταν και η βασική προϋπόθεση της εξαπόλυσης της επανάστασης, δολοφόνησαν τον Καμαρινό και κατέσχεσαν την επιστολή. Έτσι, λοιπόν, ο Καμαρινός θεωρήθηκε επικίνδυνος και μετά από εντολή του Φιλικού Ευμορφόπουλου δολοφονήθηκε ενώ βρισκόταν σε ένα ποταμόπλοιο διασχίζοντας τον Δούναβη από τους Καραβιά και Σφαέλλο που εμφανίστηκαν ως ναύτες του πλοιαρίου. Αυτά όμως έγιναν λίγο πριν την έναρξη της Επανάστασης και ο Πετρόμπεης δεν τα είχε πληροφορηθεί. Επομένως, ο Κυριάκος Καμαρινός ήταν το πρώτο από τα θύματα του αγώνα, αφού έπεσε υπέρ της Πατρίδος.³⁵

³⁵ Ν. Ηλιόπουλος, *ό.π.*, σ. 140-146

2.2. Κινήσεις προς την επανάσταση

Παρά τις αντιρρήσεις του Καποδίστρια και τις ανησυχίες του Πετρόμπεη το ξεκίνημα της ελληνικής επανάστασης προετοιμαζόταν με πυρετώδεις και αποφασιστικούς ρυθμούς από άνδρες σε διάφορα σημεία εντός και εκτός της χώρας έχοντας πίστη στο εγχείρημα τους και γεμάτοι αισιοδοξία για ένα καλύτερο μέλλον. Τον αρνητή και ολιγόπιστο Καποδίστρια είχε αντικαταστήσει στην αρχηγία των επαναστατικών κινήσεων της Φιλικής Εταιρείας ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ο οποίος ανήκει και αυτός στο στενό περιβάλλον του τσάρου Αλεξάνδρου Α΄. Από την άλλη πλευρά τους δισταγμούς του Πετρόμπεη στη Μάνη τους είχε συμπαρασύρει το γενικό πολεμικό κλίμα που επικρατούσε στην περιοχή και η φορά των πραγμάτων. Μάλιστα ο Υψηλάντης είχε διαδεχθεί τη Μάνη ως ορμητήριο της Επανάστασης και ένα το στρατηγείο του και από κει σκόπευε και οργάνωνε την εξέγερση και την κατάληψη ολόκληρης της Πελοποννήσου στη συνέχεια της υπόλοιπης χώρας. Ο Δεκέμβριος του 1820 ορίστηκε ως ο κατάλληλος χρόνος για να ξεκινήσει ο αγώνας και ο Υψηλάντης είχε ήδη μεταβιβάσει σε έμπιστους ναυτικούς να του στείλουν ένα καλά αρματωμένο καράβι στην Τεργέστη και από εκεί σχεδίαζε να τον μεταφέρει σε ένα λιμάνι της Μάνης. Το μήνυμα που έστειλε σε έμπιστους ναυτικούς ο Υψηλάντης ήταν στις Οκτωβρίου 1820. Στη συνέχεια, ωστόσο άλλαξε γνώμη και αντί της Μάνης προτίμησε στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, κρίνοντας πως επειδή η Ρωσία ήταν γείτονα χώρα θα ενισχύονταν η πεποίθηση των Ελλήνων ότι μία τόσο μεγάλη πολεμική δύναμη θα ήταν δίπλα τους στον αγώνα και θα τους βοηθούσε από την ώρα που θα ξεκινούσε η επανάσταση και μάλιστα θα συμμετείχαν και άλλοι βαλκάνιοι λαοί όπως η Ρουμανία, η Σερβία, και η Βουλγαρία. Άλλωστε, αυτό ήταν και το παλιό σχέδιο του Ρήγα Φεραίου που είχε φροντίσει να διαδώσει ο ίδιος μέσα από τα ποιήματά του και τους λόγους και να μεταδώσει το επαναστατικό μήνυμα.³⁶

Ως επίσημη ημερομηνία έναρξης επανάστασης έγινε 25η Μαρτίου 1821

³⁶ Ε. Α. Βακαλόπουλος, *Τούρκοι και Έλληνες αιχμάλωτοι κατά την ελληνική επανάσταση (1821-1829)*, Αθήνα 2016, σ. 176.

προκειμένου να υπάρχει χρόνος ώστε να γίνουν σωστά οι κατάλληλες προετοιμασίες και για να συμπέσει η έναρξη του αγώνα με τη μεγάλη χριστιανική γιορτή του Ευαγγελισμού, αφού οι Έλληνες ήταν ιδιαίτερα θρησκευόμενος λαός.

Βέβαια, το τελευταίο διάστημα του 1821 ανάμεσα στους Τούρκους κυκλοφορούσαν διαδόσεις ότι οι Έλληνες προετοιμάζουν επανάσταση εναντίον τους και έτσι στη θέση του Πασά της Τριπολιτσάς το Νοέμβριο του 1820 ανέλαβε ένας ικανός στρατηγός, ο οποίος ήταν από τη Γεωργία και το όνομά του ήταν Χουρσίτ Μεχμέτ και στο παρελθόν είχε διατελέσει πρωθυπουργός. Ο Σπυρίδων Τρικούπης χαρακτήρισε τον Χουρσίτ σκληρό χαρακτήρα, με αιμοβόρες διαθέσεις που προκαλούσε φόβο και οι Πελοποννήσιοι δύσκολα θα πετύχαιναν το στόχο της ελευθερίας. Στη συνέχεια, ο Χουρσίτ πασάς δέχτηκε εντολή και γράφτηκε εναντίον του Αλή Πασά των Ιωαννίνων ως ηγέτης της πολιορκίας και έτσι στις 6 Ιανουαρίου 1821 έφυγε και οι οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου ένωσαν ανακούφιση, ενώ αντίθετα οι Τούρκοι έδειξαν την ανησυχία τους για την αποχώρηση και την απουσία του Χουρσίτ και για αυτό το λόγο έστειλαν πίσω στην Τριπολιτσά ως αντικαταστάτη του το Μεχμέτ Σαλήχ πάσα ως πολιτικό διοικητή έχοντας μαζί του μικρή στρατιωτική δύναμη. Στο τέλος Ιανουαρίου 1821 ο Παπαφλέσσας έφτασε στη Βοστίτσα μαζί με τον αδερφό του Νικήτα και το ταμιά του Δημήτρουλα Δραγώνα από τη Σέλιτσα της Μάνης. Έπειτα, έγινε σύσκεψη με τους αρχιερείς και πρόκριτους και εκεί ο Γρηγόριος Δικαίος ή αλλιώς Παπαφλέσσας δεν κατάφερε να τους πείσει με την ίδια ευκολία που έπεσε και το λέω διότι στη σύσκεψη δεν συμμετείχαν εκπρόσωποι της Κεντρικής και Νότιας Πελοποννήσου. Μάλιστα, σημειώνεται ότι οι τούρκικες αρχές της Τρίπολης είχαν πληροφορηθεί ότι το γράμμα ενός Κολοκοτρώνη από τη Ζάκυνθο που προοριζόταν για ένα φίλο του που ζούσε στην Αρκαδία, ειδοποιούσε ότι οι Έλληνες προετοιμάζουν εδώ και λίγο καιρό και ότι οι κάτοικοι των Επτανήσων σκοπεύουν να βοηθήσουν τους ομοθρήσκους τους και πως ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης ετοιμάζεται με ένα πολεμικό εκστρατευτικό σώμα να μεταβεί στο Μόρια, κοντά στην Αρκαδία. Επιπλέον, από τη Μονεμβασιά έγινε γνωστό ότι οι Έλληνες προετοιμάζονται για επανάσταση, ωστόσο αυτή η πληροφορία δεν έγινε αποδεκτή, καθώς οι Τούρκοι συνέχιζαν αμέριμνοι τις ενέργειές τους, πιστεύοντας ότι οι Έλληνες δεν είναι ικανοί για ένα τέτοιο εγχείρημα. Όπως μας πληροφορεί ο Φωτάκος, ήδη από τους πρώτους μήνες του 1821 Έλληνες από τη Δυτική Ευρώπη, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη διέδιδαν το μυστικό της Φιλικής Εταιρείας και διαρκώς αυξάνει τον αριθμό των μελών της. Αξιοσημείωτος ήταν και ο ρόλος των

ιερέων οι οποίοι προσπαθούσαν να ενεργοποιήσουν τους χριστιανούς ώστε να ξεγεραθούν, υπενθυμίζοντάς τους πόσο πολύ είχαν ταλαιπωρηθεί από την τυραννία των Τούρκων και είχαν κάνει υπομονή και δίσταζαν να ξεγεραθούν εξαιτίας των θρησκευτικών φρονημάτων, καθώς πίστευαν ότι θα βιώσουν μεταθανάτια τιμωρία εάν σκότωναν Τούρκους και πώς ο θεός θα τους τιμωρήσει. Γι' αυτό οι κληρικοί, αποτελώντας οι ίδιοι πρότυπα, έβγαλαν τους ανθρώπους από αυτή την πλάνη και πήραν πρώτοι τα όπλα. Στο μεταξύ οι Τούρκοι παρατηρώντας τις κινήσεις των Ελλήνων είδα ότι δεν συχνάζουν σε πολλά μέρη όπως συνήθιζαν και για αυτό παραξενεύτηκα και προσπαθούσαν με χιλιάδες τρόπους να μάθουν οποιαδήποτε πληροφορία, πλησιάζοντας διάφορους Έλληνες και τους υπόσχονταν να τους δώσουν χρήματα για να αγοράσω βόδια, χωράφια και κάθε είδους τρόφιμα, αλλά άκαρπες αποδείχθηκαν οι προσπάθειες τους αφού οι Έλληνες προσποιούνταν ότι δεν γνώριζαν τίποτα. Ωστόσο, δεν έλειψαν και οι προδότες.³⁷ Έπειτα οι φήμες για την επικείμενη επανάσταση των Ελλήνων διαδίδονταν και από τον Άγγλο αρμοστή Θωμά Μαίτλαντ που βρίσκονταν τα νησιά του Ιονίου και ο οποίος στην προσπάθειά του να βοηθήσει τον Αλή πασά των Ιωαννίνων που βρισκόταν υπό πολιορκία και να προωθήσει τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο ή τον Σταυριανό Κλακαντή ως μπέηδες της Μάνης, διέδιδε ψευδείς φήμες ότι ρωσικά πλοία μεταφέρουν στη Μάνη πόδια πολλές και τροφές και τα παραλαμβάνει ο ηγεμόνας Μαυρομιχάλης, ο οποίος συνεργάζεται με τη ρωσική κυβέρνηση και ετοιμάζει την επανάσταση στην Πελοπόννησο.³⁸

Στο μεταξύ στη Μάνη προετοιμαζόταν με πυρετώδεις ρυθμούς η συμμετοχή στην αποφασισμένη πλέον εθνεγερσία έστω κι αν το σημείο της έναρξης είχε μετατεθεί στην άλλη άκρη της βαλκανικής Χερσονήσου. Παράλληλα, ο Παπαφλέσσας φτάνοντας στο κέντρο της Πελοποννήσου είχε ήδη ξεκινήσει την επαναστατική του δράση πηγαίνοντας στα γύρω χωριά και ξεσηκώνοντας τους κατοίκους με φλογέρες ομιλίες και ουτοπικές υποσχέσεις προκειμένου να εξασφαλίσει τη συμμετοχή του στον αγώνα, έστω και με υπερβολές, προκειμένου να κατανικήσει τυχόν ενδοιασμούς, ώστε να ριχτούν στη μάχη με κάθε αυταπάρηση και μεγαλοψυχία. Έπειτα, ο Περραιβός βρισκόταν στο πλάι του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στη Μάνη και παρακολουθούσε από κοντά τις ετοιμασίες για την πολυπόθητη επανάσταση. Επειδή όμως ολοένα και αυξανόταν ο επαναστατικός αναβρασμός και γενικευόταν, οι Τούρκοι άρχισαν να παίρνουν ορισμένα προληπτικά

³⁷ Σ. Μποζίκης, *Ελληνική επανάσταση και δημόσια οικονομία*, Αθήνα 2020, σ. 94

³⁸ Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 29, 30

μέτρα και για αυτό το λόγο είχαν καλέσει στην Τριπολιτσά αρχιερείς και προεστούς του Μοριά και είχαν φυλακίσει όσα από αυτούς είχαν πάει και έτσι οι μητροπολίτες Μονεμβασιάς και Χριστιανουπόλεως και ο προύχοντας της Σπάρτης Κρεββατάς, κάλεσαν τον Πετρόμπεη και τον Περραιβό να πάνε στην Καλαμάτα και να αποφασίσουν από κοινού τι πρόκειται να κάνουν. Αυτοί δέχτηκαν και αφού πήγαν στην Καλαμάτα ξεκίνησαν τις συζητήσεις και συγκεκριμένα ο Πετρόμπεης δήλωσε πως όλοι οι Σπαρτιάτες είναι έτοιμοι μαθήματα όπλα τους για τη μάχη και έπειτα ο Περραιβός ανέφερε πως φεύγει για το Σούλι προκειμένου να εμποδίσει την κάθοδο των Τούρκων και των Αλβανών συμμάχων τους προς την Πελοπόννησο. Συνεπώς, το μόνο που έμενε ήταν το ξέσπασμα της επανάστασης, και η διεκδίκηση της εθνικής ανεξαρτησίας.

Αξιοσημείωτο είναι να αναφερθεί πως ένας από τους σημαντικότερους συντελεστές αναμενόμενης εθνεγερσίας στη Μάνη ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο οποίος ήταν παλιός κλέφτης που είχε επικηρυχθεί από το κράτος και είχε καταφύγει εδώ και χρόνια από τον καιρό του διωγμού των κλεφτών στα Επτάνησα. Ο Κολοκοτρώνης τον Ιανουάριο του 1821 πήγε στην Καρδαμύλη και ανέλαβε ηγετικό ρόλο στις επαναστάσεις δράσεις. Σε αντίθεση με την θορυβώδη και επιδεικτική παρουσία του Παπαφλέσσα η παρουσία του Κολοκοτρώνη ήταν ιδιαίτερα διακριτική και αυτό οφειλόταν κυρίως στην προσωπικότητα του ήρωα, την ιδιοσυγκρασία του και το γεγονός ότι ήταν επικηρυγμένος. Έτσι, ο Κολοκοτρώνης έφτασε σε πολλά χωριά με μεγάλη προφύλαξη, ήρθε σε επαφή με συναγωνιστές, ενίσχυσε τον επαναστατικό αγώνα, εμπύχωσε πολλούς πατριώτες και κήρυξε την ομόνοια και τη σύμπνοια ανάμεσα στους Έλληνες με μοναδικό σκοπό την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και τη διεκδίκηση της ελευθερίας. Έδρα του Κολοκοτρώνη στη Μάνη ήταν ο Πύργος του Παναγιώτη Τρουπάκη - Μούρτζινου, ισχυρότατου Μανιάτη καπετάνιου, οι οποίοι συνδέονταν με πατρική φιλία και του παρείχε φιλοξενία και προστασία. Ωστόσο, οι Τούρκοι δεν άργησαν να μάθουν ότι ο Κολοκοτρώνης βρισκόταν στη Μάνη και έτσι ο Διοικητής της Τρίπολης ζήτησε από τον Πετρόμπεη αφού πρώτα τον επέπληξε, να συλλάβει και να του παραδώσει τον Κολοκοτρώνη είτε ζωντανό η νεκρό. Φυσικά κανένας δεν σκέφτηκε να ενοχλήσει τον Κολοκοτρώνη και το γεγονός ότι ήταν φιλοξενούμενος στο Μούρτζινου ήταν αυτόματα προστατευμένος, αφού όπως είναι γνωστό η φιλοξενία στη Μάνη θεωρούνταν ιερή και απαραβίαστη.

Σύμφωνα με τοπικές πληροφορίες ο ερχομός του Κολοκοτρώνη στην Μάνη λέγεται ότι έγινε με συνοδεία χιλιάδων ανδρών έτοιμων να πολεμήσουν, για αυτό ο

Τούρκος πασάς εκείνο το διάστημα διακατεχόταν από μεγάλη ανησυχία. Συγκεκριμένα, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματά του αναφέρει ότι στις 6 Ιανουαρίου 1821 πήγε στην Σκαρδαμούλα, στο σπίτι του πατρικού του φίλου Παναγιώτη Μούρτζινου και από εκεί αγωνίστηκε για να συμφιλιώσει πολλές οικογένειες που είχαν έχθρα μεταξύ τους προκειμένου να συγκεντρώσει όσο το δυνατόν περισσότερους άντρες για τον αγώνα και να συνεργαστούν για το καλό της πατρίδας και των Ελλήνων συνολικά, και τα κατάφερε. Πήγε στον Μούρτζινο γιατί αυτός είχε τη δύναμη στη Μάνη, παρόλο που ο Μαυρομιχάλης είχε το όνομα Μπέης. Φυσικά εκτός από τη φιλία που ένωνε τους δύο άντρες, ο Μούρτζινος είχε την υποχρέωση κατά πως πρέπει στη Μάνη, να προσφέρει φιλοξενία και προστασία στον Κολοκοτρώνη. Οι Τούρκοι πληροφορήθηκαν ότι ο Κολοκοτρώνης είχε φθάσει στη Μάνη με πέντε με έξι χιλιάδες άντρες, ενώ ο ίδιος ομολογεί στα απομνημονεύματά του πως είχε μαζί του τέσσερις χιλιάδες άντρες.

Στο μεταξύ ο Αλέξανδρος Υψηλάντης βρισκόταν στη Ρωσία και δεν πήγε στη Μάνη για να κηρύξει την έναρξη της επανάστασης, σύμφωνα με το σχέδιο της Φιλικής Εταιρείας, αντίθετα προτίμησε να πάει στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και να ξεκινήσει την επανάσταση από εκεί. Ειδικότερα, στις 22 Φεβρουαρίου 1821 ο Υψηλάντης πέρασε τον ποταμό Προύθο, μπήκε στη Μολδαβία και μετά από 2 ημέρες ανακοίνωσε ένα επαναστατικό διάταγμα. Σύμφωνα με μία επιστολή στις 22 Ιουλίου 1821 που βρέθηκε στο αρχείο Τζωρτζάκη- Γρηγοράκη, γραμμένη σε κάποιο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου κοντά Δραγατσάνι των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, ενεργοποιήθηκε ότι πολλοί από τους κατοίκους της Μάνης συμμετείχαν στην επανάσταση σε αυτές τις περιοχές, καθώς ήταν εκεί την περίοδο του ξεσηκωμού.³⁹

Οι αρχιερείς και οι πρόκριτοι των Ελλήνων της νότιας Πελοποννήσου συγκεντρώθηκαν στην Καλαμάτα και ανάμεσά τους ήταν ο Μητροπολίτης Μονεμβασίας και Καλαμάτας Χρύσανθος Παγώνης, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο Χριστόφορος Περραιβός απεσταλμένος της Φιλικής Εταιρείας και από το Μυστρά ο Παναγιώτης Κρεββατάς. Όλοι αυτοί αποφάσισαν να αποδεχθούν μία συνάντηση με τους Τούρκους την Τριπολιτσά και μετά το τέλος της συνάντησης και επιστρέφοντας στον τόπο τους ο καθένας να ξεκινήσουν την επανάσταση. Στο μεταξύ οι Τούρκοι κάλεσαν στην Τριπολιτσά και τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη αν και δεν ανήκε στη διοίκηση του πασά του Μοριά, αλλά ήταν κάτω από την εποπτεία του Τούρκου

³⁹ Στ. Καπετανάκη, *ό.π.*, σ. 25

ναυάρχου. Αν πήγαινε και ο Πετρόμπεης στην έδρα της ηγεμονίας της Πελοποννήσου, δεν θα υπήρχε ενδεχόμενο επανάστασης αφού χωρίς την υποστήριξη της Μάνης δεν μπορούσαν να ξεσηκωθούν και σωστότερα δεν ήταν δυνατόν να ξεσηκωθούν οι Έλληνες της Πελοποννήσου. Ωστόσο, ο Πετρόμπεης δεν πήγε στη συνάντηση της Τρίπολης, επικαλούμενος πρόβλημα με την υγεία του, αλλά στο τέλος του Φεβρουαρίου έστειλε τον γιο του, Αναστάσιο, ο οποίος μιλούσε την τουρκική γλώσσα από την εποχή που τον είχαν πιάσει όμηρο στην Κωνσταντινούπολη. Μάλιστα, η παρουσία του Αναστασίου στην Τρίπολη ήταν αίτημα των Μοραγιάνηδων, οι οποίοι ήθελαν να καθησυχάζουν τους Τούρκους, καθώς σκόπευαν να ξεκινήσουν να ασκούν βία και να εκτελούν χριστιανούς προληπτικά, ως ένα δείγμα εκφοβισμού και αποτροπής επαναστατικών κινήσεων. Ακόμα, διστακτικοί ήταν και οι αρχιερείς και οι πρόκριτοι της Βόρειας Πελοποννήσου σχετικά με την σύσκεψη στην Τριπολιτσά με τους Τούρκους, τους οποίους ο Γρηγόριος Δικαίος δεν είχε καταφέρει να πείσει σχετικά με τον επικείμενο ξεσηκωμό, όταν είχε γίνει η σύσκεψη την Βοστίτζα. Γενικότερα επικρατούσε ο φόβος του προληπτικού αποκεφαλισμού που συνήθιζαν οι Τούρκοι και ήταν κοινός τόπος πως δεν δίσταζαν να πραγματοποιήσουν οποιαδήποτε βιαιοπραγία, αφού δεν δίσταζαν να συμπεριφερθούν άσχημα.

Η ενεργή επαναστατική δραστηριότητα και οι κινήσεις των Μανιατών μαρτυρείται και από τους ιστορικούς της εποχής και ειδικότερα από τον Ιωάννη Φιλήμων, ο οποίος έκανε λόγο για τις αποφάσεις που πάρθηκαν στην Ιερά Μονή της Αγίας Λαύρας, στα Καλάβρυτα, όπου είχαν συγκεντρωθεί Πελοποννήσιοι πρόκριτοι και ιεράρχες. Εκεί κατέληξαν πως η επανάσταση πρέπει να ξεκινήσει από τη Μάνη, καθώς ο Ηλίας και Κυριακούλης Μαυρομιχάλης και ο Διονύσιος Τρουπάκης και ορισμένοι άλλοι από τους οπλαρχηγούς της Λακωνίας έχουν αποδείξει την ένθερμη προσήλωσή τους στα ιδανικά της ελευθερίας και στη Μάνη ο λαός είναι πιο έτοιμος για τον επαναστατικό αγώνα. Ο Φιλήμων στηριζόμενος στο γεγονός ότι όσοι είχαν συγκεντρωθεί στο μοναστήρι της Αγίας Λαύρας στις αρχές του δεύτερου δεκαημέρου του Μαρτίου 1821 είχαν πάρει την πρωτοβουλία να αποταθούν προς τα Μαυρομιχάλη και να ενεργοποιηθούν οι Μανιάτες. Έτσι δόθηκε το έναυσμα για την έναρξη του πολέμου και στις 17 Μαρτίου οι Μανιάτες αποφάσισαν να πάρουν τα όπλα εναντίον των Τούρκων και να πραγματώσουν την εθνική απελευθέρωση.

Αυτή τη συνεννόηση οι Μανιάτες την έκαναν στη συνέλευση των οπλαρχηγών τους που έγινε στην Ακρόπολη, που τότε ονομαζόταν Τσίμοβα και ήταν

το κέντρο το Μαυρομιχαλαίων. Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τον καθηγητή Απόστολο Δασκαλάκη στη Μάνη επικρατούσε μία τοπική παράδοση που μεταβιβάζονταν από γενιά σε γενιά σύμφωνα με την οποία στις 17 Μαρτίου 1821 όσοι είχαν συγκεντρωθεί στην Τσίμοβα δεν πήραν απλά την απόφαση να κηρύξουν επανάσταση, αλλά με αρχηγό τον Κατσάκο Μαυρομιχάλη, στη μικρή πλατεία της κωμόπολης, μπροστά από το ναό των Ταξιαρχών, πρωτεύουσα των Μαυρομιχαλαίων, στη θέση "Κοτρώνι" υψώθηκε η επαναστατική σημαία η οποία είχε κατασκευαστεί πρόχειρα με λευκό ύφασμα και μαύρο σταυρό. Πρώτα η επαναστατική σημαία ευλογήθηκε από τους ιερείς αφού βγήκαν από το ναό κρατώντας ιερά άμφια και όλοι οι παριστάμενοι αρχηγοί της Μάνης γονυπετείς ορκίστηκαν συνεργασία, ομόνοια και πάση θυσία απελευθέρωση του έθνους.⁴⁰ Μάλιστα, κάθε χρόνο πλέον γιορτάζεται στην Αρεόπολη η συγκεκριμένη ημερομηνία και επέτειος προς τιμή της ημέρας.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με όσα γράφει ο καθηγητής Απόστολος Δασκαλάκης τις δύο τελευταίες εβδομάδες ο επαναστατικός αναβρασμός είχε πάρει τη μορφή πολεμικού συναγερμού αφού οι Μανιάτες ήταν παύση κάθε εργασία και συγκεντρώνονταν στις πλατείες των χωριών και κατασκεύαζαν "μπουρουτόβολα" με τη βοήθεια των γυναικών και των παιδιών. Έπειτα οι καπεταναίοι προσπαθούσαν εναγωνίως να προμηθευτούν μολύβι και μπαρούτι για να το διανείμουν στους κατοίκους και να κατασκευάσουν σφαίρες. Ακόμα, οι προμήθειες σιταριού, κριθαριού και λούπινων παραδίδονταν κανονικά και οι φούρνοι που βρίσκονταν συνήθως στην αυλή κάθε σπιτιού ήταν αναμμένοι μέρα-νύχτα προκειμένου να κατασκευαστούν παξιμάδια για τους σάκους των πολεμιστών, ενώ οι καμπάνες από τις εκκλησίες χτυπούσαν ασταμάτητα και ιερείς προσεύχονταν για τους πολεμιστές για να πετύχει ο απελευθερωτικός αγώνας που ξεκίναγε και να επιτευχθεί ο στόχος.

Στη συνέχεια, στις 17 Μαρτίου 1821 οι Μανιάτες αποφάσισαν να σηκώσουν τα όπλα υπέρ της ελευθερίας και λίγες μέρες μετά μεταφέρθηκαν στην Καλαμάτα προκειμένου και να συνεργαστούν και να οργανωθούν μαζί με τους υπόλοιπους Πελοποννήσιους αγωνιστές. Βέβαια, στις 8 Μαρτίου 1821 πραγματοποιήθηκε συνέλευση Μανιατών οπλαρχηγών στις Κιτριές Μεσσηνίας με αρχηγό τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, στην οποία αποφασίστηκε η κήρυξη πολέμου.

Σύμφωνα με όσα γράφει ο Απόστολος Δασκαλάκης ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ήταν αναμφισβήτητος αρχηγός και έφερε ακόμα το τίτλο του Μπέη,

⁴⁰ Ν. Ηλιόπουλος, *ό.π.*, σ. 148-149

δηλαδή του ηγεμόνα της Μάνης και επιπλέον σύμφωνα με τα έθιμα και τις πολεμικές συνήθειες των Μανιατών, η οικογένεια των Μαυρομιχαλαίων ρύθμιζε τη γενικότερη κατάσταση και όριζε τα ηγετικά στελέχη στη Δυτική Μάνη. Οι γιοί του, τα αδέρφια του, όλοι οι συγγενείς και καπεταναίοι με κύρος και δύναμη στο πλήθος παρέμειναν κοντά στον Πετρόμπεη, με απόλυτη πειθαρχία και αφοσιωμένοι στον αρχηγό της οικογένειας και σε συνέχεια της Επανάστασης όλο των πολεμικών επιχειρήσεων στη Δυτική Μάνη. Ο Πετρόμπεης ήταν αρκετά έμπειρος αρχηγός, ζύγιζε πάντοτε καλά τις καταστάσεις και τα γεγονότα και έπαιρνε αποφάσεις με ψυχραιμία και αφού πρώτα τις είχε μελετήσει για τα καλά, με γνώμονα το συλλογικό συμφέρον και το συμφέρον της πατρίδας. Πρόκειται για έναν χαρακτήρα που δεν παρασυρόταν από τις παρορμήσεις και τους ενθουσιασμούς της στιγμής, ένας γενναίος και θερμός πατριώτης, υπερήφανος για την καταγωγή του και την πορεία της οικογένειάς του. Διψούσε για την ελευθερία της πατρίδας και δεν δίσταζε να θυσιάσει ακόμα και τον εαυτό του και τα ίδια του τα παιδιά και άλλα μέλη της οικογένειας του για το καλό της πατρίδας. Μπορεί να μην είχε τον ενθουσιασμό του Παπαφλέσσα, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης δρούσε με λογική, σύνεση και όλες του οι ενέργειες ήταν αποτέλεσμα διαλογισμού και εκτενής σκέψης. Με αρχηγό λοιπόν τον Μαυρομιχάλη τα στρατεύματα της Μάνης, της Μεσσηνίας και της Γορτυνίας και έχοντας οπλαρχηγούς το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τον Παπαφλέσσα, τον Νικηταρά, τους Μαυρομιχαλαίους, τους καπεταναίους της Δυτικής Μάνης τον Μούρτζινο, τους Καπετανάκηδες, Γουδέλη, Κυβέλου και πολλούς άλλους ξεκίνησαν το πρωί της 22ης Μαρτίου 1821 από την Αρεόπολη όπου είχαν συγκεντρωθεί και ξεκίνησαν για την μεσσηνιακή πεδιάδα με προορισμό την Καλαμάτα, την οποία απελευθέρωσαν την επόμενη μέρα τις 23 Μαρτίου 1821.

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η δράση και οι κινήσεις των επαναστατών

3. 1. Η απελευθέρωση της Καλαμάτας

Ο στρατός της μέσα Μάνης με επικεφαλής τον αρχιστράτηγο Πέτρο Μαυρομιχάλη, μετά την ορκωμοσία στην Τσίμοβα, κατευθύνθηκε προς την Καλαμάτα. Φτάνοντας στην Καρδαμύλη συνάντησαν τους καπεταναίους της αποσκιερής Μάνης με δικό του στρατό ο καθένας, όπου είχαν συγκεντρωθεί και τους περίμεναν για να ενώσουν τις δυνάμεις τους. Κάτω από τον Πύργο του Μούρτζινου, στην εκκλησία της Καρδαμύλης είχαν συγκεντρωθεί οι άντρες από την Μάνη και έδωσαν τον ίδιο όρκο που είχε δοθεί και στην Τσίμοβα από τους Μανιάτες της μέσα Μάνης. Ακόμα, μαζί τους βρίσκεται και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης με τους δικούς του άντρες και αφού βρέθηκαν όλοι μαζί αγκαλιάστηκαν, τραγούδησαν και χόρεψαν ενωμένοι όπως συνήθιζαν να κάνουν οι Μανιάτες όταν βρίσκονταν όλοι μαζί. Το σύνθημα ήταν "νίκη ή θάνατος" και έτσι κατευθύνθηκαν στον Κάμπο Αβίας, όπου τους περίμεναν οι Μανιάτες τις Έξω Μάνης με τους Κουμουνδουράκηδες. Εκεί στον Κάμπο όλοι οι Μανιάτες έγιναν ένας μεγάλος στρατός ηρώων και αγωνιστών υπέρ της πατρίδας και της ελευθερίας που ήταν το ζητούμενο και το ύψιστο αγαθό. Αναλυτικότερα, εκεί βρίσκονταν μεταξύ άλλων, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης, ο οποίος είχε υπηρετήσει ως ταγματάρχης στο στρατό της Ιονίου Πολιτείας και έμενε στο Κοτρώνι της Πλάτσας, ο Πολιτάκος και αυτός αξιωματικός στο στρατό της Ιονίου Πολιτείας, ο Ηλίας Σαλαφατίνος, ο Χρηστέας, ο Κύβελος και από τον Πύργο του Δυρού ήταν ο Πουλικάνος, ο Ξανθός, ο Πουλικάκος, ο Κωνσταντινέας, ο Σεκούρης, ο Γιαννουλές, οι Κιτρινιαραίοι, οι Κουτηφαραίοι και οι Κετσέοι. Ξεκίνησαν, λοιπόν, αναφωνώντας δυνατά το σύνθημά τους "νίκη ή θάνατος", το οποίο αντηχούσε τόσο στην ατμόσφαιρα όσο και στις ψυχές τους για να φτάσουν στην Καλαμάτα και να είναι η πρώτη πόλη της Ελλάδας στην οποία θα υψωθεί μετά από 400 χρόνια σκλαβιάς η ελληνική σημαία, μετά από τόσα χρόνια σκλαβιά, βίας, εξαναγκασμού και ταπείνωσης.⁴¹

Έτσι, στις 22 Μαρτίου οι Μανιάτες εκστράτευσαν στην Καλαμάτα, μπήκα στην πόλη και κυριεύσαν σημαντικά σημεία της πόλης με σκοπό να μην επιτρέψουν

⁴¹ Θ. Χρήστου, *Ιχνηλατώνοντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της Μεσσηνιακής ενδοχώρας στο έπος της ανεξαρτησίας, Σηματοροί και αγωνιστές του 1821*, Καλαμάτα 2021, σ. 26

στη μικρή στρατιωτική δύναμη των Τούρκων περιθώριο αντίδρασης μπροστά σε μεγάλη δύναμη των Μανιατών και των υπολοίπων Μεσσήνιων αγωνιστών. Στο μεταξύ ο Πετρόμπεης είχε υπολογίσει το γεγονός ότι δίπλα στην προσπάθειά τους συγκεντρώθηκε αρκετός λαός και δεν ήθελε σε καμία περίπτωση να υπάρξει Τούρκος πού θα πυροβολήσει κάποιον άνθρωπο από τον λαό που ανέμενε τα γεγονότα με ανυπομονησία.⁴²

Επιπλέον, ο Τούρκος Σουλεϊμάν Αγάς Αρναούτογλου που ήταν τοπικός διοικητής στην Καλαμάτα, πριν από ένα μήνα έβλεπε στον Ταϋγετο πολλούς άντρες αρματωμένους με φορτωμένα ζώα να κατευθύνονται προς το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία και υποψιασμένος πως κάτι κακό ετοιμάζουν και έχοντας διαταγή από τον Σουλτάνο να ελέγχει κάθε κίνηση των ντόπιων, ρώτησέ τους κοτζαμπάσηδες της Καλαμάτας τι συμβαίνει. Αυτοί τον καθησύχασαν λέγοντάς του πως μεταφέρουν αλάτι. Ωστόσο, ο Αρναούτογλου είχε τις αμφιβολίες του και γι' αυτό διέταξε το μπουλούμπασή του να βάλει φρουρά στην είσοδο της Καλαμάτας και να μην περάσει κανένας από τη Μάνη χωρίς να πληρώσει φόρο (μπουγιουρντί). Στη συνέχεια, ο Μαυρομιχάλης πληροφορήθηκε για την απόφαση του Αρναούτογλου, από έναν προεστό τον οποίο έπειτα τον έστειλε ο Μαυρομιχάλης στον Αρναούτογλου και τον καθοδήγησε να του πει πως για να προστατεύσει την Καλαμάτα και τους κατοίκους της από τους κλέφτες να στείλει γράμμα στον Πετρόμπεη και να του ζητήσει να έρθει με τα παλικάρια του προκειμένου να διώξει τους κλέφτες και να επαναφέρει την πόλη στην πρότερη κατάστασή της. Στο μεταξύ, ο Αρναούτογλου είχε ζητήσει βοήθεια από τους Τούρκους της Τρίπολης οι οποίοι όμως δεν ανταποκρίθηκαν και δεν του έμενε τίποτε άλλο παρά να προσφύγει στη βοήθεια του το πρότεινε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, όπως άλλωστε τον είχε συμβουλέψει και ο προεστός. Στέλνει, λοιπόν επιστολή στον Πετρόμπεη και του ζητάει να στείλει πολεμιστές στην Καλαμάτα για να αντιμετωπίσει τους κλέφτες και ο Πετρόμπεης σου στέλνει άμεσα την απάντησή του στην οποία αναφέρει πως πρόθυμα δέχεται να στείλει στρατιωτικές δυνάμεις με αρχηγό τον γιο του Ηλία στην Καλαμάτα προκειμένου να τους απαλλάξει από την απειλή των κλεφτών⁴³. Ο Αρναούτογλου πίστεψε στα λόγια του Πετρόμπεη γιατί τον γνώριζε προσωπικά και είχε την άποψη πως ήταν φίλος του και ειλικρινής άνθρωπος και δεν θορυβήθηκε όταν ο Ηλίας ήρθε στην Καλαμάτα με εκατό πενήντα πολεμιστές

⁴² Θ. Χρήστου, *Χρονολόγιο της επανάστασης 1821*, Τρίπολη 2021, σ. 22

⁴³ Θ. Χρήστου, *ό.π.*, σ. 27

πιάνοντας σπίτια στην πόλη, αλλά πίστεψε πως έχουν έρθει για να τον απαλλάξουν από τους κλέφτες, όπως έγραφε στην επιστολή του ο Πετρόμπεης.⁴⁴

Έτσι, στις 23 Μαρτίου 1821 με αρχηγό τον Πέτρο Μαυρομιχάλη, οι Μούρτζινοι, οι Καπετανάκηδες, οι Μαυρομιχαλαίοι, οι Χρυσοσπάθες, ο Μήτρος Πέτροβας, ο Κολοκοτρώνης και 3.000 Μανιάτες μπαίνουν στην Καλαμάτα κρατώντας τα όπλα τους, έτοιμοι για την απελευθέρωση της πόλης. Όσο κατευθύνονται προς την πόλη όλο και πιο πολύ αυξάνεται το πλήθος των στρατιωτών αφού συρρέουν από διάφορα σημεία κλέφτες, άνθρωποι του λαού, πολεμιστές, αγανακτισμένοι, οπλαρχηγοί, ο Αναγνωσταράς, ο Παπαφλέσσας, ο Κεφάλας και πολύ ακόμα καπεταναίοι της Μεσσηνίας ακολουθούν τους Μανιάτες. Όλοι οι δρόμοι, οι παράδρομοι, τα μικρά δρομάκια, οι πλατείες πλημμυρίζουν από το λαό και τους πολεμιστές που βρίσκονται σε κατάσταση ενθουσιασμού και ανυπομονησίας για να ζήσουν το θαύμα της ελευθερίας. Όλοι μαζί τραγουδούν τραγούδια εναντίον του κατακτητή και άλλα που επαινούν τους Μανιάτες, τους κλέφτες και τους ντόπιους αγωνιστές.⁴⁵

Το κάλεσμα του Αρναούτογλου, ως βοήθεια για να αντιμετωπίσει ο Πετρόμπεης τους κλέφτες της Μεσσηνίας, προφανώς ήταν η αιτία που οδήγησε τους Μανιάτες ξεκινήσουν νωρίτερα, καθώς η επανάσταση ήταν προγραμματισμένη για τις 25 Μαρτίου. Όταν ο Σουλεϊμάν Αγάς Αρναούτογλου αντιλήφθηκε την άφιξη των Μανιατών με ένοπλο στρατό στην Καλαμάτα, θορυβήθηκε και έστειλε το Μπουλούκμπαση, δηλαδή τον αστυνόμο που ονομαζόταν Κοκκίνης προκειμένου να διερευνήσει τις προθέσεις των Μανιατών και τι ακριβώς συμβαίνει. Μόλις ο Κοκκίνης συνάντησε τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και συνειδητοποίησε τις προθέσεις τους, προειδοποίησε το Μαυρομιχάλη πώς θα υπάρξουν κυρώσεις και πως όλα αυτά δεν θα είναι για το καλό τους. Ο Πετρόμπεης όμως, όταν αποφάσισε να στρέψει τα όπλα εναντίον του Σουλτάνου αδιαφόρησε για το αξίωμα του Μπέη και έγινε ο Πέτρος Μαυρομιχάλης, ο αρχιστράτηγος των Μανιατών και στράφηκε εναντίον των Τούρκων, διαγράφοντας τον εαυτό του από την τουρκική επετηρίδα αξιωματικών και απάντησε στον Κοκκίνη πως οι Έλληνες αποφάσισαν να διεκδικήσουν την ελευθερία τους, όχι σαν κλέφτες αλλά φανερά και σύμφωνα με το θέλημα του Θεού θα σταθούν ενάντια στον Τούρκο κατακτητή και θα σταθούν

⁴⁴ Αγ. Μπελιτσάκος, *ό.π.*, σ. 133-135

⁴⁵ Θ. Χρήστου, *Αναζητώντας τον ένοχο και επιβάλλοντας την τάξη, η αστυνομία σε αναζήτηση ρόλου τα χρόνια του αγώνα της ανεξαρτησίας 1821- 1830*, Αθήνα 2021, σ. 42.

αντάξιοι συνεχιστές της περηφάνιας, της δόξας και της τιμής που κληρονόμησαν από τους προγόνους τους. Ταυτόχρονα, όλοι οι αγωνιστές της Καλαμάτας έχουν καταλάβει είναι μόνοι τους σε αυτό τον αγώνα και πως η ξένη βοήθεια, που διατεινόταν η Φιλική Εταιρεία δεν πρόκειται να έρθει. Ωστόσο, μπροστά στην αποφασιστικότητα των Μανιατών, ο Αρναούτογλου αναγκάστηκε να παραδώσει την Καλαμάτα και μαζί εκατόν πενήντα Τούρκους στρατιώτες για να δείξει υποχωρητικότητα.⁴⁶

Τα όπλα των Τούρκων αιχμαλώτων στρατιωτών δόθηκαν στους Έλληνες που ήταν άοπλοι για να μπορούν να πολεμούν, ενώ οι Τούρκοι αιχμάλωτοι μεταφέρθηκαν σε ορισμένα σπίτια στην Καλαμάτα, χωριά της Μάνης και της Μεσσηνίας μαζί με επιτήρηση φυσικά. Οι Μανιάτες έδειξαν ανθρωπισμό, καθώς σεβάστηκαν τους αιχμαλώτους και μάλιστα ορισμένοι Τούρκοι στρατιώτες έφυγαν ανενόχλητοι για την Τρίπολη. Αυτή η συμπεριφορά των Μανιατών είναι αντίθετη από τη συνήθη τακτική τους, αλλά όταν ολοκληρώθηκε η μάχη έπαψαν να βλέπω τους Τούρκους σαν εχθρούς και τους σεβάστηκαν σαν ανθρώπους, σαν παιδιά του ίδιου Θεού και αυτό είναι μία απόδειξη της ανωτερότητας των Ελλήνων έναντι των βαρβάρων. Άλλωστε, οι Έλληνες δεν πολεμούσαν για να στερήσουν την ελευθερία από άλλους ανθρώπους, αλλά για να προσφέρουν ελευθερία. Έτσι η πρώτη πόλη που απελευθερώθηκε ήταν η Καλαμάτα Με τη βοήθεια των Μανιατών και των ντόπιων Αγωνιστών και αφού η πόλη απαλλάχτηκε από τους εχθρούς, όλοι μαζί πήγαν να ευχαριστήσουν το Θεό στο εκκλησάκι των Αγίων Αποστόλων. Εκεί ο Πέτρος Μαυρομιχάλης μπαίνει πρώτος στο εκκλησάκι και δοξάζει το Θεό για τη χαρά που νιώσανε. Οι χθεσινοί σκυφτοί ραγιάδες, πήραν τα όπλα και έγιναν ηρωικοί πολεμιστές διώχνοντας το φόβο από την καρδιά τους, έτοιμοι να πάρουν τη ζωή της Ελλάδας πίσω και να διεκδικήσουν με θερμή την ελευθερία τους, αλλά και ολόκληρης της υπόδουλης Ελλάδας.⁴⁷

Έτσι η απελευθέρωση της Καλαμάτας έγινε χωρίς φονικά και λεηλασίες, μονάχα τους αιχμαλώτους Τούρκους οι Μανιάτες τους κράτησαν γιατί είχαν σκοπό να τους ανταλλάξουν με τους ομήρους της Τριπολιτσάς που είχαν συλλάβει οι Τούρκοι, μεταξύ των οποίων ήταν ο γιος του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ο Αναστάσης, ο Μητροπολίτης Μονεμβασιάς και Καλαμάτας Χρύσανθος Παγώνης, ο επίσκοπος Ανδρούσης Ιωσήφ και ο πρόκριτος της Καλαμάτας Πανάγος Κυριακός. Την επόμενη μέρα ακολούθησε δοξολογία από 6.000 Έλληνες στο εκκλησάκι των

⁴⁶ Δ. Β. Βαγιακάκος, *Μάνη (Μέσα Μάνη)*, Αθήνα 1968, σ. 167

⁴⁷ Αγ. Μπελιτσάκος, *ό.π.*, σ. 136-138

Αγίων Αποστόλων και η Καλαμάτα γνώρισε αυτή τη μεγάλη δόξα, αφού έγινε η πρώτη πόλη που ανέκτησε την ελευθερία της μετά από μακροχρόνια σκλαβιά και καταπίεση και οι κάτοικοί της δεν είναι πια ραγιάδες και είχαν αποφασίσει πως αν είναι να χάσουν την ελεύθερη ζωή που μόλις γνώρισαν, καλύτερα να πεθάνουν.

Την ίδια στιγμή οι χώρες της Ευρώπης πληροφορούνται τις επιτυχίες στη νότια Πελοπόννησο και εντυπωσιάζονται από τα κατορθώματα των Ελλήνων. Παράλληλα, ο Μαυρομιχάλης ως αρχιστράτηγος δεν θέλει να χάσει χρόνο και συγκαλεί σύσκεψη όλων των καπεταναίων, Μανιατών, Μεσσήνιων, Λακώνων και μαζί με τον Κολοκοτρώνη διακηρύσσουν ότι αγώνας δεν τελείωσε με την Καλαμάτα, αλλά η Καλαμάτα ήταν η αρχή του αγώνα. Ο Πετρόμπεης θέλει να διασφαλίσει ότι ο όρκος που δόθηκε στην Τσίμοβα ισχύει ακόμα και πως κανείς από τους αγωνιστές δεν πρόκειται να οπισθοχωρήσει. Αυτό το κάνει γιατί θέλει οι αποφάσεις που αφορούν την επανάσταση της χώρας να τους βρίσκουν όλους σύμφωνους και να της παίρνουν δημοκρατικά, μετά από διάλογο όλοι οι ελεύθεροι Έλληνες. Έτσι, δίνει ένα μάθημα δημοκρατικής διακυβέρνησης, αποδεικνύοντας ότι παρόλη την σκλαβιά οι Έλληνες δεν έχουν λησμονήσει τις αξίες τους και τις καταβολές τους. Τώρα που οι Μεσσήνιοι είναι ελεύθεροι συνεργάζονται με τους Μανιάτες και έχουν σκοπό να συμμετάσχουν στα έξοδα του αγώνα προκειμένου να απελευθερωθούν όλες οι ελληνικές πόλεις από τον τουρκικό ζυγό. Μάλιστα, στη σύσκεψη που οργανώθηκε ειπώθηκε από πολλούς καπεταναίους πως η παρουσία τους κρίνεται αναγκαία εκεί όπου υπάρχει ανάγκη, και όπου οι περιστάσεις το απαιτούν, έως ότου ολοκληρωθεί η ελευθερία όλης της χώρας, ώστε ζωντανεύοντας τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία να στηθεί η σημαία των Ελλήνων στον τρούλο της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη. Αυτό άλλωστε ήταν και το όραμα όλων των Ελλήνων.⁴⁸

Στη συνέχεια, σκοπός ήταν να δημιουργηθεί η "Μεσσηνιακή Γερουσία" που θα εκτελούσε χρέη κυβέρνησης των ελεύθερων Ελλήνων, αλλά αυτό θα γινόταν πραγματικότητα όταν η Τρίπολη θα ελευθερώνεται και με ελεύθερους τους περισσότερους Πελοποννήσιους η γερουσία θα έχει μέλη από όλη την Πελοπόννησο. Ωστόσο, στη διάρκεια του πολέμου δεν μπορούν να γίνουν εκλογές και έτσι οι ίδιοι οι εκλεγμένοι Πρόεδροι της Πελοποννήσου θα γινόταν τα μέλη της Γερουσίας μέχρι να μπορούν να γίνουν εκλογές. Ακόμα, στη σύσκεψη αποφασίζεται ότι ο αρχιστράτηγος της επανάστασης εξακολουθεί να είναι ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο οποίος

⁴⁸ Α. Σάσσαρη – Πατριαρχέα, *Μάνη, σελίδες ιστορίας*, Αθήνα 2019, σ. 89.

εμπνέει πίστη στο λαό και πρόθυμα όλοι τον ακολουθούν. Έτσι, ο Μαυρομιχάλης εξουσιοδοτείται και στέλνει επιστολή στις Ευρωπαϊκές πόλεις, αλλά και σε χώρες της Αμερικής, ενημερώνοντας τους για τις τοπικές εξελίξεις και για το γεγονός πως η χώρα τους έχει ανάγκη από υποστήριξη και βοήθεια, αλλά και πως οι Έλληνες δεν πρόκειται να σταματήσουν αν δεν κατορθώσουν τον σκοπό τους, ο οποίος είναι να καταλυθεί η οθωμανική κυριαρχία από τη χώρα και να γίνει πάλι η Κωνσταντινούπολη πρωτεύουσα της Ελλάδας.⁴⁹

3.2. Απελευθέρωση κάστρων Μεσσηνίας – Αρκαδίας – Λακωνίας

Αφού ολοκληρώθηκε η απελευθέρωση της Καλαμάτας, οι Μανιάτες συμφωνούν να σταλεί ένοπλο σώμα ανδρών προκειμένου να ελευθερωθούν τα κάστρα της Κορώνης, της Μεθώνης και του Νιόκαστρου, ώστε όλες οι περιοχές των κάστρων να είναι κάτω από την ελληνική διοίκηση. Αναλυτικότερα, το νέο της απελευθέρωσης της Καλαμάτας γίνεται γνωστό στους Τούρκους της Κορώνης στις 25 Μαρτίου και ανήσυχοι κλείστηκαν στο φρούριο της πόλης, κρατώντας μαζί τους ως Όμηρο τον επίσκοπο Γρηγόριο, ο οποίος δεν είχε ενταχθεί στη Φιλική Εταιρεία, τον διάκο του, έναν ιερέα ακόμη και δύο πρόκριτους τον Κ. Λαχανά και τον Κ. Τσακόπουλο.

Ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης μαζί με τον Γεώργιο Δαρειώτη ξεκίνησαν από τη Μεσσήνη με κατεύθυνση την Κορώνη, όπου η παρουσία τους λειτούργησε θετικά και έδωσε θάρρος στους Κορωναίους, οι οποίοι με αρχηγό τον Ιωάννη Καραπάυλο εξεγέρθηκαν. Ο Καραπάυλος νωρίτερα έχει ζητήσει από τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη τη συνδρομή του προκειμένου να ελευθερωθεί η Κορώνη από τους Τούρκους και έτσι στις 25 Μαρτίου Μανιάτες και Μεσσήνιοι αγωνιστές έφτασα στο Χαρακοπιό, ένα χωριό που απέχει σχεδόν μία ώρα από την Κορώνη και εκεί έγινε η σύγκρουση με τους Τούρκους. Έπειτα, ελευθέρωσαν το χωριό Άγιος Δημήτριος και τον πύργο Τσαφέρογλι. Ωστόσο, η εμφάνιση ενός πλοίου από το Αλγέρι προξένησε πανικό στο λαό και τους Έλληνες στρατιώτες και αυτό οδήγησε στη διάλυση τους. Μάλιστα, ο Γεώργιος Δαρειώτης συνελήφθη με σκοπό να παραδοθεί στους Τούρκους από τους Κορωναίους, ως υπεύθυνος για την επανάσταση. Την κατάλληλη στιγμή όμως, έφτασαν ο Εμμανουήλ Δαρειώτης μαζί με τον Ηλία Κατσάκο, ο Ιωάννης-

⁴⁹ Αγ. Μπελιτσάκος, *ό.π.*, σ. 141-143

Κατσή Μαυρομιχάλης, ο Γεώργιος Παυλάκος και ο Ιωάννης Ροδίτης-Μαυρομιχάλης, μαζί με τετρακόσιους Μανιάτες και τότε ξεκίνησε σταθερά η πολιορκία των Ελλήνων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Νικόλαο Πιερράκο, στις 11 Απριλίου 1821, Δευτέρα του Πάσχα, και ενώ η πολιορκία στην Κορώνη συνεχιζόταν, ο ίδιος μαζί με άλλους έξι Μανιάτες κλήθηκαν στον Πύργο του Αγίου Δημητρίου και αμύνονταν από εκεί, μέχρι που οι άλλοι Έλληνες επιτέθηκαν και απώθησαν τους Τούρκους πίσω από τα τείχη. Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι οι κάτοικοι της Κορώνης δεν είχαν εξοικειωθεί με τα όπλα και τον πολεμικό τρόπο ζωής, αφού στο παρελθόν δεν είχε χρειαστεί να πολεμήσουν και για αυτό το λόγο οι Μανιάτες τους δίδαξαν την πολεμική τέχνη και τον τρόπο που θα χρησιμοποιούν τα όπλα, μεθόδους προστασίας και τρόπους εξαπάτησης του εχθρού. Τέλος, τα πλοία των Μανιατών απέκλεισαν το κάστρο της Κορώνης από τη θάλασσα και ειδικότερα ο Ιωάννης Πετρουνάκος, κυβερνήτης και ιδιοκτήτης πλοίου μαζί με τον υποπλοίαρχο και αδερφό του Νικόλαο, τις επόμενες μέρες ξεκίνησαν την πολιορκία και τον αποκλεισμό του Κάστρου μέχρι το καλοκαίρι, καθώς τότε στο Μεσσηνιακό κόλπο κατέφθασε ο τούρκικος στόλος και έτσι σταμάτησε ο αποκλεισμός, που είχε ξεκινήσει.

Όσο κράτησε η πολιορκία της Κορώνης οι Μανιάτες διέθεταν ελάχιστα εφόδια για την επιβίωσή τους και για αυτό επιδίδονταν σε ληστείες και αρπαγές διακινδυνεύοντας ακόμα και τη ζωή τους για λίγα τρόφιμα. Ωστόσο, οι αγωνιστές πλησίασαν το κάστρο και γίνονταν συνέχεια μάχες και συγκρούσεις με τον εχθρό, μέχρι που η πολιορκία της Κορώνης κράτησε έως το καλοκαίρι του 1821 και οι Έλληνες λανθασμένα πίστευαν ότι σύντομα η εξέλιξη θα είναι ευνοϊκή για τους ίδιους, αφού στις αρχές του οι Τούρκοι με τη βοήθεια αγγλικών πλοίων έστειλαν μήνυμα στον Καρά Αλή, ο οποίος διατελούσε αρχηγός του τουρκικού στόλου και βρισκόταν στη Ρόδο με 14 πλοία, ζητώντας του βοήθεια καθώς τα εφόδια ήταν μόλις για 15 ημέρες και ήδη είχαν αρχίσει να τηγανίζουν φύλλα φραγκοσυκιάς και να σφάζουν μουλάρια για να φάνε. Διαφορετικά θα έπρεπε να παραδοθούν. Τότε, στις 24 Αυγούστου με εντολή του Καρά Αλή τουρκικά πλοία κατέφτασαν στην Κορώνη και ενίσχυσαν με υλικά αγαθά και τρόφιμα και συγκεκριμένα με ρύζι και παξιμάδια τους Τούρκους στρατιώτες προκειμένου να αντέξουν και να συνεχίσουν την αντίσταση. Η παρουσία του τουρκικού στόλου ανέστειλε την πολιορκία της Κορώνης, και οι Τούρκοι χαρούμενοι βγήκαν από το κάστρο, έβαλαν φωτιά στο Βαρόσι της Κορώνης και έσφαξαν τον επίσκοπο Κορώνης Γρηγόριο και πολλούς

άλλους από τους ομήρους. Μάλιστα οι σφαγές που ακολούθησαν ήταν απάνθρωπες, διότι οι Τούρκοι έσφαζαν, τεμάχιζαν τα νεκρά σώματα και τα πετούσαν από τα τείχη του φρουρίου φωνάζοντας τους Έλληνες ότι μπορούν να πάρουν κρέας για να φάνε. Αυτό οδήγησε τους Έλληνες σε αντίποινα και δολοφονήθηκαν οι Τούρκοι αιχμάλωτοι που είχαν συλληφθεί στην Καλαμάτα. Στη συνέχεια, ο στόλος των Τούρκων συνέλαβε τρία πλοία με ξένες σημαίες στον Μεσσηνιακό κόλπο που είχαν έρθει για να προσφέρουν σιτάρι και λάδι στους Κορωναίους, όμως φυσικά τα εφόδια δόθηκαν στους Τούρκους στρατιώτες για να συνεχίσουν να αντιστέκονται και να μην υποχωρήσουν.

Μεγάλη θλίψη προκάλεσε στους Έλληνες ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε', ο οποίος με εντολή του σουλτάνου συνελήφθη, φυλακίστηκε και απαγχονίστηκε στην κεντρική πύλη της Πόλης, κρατώντας τον κρεμασμένο για τρεις ημέρες. Έπειτα, τρεις Εβραίοι αγοράζουν το πτώμα του, το δένουν στα άλογα τους και το περιφέρουν χλευάζοντας το στους δρόμους της Πόλης και στο τέλος το πετούν στον Κεράτιο κόλπο. Αυτό προκάλεσε τον αποτροπιασμό και την αγανάκτηση των επαναστατημένων Ελλήνων, οι οποίοι ορκίστηκαν να πάρουν εκδίκηση τόσο από τους Τούρκους όσο και από τους Εβραίους. Ακόμα, όταν όμως οθωμανικός λαός και γενίτσαροι πληροφορήθηκαν ότι ο Πατριάρχης Γρηγόριος απαγχονίστηκε, έσπευσαν να τον δουν κρεμασμένο και τότε ξεκίνησαν διωγμούς και λεηλασίες εναντίον των Χριστιανών. Για πολλές εβδομάδες μουσουλμάνοι έμπαιναν σε χριστιανικές εκκλησίες και τις λεηλατούσαν, μπήκαν ακόμα και στο Πατριαρχείο και επιδόθηκαν σε καταστροφές. Επιπλέον, επιτέθηκαν σε πολλούς Χριστιανούς βγάζοντας τους ακόμα και από τα σπίτια τους και τους βασάνιζαν στους δρόμους μέχρι να πεθάνουν, αλλά δεν σταματούσαν μόνο εκεί, αφού συμπεριφέρονταν με βία και ασέβεια ακόμα και στα άψυχα κορμιά τους, προσβάλλοντας το δικαίωμα των νεκρών στο θάνατο.⁵⁰

Επιπρόσθετα, ακολούθησε η πολιορκία του κάστρου της Μεθώνης, η οποία έγινε τον Παναγιώτη Ντούφα και τριακόσιους άντρες, που είχαν εγκατασταθεί στο Παλαιοχώρι το οποίο απέχει περίπου τρία χιλιόμετρα από το κάστρο της Μεθώνης. Στη συνέχεια όμως, και συγκεκριμένα στις 30 Μαρτίου αρχηγός ανέλαβε ο επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος, ο οποίος μάλιστα διακρίνονταν για τη γενναιότητα και το θάρρος του. Εντωμεταξύ στην Κυπαρισσία είχε κυκλοφορήσει μία φήμη ότι στη Μάνη είχαν φθάσει πλοία ξένων χωρών από τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και είχαν

⁵⁰ Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 105-107

αποβιβάσει στρατό προκειμένου να αυξήσουν την αριθμητική τους υπεροχή οι Έλληνες και να σκοτώσουν όσους περισσότερους Τούρκους μπορούσαν.

Στις 25 Μαρτίου οι Τούρκοι της Κυπαρισσίας επειδή φοβούνταν να μην εξεγερθούν οι κάτοικοι, εγκατέλειψαν την πόλη και πήγαν στα κάστρα της Μεθώνης και του Νεοκάστρου και λίγες μέρες μετά, στις 29 Μαρτίου, ξεκίνησε η επανάσταση από τους Έλληνες και αρχηγός ανέλαβε ο επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος. Αφού οι Τούρκοι εγκατέλειψαν την Κυπαρισσία, Μεσσήνιοι και Μανιάτες αγωνιστές κατευθυνόμενοι από την Καλαμάτα πήγαν στη Μεθώνη, μεταξύ των οποίων ήταν ο Παπαφλέσσας, ο Αναγνωσταράς, ο Κουμουνδουράκης και πολλοί καπεταναίοι, αλλά δεν έμειναν στην πολιορκία των φρουρίων των δυτικών ακτών, επειδή προτίμησαν να κατευθυνθούν προς την Ανδρίτσεινα, όπου προς τα εκεί κατευθύνθηκαν και οι Τούρκοι πηγαίνοντας προς την Καρύταινα και την Τριπολιτσά προκειμένου να εξασφαλίσουν τους εαυτούς τους και να νιώσουν ασφάλεια πίσω από τα τείχη της πρωτεύουσα της Πελοποννήσου. Στη συνέχεια, και αφού διαλύθηκε το στρατόπεδο της Καρύταινας πολλοί Μανιάτες συμμετείχαν στην πολιορκία του Νεοκάστρου και της Μεθώνης που ξεκίνησε στις 29 Μαρτίου 1821. Φυσικά στις 13 Απριλίου ο Κωνσταντίνος Πιεράκος - Μαυρομιχάλης πήγε με ένοπλο σώμα Μανιατών και έτσι Τούρκοι δεν ξαναβγήκαν από το κάστρο για να πολέμησαν τους Έλληνες. Ακολούθησαν ο αδερφός του Νικόλαος Πιεράκος - Μαυρομιχάλης, ο Παναγιώτης και Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης, τα αδέρφια Τρουπάκη, ο Διαμαντής Καλαγκάς και ο Γιαννάκης Καπετανάκης. Επίσης, στις 18 Μαΐου κατέφτασαν δύο καράβια από τις Σπέτσες του Μπότσαρη και του Ανδρούτσου, με σκοπό να αναστείλουν τον ανεφοδιασμό από τη θάλασσα που προορίζονταν για το κάστρο του Νεοκάστρου και αυτό έχει ως απότοκο οι Τούρκοι του Νεοκάστρου να μην αντέξουν την πολιορκία, αφού δεν είχαν άλλα εφόδια σε νερό και τρόφιμα. Επόμενο, στις 14 Ιουλίου περίπου διακόσιοι Τούρκοι βγήκαν από το κάστρο του Νεοκάστρου και παραδόθηκαν, από τους οποίους ορισμένους οι Έλληνες τους οδήγησαν στην Κυπαρισσία και τους δολοφόνησαν, ενώ κάποιους άλλους τους έριξαν στο Χελωνάκι, που ήταν μία βραχονησίδα στον κόλπο του Ναυαρίνου, και κατέληξαν μετά από έλλειψη νερού και τροφής, εξαντλημένοι και από τις υπόλοιπες κακουχίες.

Από την άλλη πλευρά όταν οι Τούρκοι της Μεθώνης πληροφορήθηκαν η δυσμενή θέση των πολιορκημένων ομοθρήσκων τους στο Νεόκαστρο, δηλαδή το κάστρο της σημερινής Πύλου, εκστράτευσαν στις 8 Αυγούστου για να τους

προσφέρουν βοήθεια. Μόλις οι Έλληνες έμαθαν ότι οι Τούρκοι από το κάστρο της Μεθώνης έρχονται για βοήθεια, ο Νικόλαος Πονηρόπουλος και ο Αθανάσιος Γρηγοριάδης απευθύνθηκαν στον Κωνσταντίνο Πιεράκο - Μαυρομιχάλη και του εξέθεσαν τα τεκταινόμενα. Αυτός τότε χωρίς να χάσει χρόνο πήρε τρακόσιους άντρες και κατευθύνθηκε προς την Μεθώνη από διαφορετικό δρόμο, αναγκάζοντας τους Τούρκους να επιστρέψουν για να προστατεύσουν το κάστρο τους. Ακολούθησαν σκληρές μάχες και ο Πιεράκος - Μαυρομιχάλης σκοτώθηκε δίπλα στον αδερφό του κατά τη διάρκεια μιας μάχης, πέφτοντας ηρωικά υπέρ της πατρίδας. Ο αδερφός του αγκάλιασε το άψυχο σώμα του και ενώ οι Έλληνες υποχωρούσαν αυτός αρνούταν να το αποχωριστεί, θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή του, μέχρι που τον τράβηξαν με τη βία ο Γιαννάκης Κετσέας από τους Δολούς του Σταυροπήγιου Μάνης και ο Σ. Γλεντσές. Τραγικό γεγονός αποτέλεσε ο αποκεφαλισμός του Κωνσταντίνου Πιεράκου - Μαυρομιχάλη, του οποίου το κεφάλι στάλθηκε από τους Τούρκους στην Κωνσταντινούπολη ως τρόπαιο, αφού αποτελούσε έναν από τους μεγαλύτερους συντελεστές.

Εντούτοις οι Τούρκοι του Νεοκάστρου δεν είχαν καλή τύχη, αφού παρά τις συμφωνίες που είχαν υπογράψει με τους πολιορκημένους, οι Έλληνες και κυρίως οι Μανιάτες παρασυρόμενοι από το θυμό τους και διψασμένοι για εκδίκηση εξαιτίας του θανάτου του Πιεράκου - Μαυρομιχάλη, θανατώθηκαν με άσχημο τρόπο. Ταυτόχρονα, μία άλλη εκδοχή της θανάτωσης των Τούρκων του Νεοκάστρου αποτέλεσε η άσχημη και προκλητική συμπεριφορά τους προς τους Έλληνες στους οποίους εξακολουθούσαν να φέρονται σαν δούλους και τους ταπείνωναν με κάθε ευκαιρία.⁵¹

Στη συνέχεια και καθώς οι άντρες είχαν εμψυχωθεί και είχαν περισσότερο θάρρος μετά από την απελευθέρωση της Καλαμάτας, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης μαζί με τους Μανιάτες αγωνιστές κατευθύνθηκαν προς την Αλαγονία, τα Σαμπάζικα και το Λεοντάρι, ενώ από την Ανατολική Μάνη βάδισαν προς την Τριπολιτσά ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης μαζί με τον Αντώνη Νικολόπουλο και τον Δημήτριο Βενετσανάκη. Αξίζει να σημειωθεί πώς τον πρώτο καιρό ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης δεν ασκούσε ιδιαίτερη επιρροή στο λαό και απέκτησε κύρος σταδιακά, μέσα από τις πολεμικές του διακρίσεις και τις ορθές ενέργειες και απόψεις. Έτσι λοιπόν, στις 25 Μαρτίου ο Κολοκοτρώνης μαζί με τους

⁵¹ Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 107- 110

άντρες του λίγο πριν φτάσει στο Δερβένι, που βρίσκονταν στο Λεοντάρι, ενημερώθηκε ότι οι Τούρκοι που βρίσκονταν στην Καρύταινα κλείστηκαν στο κάστρο και έτσι πήγε στο Δεδέμπεη, τον σημερινό Τριπόταμο, χωριό της Μεγαλόπολης. Εκεί ο Κολοκοτρώνης έμαθε ότι οι Τούρκοι από το Λεοντάρι κατευθύνονταν προς την Τριπολιτσά. Στο μεταξύ, ορισμένοι από τους Τούρκους στρατιώτες πηγαίνοντας προς την Τρίπολη και φθάνοντας στο Φραγκόβρυσο, επέστρεψαν στο Λεοντάρι και σκότωσαν λίγους Έλληνες, αφού σκοπός τους ήταν να συγκεντρώσουν τρόφιμα και υλικά αγαθά, αρπάζοντας τα από τους κατοίκους της περιοχής. Την επόμενη μέρα οι Μανιάτες από το Δεδέμπεη πυροβόλησαν τρεις φορές για να προειδοποιήσουν τους Έλληνες της Μεγαλόπολης ότι ξεκινάει η επανάσταση και κατευθύνθηκαν προς στην Καρύταινα και όταν έφτασαν οι Τούρκοι είχαν ήδη καταφύγει στο κάστρο τους. Τότε, ο Κολοκοτρώνης με τριακόσιους αρματωμένους Μανιάτες έχοντας σαν ενέδρα το στενό του Αγίου Αθανασίου από το οποίο πρόκειται να περάσουν οι Τούρκοι, παρέμεναν και παρακολουθούσαν τις κινήσεις του εχθρού.

Μετά τη μάχη στον Άγιο Αθανάσιο και το πέρασμα των Τούρκων από τον Αλφειό ποταμό, κλείστηκαν όλοι οι κάτοικοι από την Καρύταινα στο κάστρο του χωριού, στο οποίο μάλιστα δυσκολεύονταν να χωρέσουν γιατί ήταν πολύ μικρό. Στην Καρύταινα είχαν ήδη αρχίσει να συγκεντρώνονται στρατιωτικά σώματα και οι Έλληνες διέθεταν τέσσερεις με έξι χιλιάδες άντρες, οι οποίοι ήταν χωρίς γενικό αρχηγό και χωρίς οργάνωση, ωστόσο χωρίς να χάσουν χρόνο τα ελληνικά στρατεύματα ξεκίνησε την πολιορκία του κάστρου, ενώ οι Τούρκοι έχοντας ελλείψεις σε πυρομαχικά, τρόφιμα και νερό, ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις και άρχισαν να συζητούν την παράδοσή τους. Οι Έλληνες, από την άλλη πλευρά, μη έχοντας έναν αναγνωρισμένο ηγέτη ως γενικό αρχηγό, αν και ήταν αισιόδοξοι διαφωνούσαν μεταξύ τους και δυσκολεύονταν να σχεδιάσουν τον αγώνα τους.

Στη συνέχεια, για το λόγο ότι μεγάλο εκστρατευτικό σώμα Τούρκων με χίλιους πεντακόσιους έως τρεις χιλιάδες πεζούς και ιππείς ήρθαν από την Τρίπολη στην Καρύταινα για να προσφέρουν βοήθεια στους ομοθρήσκους τους, τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα διαιρέθηκαν σε δύο μέρη. Αναλυτικότερα, το μισό εκστρατευτικό σώμα διατηρήθηκε στην πολιορκία του κάστρου της Καρύταινας, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Ηλίας Μαυρομιχάλης, ενώ οι υπόλοιποι παρατάχθηκαν για να αντιμετωπίσουν την ερχόμενη εχθρική δύναμη. Οι Τούρκοι προχωρώντας γρήγορα έφτασαν σε σύντομο χρόνο κοντά στους Έλληνες, οι οποίοι μόλις αντίκρισαν την δύναμη των εχθρών πανικοβλήθηκαν, καθώς δεν ήταν ιδιαίτερα

εξοικειωμένοι με τον πόλεμο σώμα με σώμα και επιπρόσθετα δεν είχαν γενικό αρχηγό που να κατευθύνει τις ενέργειες και να έχουν ένα συγκεκριμένο σχέδιο δράσης. Τότε οι Έλληνες στην προσπάθειά τους να σωθούν, άλλοι κατευθύνθηκαν προς την Καλαμάτα και άλλοι βόρεια προς τη Δημητσάνα, ενώ οι Τούρκοι της Τρίπολης επέστρεψαν στο φρούριο τους απογοητευμένοι και ντροπιασμένοι.

Ακολούθησε μάχη στο Φραγκόβρυσο, όπου εκεί βρίσκονταν ένα ένοπλο σώμα Ελλήνων επαναστατών και περίμεναν μέχρι να περάσουν οι Τούρκοι και να τους αιφνιδιάσουν. Επρόκειτο για τρεις χιλιάδες κυρίως Μανιάτες και Σπαρτιάτες που όταν ενημερώθηκαν για τον πόλεμο που γινόταν στην Καρύταινα ξεκίνησαν να πάνε προς εκείνα τα μέρη. Συγκεκριμένα, ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης ξεκίνησε πρώτος και συναντήθηκε με τον Νικήτα Σταματελόπουλο και έτσι μετά από συνεννοήσεις έστησαν ενέδρα στους Τούρκους και περίμεναν. Μόλις οι Τούρκοι έφτασα αντιλήφθηκαν την ενέδρα και διέταξαν στρατιώτες να απασχολήσουν τους Έλληνες και το υπόλοιπο στράτευμα πήρε άλλον δρόμο και κατέληξαν ασφαλή στον προορισμό τους. Στο μεταξύ, στη μάχη που ακολούθησε σκοτώθηκαν κάμποσοι Έλληνες και Τούρκοι. Βέβαια, το εγχείρημα των Ελλήνων προκάλεσε απορία στους Τούρκους του Φαναριού και της Καρύταινας, καθώς δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι οι Έλληνες από μόνοι τους αποφάσισαν να κάνουν την επανάσταση.

Στη συνέχεια, μετά την παράδοση του κάστρου της Βαρδούνιας και την αποχώρηση των Τούρκων του Μυστρά, από την Ανατολική Μάνη ένοπλο σώμα ανδρών κατευθύνθηκε με αρχηγό τον Κυριάκο Μαυρομιχάλη στο εσωτερικό της Πελοποννήσου και ένα άλλο εκστρατευτικό σώμα με περίπου χίλιους άνδρες κατευθύνθηκε προς το κάστρο της Μονεμβασιάς, για να ξεκινήσει στις 28 Μαρτίου η πολιορκία του Κάστρου με αρχηγό την οικογένειά του Γρηγοράκηδων. Φυσικά, οι Μανιάτες που πολιορκούσαν το κάστρο της Μονεμβασιάς ενισχύθηκαν την επόμενη κιόλας μέρα με 250 άνδρες με αρχηγούς τον Γ. Μιχαλάκη και τον Θ. Γούλελο, με αποτέλεσμα στις 18 Απριλίου το κάστρο αποκλείστηκε από τη θάλασσα με πλοία από τις Σπέτσες υπό την ηγεσία του καπετάνιου Γεωργίου Πάνου, μαζί με πλοία του Παναγιώτη Μαυρομάτη- Βουζουναρά και του Πιέρρου Νικολόπουλου - Γρηγοράκη από το Γύθειο. Αξίζει να αναφερθεί ότι το κάστρο της Μονεμβασιάς είδα χτισμένο πάνω σε μία βραχονησίδα, άγονη και με έλλειψη νερού, η οποία ενωνόταν με την κοντινή στεριά με μία γέφυρα αποτελούμενη από δεκατέσσερις καμάρες και στην άκρη της γέφυρας πάνω στη νησίδα υπήρχε ένας ισχυρός πύργος για να ελέγχει τη διέλευση των ανδρών και των εμπορευμάτων, και αυτό ήταν έργο των Ενετών.

Παράλληλα, στην πόλη της Μονεμβασιάς ζούσαν περίπου χίλιες οικογένειες Τούρκων και αρκετοί μουσουλμάνοι, οι οποίοι είχαν αντιληφθεί την επικείμενη απόβαση χριστιανικών στρατευμάτων στην περιοχή και είχαν κυριευτεί από πανικό, καθώς δεν είχαν προμήθειες τροφίμων, μάλιστα είχαν αδειάσει τις αποθήκες τους όπως τους είχαν συμβουλέψει οι πρόκριτοι, πιστεύοντας ότι η σοδειά εκείνη τη χρονιά θα ήταν μεγάλη και επειδή στις αποθήκες τους είχαν ήδη αρκετά εφόδια θα έπρεπε να τα καταναλώσουν ή να τα μοιράσουν σε συνανθρώπους τους που τα έχουν ανάγκη, φοβούμενοι ότι αν έμεναν ακόμα ένα χρόνο στις αποθήκες θα καταστρέφονταν. Από την άλλη πλευρά οι Έλληνες Μονεμβασιάς δεν ήταν πολλοί, ήταν περίπου πενήντα οικογένειες, φτωχοί άνθρωποι που δεν είχαν ενταχθεί στη Φιλική Εταιρεία εκτός από τον Παναγιώτη Καλογερά και τα αδέρφια Δεσποτόπουλου.

Εκείνο το διάστημα στο λιμάνι της Μονεμβασιάς έχει καταφθάσει πλοίο με διακόσιους Τουρκαλβανούς που μετέφερε εφόδια για τους τούρκους που συμμετείχαν στον αγώνα εναντίον του Αλή Πασά στα Γιάννενα. Οι Τούρκοι της Μονεμβασιάς κάλεσαν τους Τουρκαλβανούς να τους βοηθήσουν και αυτοί κατευθυνόμενοι από την επιθυμία τους να ενισχύσουν τα λάφυρα τους δέχτηκαν να βοηθήσουν. Στο μεταξύ οι Τούρκοι του κάστρου έχοντας ενισχυθεί η ψυχολογικά από την παρουσία των Τουρκαλβανών βγήκαν από τη Μονεμβασιά για να εφοδιαστούν με τρόφιμα, αλλά στο δρόμο συναντήθηκαν με τους Μανιάτες και ξεκίνησε η σύγκρουση, την οποία οι Μανιάτες κατάφεραν να απωθήσουν τους Τούρκους μέχρι τη γέφυρα του κάστρου της Μονεμβασιάς. Παράλληλα όμως, ο Τούρκος Μουσταφά μπέης της Μονεμβασιάς είχε συνηθίσει να βλέπει τους Τούρκους να ταπεινώνουν και να εξευτελίζουν τους Έλληνες, δεν επέτρεψε την υποχώρηση και ανάγκασε τους Τούρκους στρατιώτες να συνεχίσουν τον πόλεμο. Όταν όμως είδε ότι παρά τη γενναιότητα που επιδείκνυαν, Μανιάτες υπερίσχυαν και τους είχαν καταφέρει ισχυρά χτυπήματα, μειώνοντας την αριθμητική τους υπεροχή, ο Μουσταφά τους επέτρεψε να σωθούν και να περάσουν τον πύργο. Νωρίτερα, ωστόσο, τους είχε αναγκάσει να καταστρέψουν ένα μέρος της γέφυρας που ήταν ξύλινο ώστε να μην υπάρχει επικοινωνία του φρουρίου με τη ξηρά. Αυτή η ενέργεια έδωσε θάρρος στους Έλληνες και συντέλεσε στην αυτοπεποίθησή τους.

Έπειτα, οι Τούρκοι της Μονεμβασιάς έχοντας ισχυρή φρουρά όπου βρισκόταν στην είσοδο της νησίδας και κάνοντας επιθέσεις στους Έλληνες με τα κανόνια τους, ένιωθαν ότι υπερισχύουν, αλλά ακόμα δεν είχαν αρκετά τρόφιμα και αυτό τους έκανε

να νιώθουν αδύναμοι και ανασφαλής. Όταν όμως έμαθαν, από τους Τούρκους Ναυπλίου ότι ο Κεχαγιάς πλησιάζει ανέκτησαν το θάρρος τους και έτσι τη νύχτα της 17 προς 18 Μαΐου επέλεξαν 140 από τους καλύτερους πολεμιστές τους και με ένα πλοίο έκαναν απόβαση για να χτυπήσουν τους Έλληνες στα νώτα τους. Οι Έλληνες, όμως είχαν πληροφορηθεί για αυτή την κίνηση των Τούρκων και τους έστησαν ενέδρα αιχμαλωτίζοντας το πλοίο και σκοτώνοντας ορισμένους από τους Τούρκους, ενώ άλλους τους πήραν ως σκλάβους.⁵² Οι Έλληνες της Μονεμβασιάς δεν είχαν καμία βοήθεια από πουθενά και παρατηρήθηκαν φαινόμενα κανιβαλισμού, εξαιτίας της παντελής έλλειψης τροφής. Παρόλ' αυτά κατάφεραν να κυριεύσουν τον πύργο της γέφυρας και να μεταφέρουν στρατιώτες με μικρά πλοία και μάλιστα στην όλη προσπάθεια συμμετείχαν εκατό Μανιάτες που υπάκουαν στις εντολές τους Ιωάννη Κατσούλη και είκοσι ντόπιοι κάτοικοι της Μονεμβασιάς, με αποτέλεσμα η θέση των Τούρκων να δυσκολέψει. Ωστόσο, η απόπειρα των Ελλήνων να καταλάβουν το κάστρο απέτυχε, αλλά οι Έλληνες δεν πτοήθηκαν, αντίθετα πείσμωναν διαρκώς .

Στο μεταξύ, στις 9 Ιουνίου η Πελοποννησιακή Γερουσία που συνεδρίασε στο χωριό Στεμνίτσα, πρότεινε στους Τούρκους της Μονεμβασιάς να σταματήσουν οι εχθροπραξίες, να παραδοθούν και οι πολιορκημένοι θα εξασφαλίσουν τη ζωή τους, την τιμή τους, τη θρησκεία τους και την κινητή περιουσία τους, αλλά δεν δέχτηκαν. Έπειτα μετά από συνεννοήσεις με το Δημήτριο Υψηλάντη έγινε η παράδοση του φρουρίου στις 23 Ιουλίου χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις από τους Μανιάτες, αλλά όταν οι Τούρκοι πρόσφυγες από τη Μονεμβασιά πήγαν στη Μικρά Ασία και τη Χίο, θέλοντας να εκδικηθούν σκότωσαν αθώους και απλώς χριστιανούς και υπήρξε συνέχεια στη Σμύρνη στις 10 Οκτωβρίου 1821, όπου σκότωσαν άλλους 400 χριστιανούς και στη συνέχεια στις 8 Νοεμβρίου σκότωσαν στην Αγία Φωτεινή της Σμύρνης πάνω από 500 χριστιανούς, επιδεικνύοντας ιδιαίτερη σκληρότητα. Ακόμα, πολλοί ήταν οι Μανιάτες που πέθαναν στη διάρκεια της πολιορκίας του φρουρίου, ένας εκ των οποίων ήταν ο Κωνσταντίνος Δημητρίου - Καβαλιέρης Γρηγοράκης, γνωστός με το όνομα Αλιτζερίνος, ο οποίος θανατώθηκε από βόμβα που εξερράγη μέσα στο φρούριο. Σύμφωνα με ένα έγγραφο στις 20 Σεπτεμβρίου 1824 που το είχαν γράψει ιερείς της περιοχής, γνωστοποιήθηκαν τα ονόματα που θυσιάστηκαν στην πολιορκία της Μονεμβασιάς μεταξύ των οποίων ήταν ο Βασιλάκος Δημήτριος, ο Βασιλάκος Πέτρος, ο Γιαννόπουλος Νικολός, ο Μελάς Μούγιος, ο Πουλημενάκος

⁵² Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 130-132

Γιάννης, ο Νικολόπουλος Γιάννης, ο Μιχαήλ Θεοδωρακάκος και ο Λιμπερόγγονας Πέτρος. Τέλος, σύμφωνα με διαταγή του Αλέξανδρου Καντακουζηνού διορίστηκαν ο Τζανετάκης Γρηγοράκης και ο Δημήτριος Τσιγκουράκος - Γρηγοράκης ως φρουροί στο κάστρο της Μονεμβασιάς, όπου ο Τζανετάκης παρέμεινε μέχρι την άνοιξη του 1823 και υπηρέτησε ως φρούραρχος για 19 μήνες. Αξίζει να σημειωθεί ότι τόσο στην Καλαμάτα όσο και στη Μονεμβασία οι Μανιάτες συμπεριφέρθηκαν πολύ σωστά, αφού η συμπεριφορά τους ήταν άκρως ανθρωπιστική, βοηθητική προς τους συμπατριώτες τους και οι ενέργειές τους μελετημένες και καλά οργανωμένες. Έτσι, στις 21 Ιουλίου 1821 οι Μανιάτες κατέλαβαν την Μονεμβασία ύστερα από πολιορκία.⁵³

⁵³ Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 133-135

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Οι Μανιάτες στον ένοπλο αγώνα

4.1. Οι Μανιάτες και οι επιδόσεις τους στο ναυτικό αγώνα

Αρχικά, η Μάνη χάρη στη γεωγραφική της θέση και τη διαμόρφωση των θαλάσσιων συνόρων της από παλιά ήταν γνωστή ως τόπος πειρατών. Μάλιστα, στο παρελθόν πολλοί Μανιάτες είχαν πιάσει δουλειά σε πλοία της Ύδρας και των Σπετσών, όταν το εμπόριο αυτών των νησιών είχε ανθίσει. Επιπλέον τα τελευταία χρόνια της τουρκικής κυριαρχίας, ο Μπέης της Μάνης έπρεπε να στέλνει ναύτες στην Κωνσταντινούπολη και έτσι στους Μανιάτες δινόταν η ευκαιρία να αποκτήσουν περισσότερες ναυτικές γνώσεις, να μπορούν να ανταπεξέλθουν στα ναυτικά επαγγέλματα και να γίνονται και οι ίδιοι πειρατές, στη διάρκεια της Επανάστασης αλλά και πιο πριν, προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Ειδικότερα, σε χρονιές με αποτυχίες στη γεωργική παραγωγή και γενικότερη φτώχεια, οι άντρες της Μάνης επιδίδονταν στην πειρατεία για να εξασφαλίσουν το βιοπορισμό τους, μέχρι που τη διάρκεια του 1825 έως το 1828, που ο Ιμπραήμ με έκανε επιδρομές στην Πελοπόννησο, η πειρατεία στη Μάνη κορυφώθηκε. Ωστόσο, την ίδια περίοδο πολλοί Μανιάτες προσπαθούσαν να πολεμήσουν το λαθρεμπόριο με τα λιμάνια που ήλεγχε ο Ιμπραήμ, ενώ πολλοί από τους Μανιάτες έκαναν και οι ίδιοι λαθρεμπόριο.

Στη διάρκεια του επαναστατικού αγώνα για λόγους ασφαλείας οι Μανιάτες χρησιμοποιούσαν συχνά τους θαλάσσιους δρόμους, καθώς οι δρόμοι για τη Μάνη δεν ήταν πάντα ασφαλής. Έτσι, όποτε το επέτρεπαν οι καιρικές συνθήκες οι θαλάσσιοι δρόμοι διέθεταν περισσότερη ασφάλεια, παρόλο που τα πλοία των Μανιατών δεν ήταν πάρα πολλά. Τα μικρά λιμάνια και οι δύσβατες ακτές της Μάνης, τις οποίες γνώριζαν καλά οι ντόπιοι κάτοικοι και οι καπεταναίοι, εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των κατοίκων, αφού οι περισσότεροι είχαν στην κατοχή τους μικρά πλοία. Έτσι, όσα πλοία διέθεταν οι Μανιάτες στη διάρκεια της Επανάστασης τα εξόπλισαν με πολεμοφόδια και τρόφιμα και μάλιστα συμμετείχαν στον αποκλεισμό της Μονεμβασιάς και της Κορώνης με σημαντικό και καταλυτικό ρόλο. Πολλά πλοία των Μανιατών χρησιμοποιήθηκαν και για άλλους λόγους, όπως ήταν η μεταφορά των στρατευμάτων και των εφοδίων σε διάφορες περιοχές, η κατασκοπεία των Τούρκων και η καταδίωξη των τουρκικών εμπορικών πλοίων. Αξίζει να αναφερθεί και η δράση των μανιάτικων πλοίων τα οποία συνέβαλαν στον αποκλεισμό της Μεθώνης και της

Κορώνης στα χρόνια του Ιμπραήμ. Αναλυτικότερα, ο Μιχαήλ Δραγωνάκος - Γρηγοράκης, από το Σκουτάρι της Μάνης, συνεννοήθηκε με τους αγωνιστές από τα Ψαρά και οδήγησε το πυρπολικό "Φλόγα", με το οποίο σημείωσε αρκετές επιτυχίες και έπειτα στις 19 Νοεμβρίου 1821 η Βουλή των Ψαρών τον κατέταξε στους πολίτες του νησιού και από τότε συνέχισε να πολεμά τους Τούρκους και από την ξηρά, μέχρι που σκοτώθηκε στην πολιορκία του Ναυπλίου. Μετά την απελευθέρωση τιμήθηκε από τους συμπατριώτες του σαν ήρωας, λόγω του θάρρους που επέδειξε. Επιπρόσθετα, ο Αναστάσιος, ο Γρηγόριος και ο Νικόλαος Κουτζουλιέρης από την Αρεόπολη, παλιά Τζίμοβα, είχαν στην κατοχή τους βρίκιο το οποίο ήταν παλιό ιστοφόρο δίστηλο, δηλαδή είχε δύο κατάρτια, και τα βρίκια αποτελούσαν έναν τύπο πλοίου που χάρη στις ναυτικές αρετές που διέθεταν, θεωρήθηκαν από το πιο προσφιλέστερα που χρησιμοποιούνταν από τους αγωνιστές στις ελληνικές ναυμαχίες στη διάρκεια του αγώνα της ανεξαρτησίας. Οι συγκεκριμένοι Μανιάτες οπλαρχηγοί μετά από εντολή του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη εξόπλισαν το βρίκιο και πήραν μέρος στο θαλάσσιο αποκλεισμό της Κορώνης και το πλοίο παρέμεινε στο λιμάνι της Κορώνης μέχρι τον Αύγουστο του 1821 μέχρι που ο τουρκικός στόλος κατέκλυσε το Μεσσηνιακό κόλπο και διέλυσε τον αποκλεισμό. Ένα χρόνο μετά το ίδιο πλοίο μετέφερε Μανιάτες αγωνιστές για να πολεμήσουν τον εχθρό στην Εύβοια στην εκστρατεία που γινόταν στην Κάρυστο και μετά το πέρας της εκστρατείας τους μετέφερε πάλι με ασφάλεια στη Μάνη. Ακόμα, όταν ο Δράμαλης πέρασε στην αντεπίθεση, το ίδιο πλοίο είχε μεταφέρει πρόσφυγες ασφαλής μου μέρη και έχει χρησιμοποιηθεί για τη μεταφορά πολεμοφοδίων και χρημάτων. Τέλος, είχε μεταφέρει τον Παλαιών Πατρών Γερμανό και τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη στην Αγκόνα της Ιταλίας, στην προσπάθειά τους να παρευρεθούν στο συνέδριο των ευρωπαϊών ηγεμόνων στη Βερόνα και να συζητήσουν την έκβαση της επανάστασης.

Επίσης, ο Γεώργιος Γινεδάκος, με καταγωγή από την Αρεόπολη, αρχικά υπήρξε μέλος του πληρώματος το πλοίο της οικογένειας Κουτζουλιέρη και σε συνέχεια απέκτησε δικό του πλοίο, το οποίο το διατηρούσε κρυφά και στη διάρκεια της επέλασης του Ιμπραήμ κυνηγούσε τα μεταφορικά πλοία Αιγυπτίων, που μετέφεραν εφόδια στους Τούρκους της Κορώνης και της Μεθώνης. Επιπλέον, ο Ιωάννης Πετρονάκος και αυτός από την Αρεόπολη συμμετείχε στον αποκλεισμό της Κορώνης με δικό του πλοίο και μετά το τέλος της Επανάστασης το 1835 πήρε το αξίωμα του υποπλοιάρχου και για τη συμμετοχή του στους αγώνες στην ξηρά το 1837 αναδείχθηκε ανθυπολοχαγός. Οι Γεώργιος, Γιάννης και Στέφανος Κορωνιαίκες

από την Αρεόπολη συμμετείχαν στον αγώνα της ανεξαρτησίας με δικά τους πλοία και αυτοί και συγκεκριμένα ο Γεώργιος συνελήφθη και πιάστηκε ως αιχμάλωτος το 1822 μεταξύ των νησιών Ικαρίας και Σάμου και μετά το τέλος της Επανάστασης αναδείχθηκε υποναύκληρος. Από την άλλη πλευρά, ο Γιάννης συμμετείχε στον αποκλεισμό της Μονεμβασιάς, της Μεθώνης, της Κορώνης και του Νεοκάστρου και πήρε το αξίωμα του ανθυπολοχαγού, ενώ ο Στέφανος πιάστηκε αιχμάλωτος μετά από σκληρή μάχη, από το στόλο των Αιγυπτίων και χαρακτηρίστηκε στρατιώτης.

Αξιοσημείωτο είναι πως ο Αντώνης και ο Παναγιώτης Βουζουναράς από το Μαραθονήσι, το σημερινό Γύθειο, είχαν στην κατοχή τους πλοίο και στην αρχή της Επανάστασης είχαν σπείρει τον πανικό στους Τούρκους, αφού τους καταδίωκαν συνέχεια και τους χτυπούσαν με τα κανόνια τους, με αποτέλεσμα οι Τούρκοι να αναζητούν τη σωτηρία τους στο κάστρο της Τριπολιτσάς. Έπειτα, ο Ιωάννης Καλογερόγιαννης, από τη Λάγια, ήταν και αυτός ιδιοκτήτης πλοίου που συμμετείχε στον αποκλεισμό της Μονεμβασιάς από τη θάλασσα και είχε αναθέσει ως υπεύθυνος για τα καθήκοντά του πλοιάρχου έναν Γεώργιο από τα Σφακιά της Κρήτης, ο οποίος κατηγορήθηκε για λαθρεμπόριο και πώς πωλούσε τρόφιμα στους Τούρκους που βρίσκονταν υπό πολιορκία. Τότε, ο Ιωάννης Καλογερόγιαννης χωρίς να διστάσει κατήγγειλε την πράξη του πλοιάρχου και παρέδωσε το πλοίο σου Σπετσιώτες, οι οποίοι δεν του επέτρεψαν το Φεβρουάριο του 1822 και χάρη στην προσφορά του στον αγώνα μετά το θάνατό του χαρακτηρίστηκε υπολοχαγός.

Ο Μανιάτης Γεώργιος Φουργέζος ήταν ιδιοκτήτης πολεμικού πλοίου τύπου γολέτα με το όνομα "Λεωνίδα" και πήρε μέρος στον αποκλεισμό της Χίου και χαρακτηρίστηκε υποναύκληρος, ενώ ο ιδιοκτήτες πλοίων μεταξύ άλλων ήταν και ο Ηλίας Μαυρομιχάλης, ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Γεώργιος Πικουλάκης, ο Βασίλειος Ματεάκης, ο Θεόδωρος Γρηγοράκης από την οικογένεια των Κουτσογρηγοριανών, ο Θεόδωρος Τσακάκης και ο Δημήτριος Καλκανδής. Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Πασχάλης Γερακαράκος από το Σκούταρι, που ήταν γιος του πειρατή Αλεξανδρή και γαμπρός του Μιχαήλ Δραγωνάκου - Γρηγοράκη, είχε πλοίο και χάρη στη μεσολάβηση του Πετρόμπεη, πήρε άδεια και μπορούσε να καταδιώκει το λαθρεμπόριο που γινόταν στα Μεσσηνιακά φρούρια με τα στρατεύματα του Ιμπραήμ, ο Ηλίας Π. Σπαρτιάτης - Καραμπάτος από το Μέζαπο, ζούσε στις Σπέτσες και στην επανάσταση πολέμησε ως πυρπολητής, αφού το Μάιο του 1821 πυρπόλησε ένα πλοίο των Τούρκων και τον Ιούλιο στη Σάμο συμμετείχε στην πυρπόληση οκτώ πλοίων των Τούρκων, συνέχισε

τη δράση του ως πηδαλιούχος σε διάφορα πλοία και κατάφερε να γίνει πολύ ικανός αγωνιστής και θερμός υποστηρικτής της ανεξαρτησίας. Επιπλέον, ο Ιωάννης Ζαλιμάκος από την Αρεόπολη, το 1829 υπηρέτησε ως ναύτης στο μυστικό πλοίο "Ποσειδών" του Χατζή - Παναγή Μέξη και πήρε μέρος στη Ναυμαχία στην περιοχή του Αιτωλικού κατά την οποία τραυματίστηκε και μετά από λίγες μέρες πέθανε και θάφτηκε και στο Μεσολόγγι. Ακόμα, ο Παύλος Μπουλιγαράκος και ο Παναγιώτης Κατζικάκης - Ξανθάκης από την Αρεόπολη και οι δύο υπηρέτησαν στο ναυτικό ο πρώτος ως υπαξιωματικός και ο δεύτερος ως πυροβολιστής με εξαιρετική δράση. Τέλος ο Παναγιώτης Τζαρώνης από την Πλάτσα, σύμφωνα με δική του μαρτυρία στις 22 Αυγούστου 1830, είχε υπηρετήσει υπό τον Κωνσταντίνο Κανάρη σε όλους τους ναυτικούς αγώνες και μάλιστα είχε τραυματιστεί τέσσερις φορές.⁵⁴

4.2. Κάλεσμα βοήθειας του Κολοκοτρώνη προς τους Μανιάτες για την πολιορκία της Τριπολιτσάς

Μετά την απελευθέρωση της Καλαμάτας ξεκίνησε η πολεμική δραστηριότητα των Ελλήνων με θάρρος και αισιοδοξία. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ήταν ο αρχιστράτηγος στην πολιορκία της Τριπολιτσάς και διατείνεται ότι οι Έλληνες πρέπει να αποκτήσουν ακόμα περισσότερο θάρρος για να πολεμήσουν με σθένος τους Τούρκους και κάποιες ήττες να μην ρίξουν το ηθικό τους. Για να μην λυγίσουν, τώρα σε αυτή τη κρίσιμη φάση της Επανάστασης, θα πρέπει να σταθεί δίπλα τους μία εμπυχωτική προσωπικότητα και αυτή δεν είναι άλλη από τον Μανιάτη Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ο οποίος με τις ένθερμες ομιλίες του συνέβαλε στην απελευθέρωση της Καλαμάτας, εμπυχώνοντας το λαό ώστε να αγωνιστεί με απaráμιλλο σθένος και δύναμη για το αγαθό της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας. Επομένως, ο Κολοκοτρώνης στέλνει αγγελιοφόρο στην Καλαμάτα όπου βρισκόταν ακόμα ο Μαυρομιχάλης και του μεταφέρει το μήνυμα ότι οι Έλληνες βρίσκονται σε δύσκολη θέση, εξαιτίας του φόβου που έχει φωλιάσει στις ψυχές τους για τον Τούρκο κατακτητή, και πώς όσα κατάφερε στην Καλαμάτα θα αποβούν μάταια αν δεν ελευθερωθεί η Τριπολιτσά, που αποτελεί το κέντρο της Πελοποννήσου και το κέντρο

⁵⁴ Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 137- 140

των τουρκικών επιχειρήσεων. Μάλιστα, η Τριπολιτσά ήταν τότε το σημαντικότερο διοικητικό, στρατιωτικό και οικονομικό κέντρο της Πελοποννήσου με ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, καθώς ήλεγχε τις οδούς προς τις άλλες μεγάλες πόλεις της Πελοποννήσου. Καλεί, λοιπόν, ο Κολοκοτρώνης το Μανιάτη αγωνιστή να μεταβεί στην Τριπολιτσά μαζί με τους άντρες του και να αποτινάξει το φόβο από τις ψυχές των Ελλήνων, χωρίς να ανησυχεί για πυρομαχικά και εφόδια, αφού θα του τα εξασφάλιζε όλα ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης, που ήταν σίγουρος για αυτό το εγχείρημα.⁵⁵

Λαμβάνοντας το μήνυμα ο Μαυρομιχάλης και μετά την επιμονή του Κολοκοτρώνη δεν καθυστερεί καθόλου, αφού αντιλαμβάνεται πως για να του γράφει όλα αυτά ο Κολοκοτρώνης σίγουρα ο ο κίνδυνος για την επανάσταση είναι μεγάλος στην Τριπολιτσά. Ανησυχεί ο Μαυρομιχάλης μήπως ορισμένες ατυχείς συγκρούσεις με τους Τούρκους απογοητεύσουν τους Πελοποννήσιους και εγκαταλείψουν τον αγώνα και για αυτό χωρίς να χάνει χρόνο συγκεντρώνει όσους ένοπλους άντρες μπορεί και κατευθύνεται προς την Τρίπολη. Ειδικότερα, ο φίλος του Μούρτζινος μαζί με τον ξάδερφό του Παναγιώτη Τρουπάκη συγκεντρώνουν περίπου διακόσιους άντρες και άλλους εκατό ο Πετρόμπεης, μεταξύ των οποίων ο μικρότερος γιός του Ηλίας και ο ξάδερφός του Πιέρρος Μαυρομιχάλης. Εκτός από το σώμα των Μανιατών προς βοήθεια του Κολοκοτρώνη κατέφτασαν και πολλοί Μεσσήνιοι και κάτοικοι από τα γύρω χωριά με αρχηγούς τον Παπαφλέσσα, τον Αναγνωσταρά και τον Κεφάλα. Το νέο δεν άργησε να διαδοθεί, καθώς επικράτησε η φήμη ότι ο Κολοκοτρώνης ως θαρραλέος πολεμιστής μαζί με ένδοξο σώμα Μανιατών, είναι έτοιμος να πάρει τα όπλα και να προστατεύσουν τα πάτρια εδάφη.⁵⁶

Φτάνοντας ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης στην Τρίπολη πάει στα Μαρμάρια, κοντά στη Φραγκόβρυση, εκεί συγκαλεί σύσκεψη οπλαρχηγών και ψάχνουν να βρουν τρόπο να πολιορκήσουν την Τρίπολη και να την ελευθερώσουν από τους Τούρκους, στέλνοντας ταυτόχρονα το μήνυμα ότι δεν πρόκειται να σωθούν και πόσοι Έλληνες έχουν έρθει αποφασισμένοι να νικήσουν. Ένα θετικό στοιχείο είναι ότι ο Μαυρομιχάλης γνωρίζει την περιοχή της Τριπολιτσάς, αφού όταν σχεδίαζε τον ξεσηκωμό στη Μάνη είχε φροντίσει να μελετήσει τις γύρω περιοχές και πιθανούς τρόπους πολιορκίας, ώστε να μην είναι απροετοίμαστος την τελευταία στιγμή πάρει λάθος αποφάσεις, καθοριστικές για το μέλλον των ομοθρήσκων του και του τόπου. Τότε, ο Μανιάτης οπλαρχηγός παρατηρεί ότι οι Έλληνες έχουν οργανώσει τα

⁵⁵ Ν. Ηλιόπουλος, *ό.π.*, σ. 173

⁵⁶ Ν. Ηλιόπουλος, *ό.π.*, σ. 174

στρατόπεδά τους σε μεγάλες αποστάσεις το ένα από το άλλο, κρίνοντας ότι κάτι τέτοιο είναι λάθος, διότι ο στρατός των Τούρκων θα επιτίθεται σύσσωμος σε ένα στρατόπεδο και εύκολα θα μπορεί να νικά τους λιγοστούς άντρες, ενώ στα υπόλοιπα στρατόπεδα θα προκαλείται φόβος. Αποφασίζει λοιπόν να οργανώσει την πολιορκία όχι με το σπαθί του, αλλά με το μυαλό του, αφού δεν είναι ώρα για λάθη.⁵⁷

Ο Πετρόμπεης συλλαμβάνει ένα σχέδιο ορίζοντας πέντε διαφορετικά σημεία στα οποία θα οργανωθούν τα στρατόπεδα των Ελλήνων, στρατοπεδεύοντας στο βορρά, στο νότο, στη δύση και στις εξόδους της Τρίπολης ώστε να μην μπορούν να βγουν από την πόλη οι Τούρκοι. Ταυτόχρονα, ορίζει ικανούς οπλαρχηγούς για να διοικούν τα στρατόπεδα, στο αριστερό στρατόπεδο ηγείται ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης με 2.500 άνδρες, στο δεξιό ο Γιατράκος με 1.500 άντρες, στο κεντρικό ο Αναγνωσταράς με χίλιους αγωνιστές και το στρατόπεδο πίσω από το δεξιό και το κεντρικό το κρατά ο ίδιος ο Μαυρομιχάλης με 1.500 άντρες. Ακόμα, στους δρόμους προς το Άργος και το Λεοντάρι έχουν τοποθετηθεί 100 - 150 άντρες Μανιάτες και καπεταναίοι και επιτηρούν τα μέρη, βρισκόμενοι σε διαρκή εγρήγορση. Ταυτόχρονα, ο Μαυρομιχάλης, σε μια κίνηση αντιπερισπασμού, στέλνει τον αδερφό του Κωνσταντίνο να επιτεθεί στο Ναύπλιο, προκειμένου οι Τούρκοι να μην μπορούν να στείλουν από εκεί ενισχύσεις στην Τριπολιτσά και να είναι απασχολημένοι με την πολιορκία στο Ναύπλιο. Έτσι, οι Έλληνες είναι περισσότερο οργανωμένοι και αυτό προσφέρει τη σιγουριά και το θάρρος που χρειαζόνταν για να αγωνιστούν με δύναμη και σθένος, καθώς αυτό το σχέδιο αναπτρώνει το ηθικό των αγωνιστών και προσφέρει το θάρρος που χρειαζόταν οι Έλληνες για να πολεμήσουν τον τύραννό τους. Μάλιστα, ο Μαυρομιχάλης παροτρύνει τους επικεφαλής των στρατοπέδων να ενεργούν αυτοβούλως και να έχουν ελευθερία κινήσεων, εμπιστευόμενοι την κρίση τους, βέβαια πάντα στα πλαίσια του γενικού σχεδίου της πολιορκίας που προέβλεπε πως όταν ένα στρατόπεδο δέχεται επίθεση τα πλησιέστερα ελληνικά στρατόπεδα να προσφεύγουν για ενίσχυση. Αυτό σήμαινε πως σχηματίστηκε ένα ημικύκλιο στρατιωτών και στρατοπέδων γύρω από την Τριπολιτσά, καθώς όλοι ήταν κοντά μεταξύ τους για να μπορούν να αλληλοβοηθούνται όταν οι καταστάσεις το απαιτούν. Κάτι τέτοιο σίγουρα έδωσε θάρρος στους αγωνιστές, νιώθοντας ότι ανήκουν σε ένα οργανωμένο σχέδιο και έχοντας πιθανότητες να νικήσουν τον εχθρό.⁵⁸

Εντός των τειχών της Τριπολιτσάς υπήρχαν συγκεντρωμένοι περισσότεροι

⁵⁷ Αγ. Μπελιτσάκος, *ό.π.*, σ. 166

⁵⁸ Αγ. Μπελιτσάκος, *ό.π.*, σ. 167, 168

από τριάντα χιλιάδες Τούρκοι και η κατάσταση των του άμαχου πληθυσμού έγινε δύσκολη, καθώς υπήρχε έλλειψη τροφίμων από τις συνεχόμενες ήττες των τουρκικών στρατευμάτων και επειδή η κατάσταση διαφαινόταν κρίσιμη, έως και την τελευταία στιγμή οι πιο πλούσιες οικογένειες της Τρίπολης πλησίαζαν τους οπλαρχηγούς και με το κατάλληλο αντίτιμο προσπαθούσαν να εξαγοράσουν την προστασία τους, φεύγοντας αρκετοί με τα κινητά τους υπάρχοντα και όσα χρήματα είχαν.

Οι Έλληνες επαναστάτες στην Πελοπόννησο με επικεφαλής τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, σε συνεργασία με τους Μανιάτες οπλαρχηγούς αποφάσισαν να πολιορκήσουν την Τριπολιτσά που ήταν η στρατιωτική έδρα των Τούρκων στην περιοχή. Πιο αναλυτικά στις 9 Νοεμβρίου 1820 μπήκε στην Τριπολιτσά με κάθε επισημότητα ο νέος Μόρα-Βαλεσή Χουρσίτ πασάς, ο οποίος στάλθηκε μετά από εντολή της Υψηλής Πύλης, καθώς υπήρχαν φήμες ότι οι Έλληνες πρόκειται να εξεγερθούν και αυτό το γεγονός θορύβησε τον Σουλτάνο. Ωστόσο, το ίδιο διάστημα ο Σουλτάνος αντιμετώπιζε ένα σοβαρό πρόβλημα το οποίο ήταν ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων καθώς απασχολούσε περισσότερους από 80.000 άντρες που πολιορκούσαν την πρωτεύουσα της Ηπείρου ήδη από το καλοκαίρι του 1820. Στη συνέχεια στις 6 Ιανουαρίου 1821 ο Χουρσίτ διατάχθηκε να μεταβεί στην Ήπειρο για να τεθεί επικεφαλής των επιχειρήσεων εναντίον του Αλή πασά και αντικαταστάτης του ορίστηκε ο Μεχμέτ Σαλήχ, οποίος φημίζονταν για την σκληρότητά του.

Οι Τούρκοι ζητούσαν από τους Έλληνες να καταθέσουν τα όπλα και να επικαλεστούν το έλεος του Σουλτάνου, διαφορετικά θα πωλούνταν όπως άλλοτε πουλήθηκαν οι Σέρβοι προς τρία γρόσια ο άνθρωπος. Οι Έλληνες απάντησαν ότι διασφαλίζουν τη ζωή και την τιμή των Τούρκων και ότι τους επιτρέπουν να μεταβούν αλλού. Οι Τούρκοι ζήτησαν συνάντηση πληρεξουσίων, οι πολιορκητές συμφώνησαν και έγινε ανακωχή. Αμέσως ξεχύθηκε πλήθος πεινασμένων γυναικών και παιδιών από την πόλη. Οι Αλβανοί που στέκονταν στις πύλες τους απογύμνωναν από ό,τι είχαν. Οι Έλληνες δέχτηκαν τους πρώτους που βγήκαν, αλλά τουφέκιζαν και απωθούσαν το δεύτερο κύμα εξερχομένων. Ταυτόχρονα όμως τους απωθούσαν και οι Τούρκοι πυροβολώντας από τα τείχη. Τελικά αφέθηκαν όσοι είχαν βγει από τα τείχη να μένουν στα μετόπισθεν του στρατοπέδου, στον δρόμο προς Καλάβρυτα και να διατρέφονται όπως μπορούσαν. Στις 15 Σεπτεμβρίου στήθηκε σκηνή στην πεδιάδα έξω από την πόλη, κατά τον Άγιο Αθανάσιο, όπου προσήλθαν οι πληρεξούσιοι για διαπραγματεύσεις με τους Έλληνες. Επομένως, ο Κολοκοτρώνης κατευθύνθηκε με 300 Μανιάτες προς τη Γορτυνία στις 28 Μαρτίου 1821 και συγκρούεται στη γέφυρα

του Αλφειού ποταμού με τη μεγάλη στρατιά των Τούρκων. Τους είχε ακολουθήσει άμαχος πληθυσμός, γυναίκες και παιδιά από την Τριπολιτσά, που αναζητούσαν καταφύγιο στις γύρω περιοχές μετά τις ταραχές. Όταν ο Κολοκοτρώνης αντιλήφθηκε ότι το στράτευμα των Τούρκων πλησιάζει, στην προσπάθειά του να προστατεύσει τον άμαχο πληθυσμό, κατέλαβε τη γέφυρα μετά από έξι ώρες μάχη στη διάρκεια της οποίας τραυματίστηκαν ο Πιέρρος Μαυρομιχάλης και ο Παναγιώτης Δουράκης, που ανήκε στην παλιά μανιάτικη οικογένεια αγωνιστών και πολεμούσε στο πλάι των Κολοκοτρωναίων από το ξεκίνημα της Επανάστασης. Παρά την αριθμητική υπεροχή των Τούρκων οι Έλληνες κατάφεραν και τους νίκησαν πετυχαίνοντας τον αντικειμενικό τους σκοπό, ο οποίος δεν ήταν άλλος από το να εμποδίσουν τους Τούρκους να περάσουν τη γέφυρα και να φτάσουν στην απέναντι όχθη του ποταμού, η οποία ήταν μία περιοχή ομαλή και καθόλου δύσβατη. Παράλληλα, εκείνο το διάστημα, για το λόγο ότι τα χιόνια είχαν λιώσει είχε αυξηθεί η στάθμη του ποταμού και τα νερά ήταν εξαιρετικά ορμητικά, με απότοκο πολλοί Τούρκοι να παρασυρθούν και να πνιγούν, ενώ όσοι κατάφεραν να μεταβούν στην όχθη σκοτώθηκαν από τα όπλα των Ελλήνων. Έτσι, πολλοί Τούρκοι φονεύθηκαν και όσοι κατάφεραν να σωθούν, αποδέχτηκαν την ήττα τους και επέστρεψαν συνοδευόμενοι και ταπεινωμένοι τα γυναικόπαιδα εκεί από όπου είχαν ξεκινήσει.⁵⁹

Η ελληνική πλευρά επανέλαβε τις προηγούμενες απαιτήσεις της και οι Τούρκοι επέστρεψαν στην πόλη για συνεννοήσεις. Έγινε και δεύτερη συνάντηση, κατά την οποία οι Τούρκοι ζήτησαν να τους δοθούν 1800 ζώα για να μεταφερθούν ένοπλοι στους Μύλους του Ναυπλίου και 40 ευρωπαϊκά πλοία για να τους περάσουν σε ασφαλή τόπο. Οι Έλληνες δέχτηκαν την μεταφορά των Τούρκων με τα πλοία, αλλά αόπλων. Δήλωσαν ότι τους άφηναν την κινητή περιουσία τους, αλλά ζητούσαν πενήντα εκατομμύρια γρόσια για την καταστροφή της Πελοποννήσου και ως πολεμική αποζημίωση. Σε τρίτη συνάντηση δεν επήλθε συμφωνία και οι εχθροπραξίες ξανάρχισαν, με ακόμα περισσότερη ορμή και εχθρότητα.

Από τα χαράματα της 23ης όλη η Τριπολιτσά ήταν σε μεγάλη αναστάτωση, καθώς οι Αλβανοί ετοιμάζονταν να βγουν, ενώ οι Τούρκοι επεδίωκαν νέες διαπραγματεύσεις με τους Έλληνες. Συνέπεια αυτής της αναστάτωσης ήταν να μείνει αφρούρητο το κανονοστάσιο της πύλης της Ναυπλίας. Σύμφωνα με τον Τρικούπη, στις εννέα η ώρα το πρωί πενήντα άντρες, με δική τους πρωτοβουλία, ανέβηκαν στο

⁵⁹ Ν. Ηλιόπουλος, *ό.π.*, σ. 176

τείχος πατώντας ο ένας στους ώμους του άλλου, άνοιξαν την πύλη και ύψωσαν την ελληνική σημαία. Οι Τούρκοι σήμαναν συναγεραμό, οι Έλληνες άνοιξαν κι άλλες πύλες, κι όρμησαν όλοι μέσα στην πόλη με αρχηγό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Η σφαγή που ακολούθησε την κατάληψη της πόλης από τον στρατό του Κολοκοτρώνη ήταν τρομακτική. Για τρεις συνεχόμενες ημέρες οι Έλληνες σφάγιαζαν τους Τούρκους και τους Εβραίους. Υπολογίζεται ότι θανατώθηκαν 2.000 Εβραίοι και 30.000 Τούρκοι. Οι Τούρκοι προσπάθησαν ν' αντισταθούν αλλά μάταια. Μερικοί κλείστηκαν στην Μεγάλη Τάπια, την ακρόπολη δηλαδή, άλλοι στο τουρκικό σχολείο και πολλοί οχυρώθηκαν στα σπίτια τους, ενώ ελάχιστοι ήταν αυτοί που παραδόθηκαν. Οι περισσότεροι σκοτώθηκαν ή κάηκαν μέσα στα σπίτια τους αρνούμενοι να παραδοθούν και να παραδεχθούν την ήττα τους από τα ελληνικά στρατεύματα.⁶⁰

Έτσι, η άλωση της Τριπολιτσάς στις 23 Σεπτεμβρίου 1821 κατέληξε σε νίκη των Ελλήνων και συντριπτική ήττα των Τούρκων. Αυτή η νίκη αναπτέρωσε το ηθικό των υπόδουλων Ελλήνων και πέτυχε την απελευθέρωση του σημαντικότερου τμήματος της Πελοποννήσου.

4.3. Ο Ιμπραήμ στη Μάνη

Και ενώ η επανάσταση έχει αρχίσει να κλονίζεται, αιγυπτιακός στρατός και στόλος καταφθάνει με σκοπό να προσφέρει βοήθεια στα τούρκικα στρατεύματα, μετά από συνεννοήσεις με τους Τούρκους οι οποίοι τους υποσχέθηκαν οικονομικά και εδαφικά οφέλη και την κυριαρχία ολόκληρης της Πελοποννήσου.⁶¹

Ο Ιμπραήμ μετά τη νίκη του στη μάχη στο Μανιάκι και με αναπτερωμένο ηθικό κατευθύνθηκε στην Πελοπόννησο την οποία όχι μόνο κυριεύσε αλλά και λεηλάτησε, προκαλώντας ανυπολόγιστες ζημιές και προσβάλλοντας την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Τα χωριά και οι πόλεις της Πελοποννήσου αντίκρισαν τη σκληρότητα του Ιμπραήμ, εκτός από τη Μάνη. Έτσι μετά την πτώση του Μεσολογγίου ο Ιμπραήμ επανέρχεται στην Πελοπόννησο, καταλαμβάνοντας μεγάλο μέρος της Αχαΐας και στέλνοντας επιστολή στους Μανιάτες διατάσσοντας τους μέσα σε δέκα ημέρες να τον δείξουν υποταγή, διαφορετικά θα κατακτήσει και θα αφανίσει τη Μάνη. Η απάντηση

⁶⁰ Σπ. Μελά, *Ο γέρος του Μοριά*, Αθήνα 1957, σ. 52-56

⁶¹ Κ. Α. Κοτσώνης, *Κωνσταντίνος ΙΙ. Μαυρομιχάλης πρώτος νεκρός Μανιάτης αρχηγός το 1821*, Αθήνα 1990, σ. 14

ήρθε από τον Γιωργάκη Μαυρομιχάλη ο οποίος απάντησε "ελάβομεν το γράμμα σου, εις το οποίον είδωμεν να μας φοβερίζεις ότι αν δεν σου προσφέρομεν την υποταγήν μας θέλεις εξολοθρεύσεις τους Μανιάτες και την Μάνην. Διά τούτο και ημείς σε περιμένομεν με όσες δυνάμεις θελήσεις" αποδεικνύοντας για ακόμα μία φορά το σθένος, τη δύναμη και την προσήλωση στο αγαθό της ελευθερίας, καθώς η υποταγή ήταν μια άγνωστη λέξη για τους Μανιάτες. Συγχρόνως, η απάντηση αυτή καθιστούσε διαχρονική την αξία του «μολών Λαβέ» των Σπαρτιατών, προγόνων των Μανιατών.⁶²

Μέχρι το καλοκαίρι του 1826 οι Μανιάτες πολεμούσαν έξω από τα σύνορα της Μάνης, αφού η Μάνη φαινόταν να μην διατρέχει κάποιο κίνδυνο και να αποτελεί το μοναδικό ασφαλές μέρος, απαλλαγμένο από τους εχθρούς. Το καλοκαίρι όμως του 1826 ο Αιγύπτιος Ιμπραήμ πασάς, αρχιστράτηγος του τουρκοκυπριακού στρατού, που διέθετε ισχυρό στρατό αλλά και στόλο και είχε κατάσταση για να ενισχύσει τους Τούρκους και να καταστείλει την επανάσταση, αποφάσισε να επιτεθεί εναντίον της Μάνης με σκοπό να την καταλάβει, καθώς όπως πίστευε η Μάνη ήταν το κέντρο της Επανάστασης, το μέρος όπου αποτελούσε άσυλο όλων των επαναστατικών και καταδιωκόμενων ανδρών. Βέβαια, ήταν προφανές ότι ο στρατός του Ιμπραήμ θα συναντούσε δυσκολίες εξαιτίας της φήμης που είχαν αποκτήσει οι Μανιάτες πολεμιστές και του ανώμαλου και ορεινού εδάφους της Μάνης, καθώς και πολλοί άλλοι αρχιστράτηγοι του τουρκικού στρατού είχαν προσπαθήσει επανειλημμένως να καταλάβουν τη Μάνη, χωρίς επιτυχία και μάλιστα αυτό είχε προκαλέσει μεγάλες απώλειες στο στρατό των Τούρκων. Για αυτό το λόγο ο Ιμπραήμ σκέφτηκε ότι δεν θα έπρεπε να ακολουθήσει το ίδιο σχέδιο επίθεσης που είχαν εφαρμόσει οι προηγούμενοι αρχιστράτηγοι, δηλαδή να εισβάλλει μόνο από μία από τις δύο εισόδους της Μάνης και αποφάσισε να ακολουθήσει ένα άλλο σχέδιο. Σκέφτηκε, λοιπόν, να επιτεθεί με την βασική δύναμη του στρατού του από τη Δυτική είσοδο της Μάνης στον Αλμυρό και ταυτόχρονα να γίνει απόβαση του στόλου στο κέντρο της Δυτικής Μάνης στον όρμο του Δυρού ο οποίος απέχει περίπου 15 ώρες από την πρωτεύουσα της Δυτικής Μάνης, την Αρεόπολη, και έτσι οι Μανιάτες δεν θα μπορούν να διαιρεθούν στα δύο και να οργανώσουν την άμυνα τους σε δύο σημεία που απέχουν τόσο πολύ μεταξύ τους και η απόσταση είναι ήδη μεγάλη.⁶³

Ο Ιμπραήμ έθεσε το σχέδιο του αμέσως σε εφαρμογή και μετά την άρνηση των Μανιατών να υποταχθούν κατευθύνθηκε από την Καλαμάτα για να υποτάξει τη

⁶² Κ. Σπ. Μέντης, *Η ωραιόσπηλη και πυργοστόλιστη Μάνη*, Αθήνα 2004, σ. 55

⁶³ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *Ο λαός της Μάνης*, Αθήνα 1994, σ. 95, 96

Μάνη, ξεκινώντας επίθεση στις 23 Ιουνίου 1826 στον Αλμυρό με περίπου 10.000 στρατιώτες, ενώ λίγο αργότερα έγινε η απόβαση στο Δυρό με 2.000 άντρες. Οι Μανιάτες αντιλαμβανόμενοι το σκοπό και το σχέδιο του Ιμπραήμ οργανώθηκαν γρήγορα, συγκεντρώθηκαν όλοι μαζί και με περίπου 3.000 άνδρες οργάνωσαν την άμυνά τους στη Βέργα του Αλμυρού, που είχαν κατασκευάσει ένα τείχος χτισμένο από πέτρες, είχε ύψος ενός περίπου μέτρου, μήκος περισσότερο από ένα χιλιόμετρο και είχε κατασκευαστεί από τους Μανιάτες σαν ταμπούρι, δηλαδή ένα αμυντικό παραπέτασμα, ένα μικρό οχυρωμένο μέρος.⁶⁴ Εκεί ήταν όλοι οι αρχηγοί των Μανιατών: ο Κωνσταντόμπεης, ο Μπεζαντές Γιωργάκης, ο Αναστάσης και Ηλίας Κατσάκος, ο Διονύσιος Τρουπάκης - Μούρτζινος, ο Στέφανος και Νίκος Χρηστέας, ο Γ. και ο Στ. Καπετανάκης, οι Κατσιφαραίοι, ο Γαλάνης Κουμουντουράκης, ο Κοσσονάκος, ο Σ. Πικουλάκης κι όλοι οι ελεύθεροι Μεσομανιάτες, έτοιμοι να αγωνιστούν και να υπερασπιστούν τον τόπο τους, αρνούμενοι να υποταχθούν στον ξένο κατακτητή, ενώ άφησαν στις γυναίκες και τους ηλικιωμένους την άμυνα και την προστασία της χώρας κι αν χρειαστεί να επιτεθούν με κάθε πολεμικό μέσο σε περίπτωση που αντιληφθούν κάποια ύποπτη κίνηση, καθώς είχαν δει τουρκικά σκάφη να πλέουν λίγο πιο μακριά από τις ορμητικές και απότομες ακτές της Μάνης.⁶⁵

Το ιππικό των Αιγυπτίων ήταν αυτό που επιτέθηκε πρώτο αλλά αναγκάστηκε να οπισθοχωρήσει διότι η μορφολογία του εδάφους δυσκόλεψε τη διάβαση του, πόσο μάλλον την επίθεση και έτσι ακολουθούν Αιγύπτιοι στρατιώτες χωρίς οργάνωση και κάνουν επίθεση στο τείχος, όπου πίσω του βρίσκονταν καλά οργανωμένοι οι Μανιάτες αγωνιστές, οι οποίοι ρίχνοντας εύστοχα τα πυρά τους αποδεκάτισαν. Έπειτα, καταφθάνει στρατός με αρχηγούς Ευρωπαίους αξιωματικούς και με αλληπάλληλες επιθέσεις προσπαθεί να ανατρέψει την άμυνα, αλλά οι Μανιάτες στέκονται ακλόνητοι στις θέσεις τους και προκαλούν μεγάλες απώλειες στους επιτιθέμενους. Όταν ξανά επιτέθηκαν οι Αιγύπτιοι ένας Μανιάτης βγήκε από το τείχος χωρίς να τον καταλάβει κανείς, τον ακολούθησαν άλλοι 20 άνδρες και όλοι μαζί επιτέθηκαν στον εχθρό, με αποτέλεσμα οι εχθροί να αιφνιδιαστούν και να μεταδώσουν τον πανικό τους σε ολόκληρη την παράταξη και τότε άρχισαν να υποχωρούν.⁶⁶

Τις επόμενες μέρες συνεχίστηκαν οι επιθέσεις των Αιγυπτίων κατά της

⁶⁴ Κ. Σπ. Μέντης, *ό.π.*, σ. 56

⁶⁵ Γ. Α. Γιαννακάκου – Ραζέλου, *Οι αγώνες της Μάνης δια την ελευθερίαν (1453-1821)*, Αθήνα 1948, σ. 116-118

⁶⁶ Κ. Σπ. Μέντης, *ό.π.*, σ. 57

Βέργας, αλλά οι Μανιάτες εύκολα τους απέκρουσαν. Μάλιστα, σύμφωνα με τον ιστορικό Φραντζή ο Ιμπραήμ για τις αποτυχίες στη μάχη της Βέργας και του Δυρού ένωσε μεγάλο θυμό και παρόλο που έβλεπε το στράτευμα να δειλιάζει και να οπισθοχωρεί και να υπάρχουν πολλές απώλειες, διέταξε να επιβιβαστούν 3.500 Οθωμανοί στρατιώτες στα πλοία που βρίσκονταν στην, να κατευθυνθούν στη Μάνη και να αποπλεύσουν σε μία δύσβατη περιοχή με την ελπίδα ότι οι Έλληνες θα την είχαν αφήσει κενή αυτή τη θέση στη Βέργα. Νωρίς το πρωί κατευθείαν τα εχθρικά πλοία στο Δυρό, σύμφωνα με τις διαταγές του Ιμπραήμ και με δυσκολία αποβιβάστηκαν στην ξηρά 3.500 στρατιώτες σε αυτό το δύσβατο και πετρώδες μέρος. Εκεί, όμως βρίσκονταν ήδη 209 Μανιάτες κρατώντας τα όπλα τους, ενώ ταυτόχρονα οι καμπάνες των εκκλησιών χτυπούσαν δυνατά προσκαλώντας ιερείς, άντρες, γυναίκες και παιδιά, όσους υπήρχαν για να βοηθήσουν.⁶⁷ Πράγματι κατέφθασαν για να ενισχύσουν τον αγώνα των Μανιατών αγωνιστών ένα πλήθος από γυναίκες, δύο αρχιερείς και λίγοι ιερείς και έτσι οι Μανιάτες με τα όπλα και οι γυναίκες με τις πέτρες κατάφεραν να αποκρούσουν τους εχθρούς σε συνδυασμό με το πετρώδες και δύσβατο τόπο και με τη βοήθεια των κανονιών. Ταυτόχρονα, οι αρχιερείς εμπύχωναν τους αγωνιστές και τους έδιναν κουράγιο ώστε να μη σταματήσουν να πολεμούν με δύναμη, θάρρος και αγωνιστικότητα τον εχθρό.

Πράγματι, Μόλις αποβιβάστηκαν οι στρατιώτες του Ιμπραήμ από τα πλοία οι γυναίκες τους επιτέθηκαν φωνάζοντας δυνατά και λέγοντας τα απειλητικά τραγούδια, συγκεκριμένα οι γυναίκες πολεμούσαν πετώντας πέτρες και με τα χέρια τους, αφού δεν είχαν όπλα και για αυτό η μάχη γινόταν σώμα με σώμα και αυτό αποτελεί απόδειξη της γενναιότητας των γυναικών της Μάνης. Στη συνέχεια, σκοτώθηκαν πολλοί Τουρκοαιγύπτιοι από τα όπλα των γερόντων που βρίσκονται κρυμμένοι στα υψώματα της περιοχής και οι πυροβολισμοί ήταν ασταμάτητοι.

Οι Τουρκοαιγύπτιοι ξαφνιάστηκαν από αυτή την απροσδόκητη επίθεση, δεν πρόλαβαν να οργανωθούν και να αντιδράσουν με αποτέλεσμα οι περισσότεροι να σκοτωθούν, ενώ όσοι δεν χάθηκαν στη μάχη έπεσαν από μόνοι τους τη θάλασσα αναζητώντας τη σωτηρία τους στα κοντινά πλοία. Όσοι είχαν αποβιβαστεί στις δύο πλευρές έσπευσαν να ανέβουν ψηλότερα προς τη δεξιά και την αριστερή πλαγιά, επειδή φοβούνταν μη δεχτούν επίθεση από τους άντρες που βρίσκονταν στα υψώματα και άρχισαν να κατευθύνονται προς τα αριστερά στην Αρεόπολη και προς τα δεξιά

⁶⁷ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *ό.π.*, σ. 97

προς τη Χαριά και τον Πύργο, περιοχές που απείχαν μιάμιση ώρα.⁶⁸

Οι γέροντες, όμως, που βρίσκονται κρυμμένοι στα υψώματα, είδα τις κατευθύνσεις που ακολούθησαν οι Αιγύπτιοι και πρόλαβαν να καταλάβουν πριν φτάσουν οι Αιγύπτιοι τους διάφορους πύργους της Αρεόπολης, της Χαριάς και του Πύργου, ακολουθώντας πιο σύντομους δρόμους αφού γνώριζαν πολύ καλά την περιοχή. Οι Τουρκοαιγύπτιοι που κατευθύνονταν στην Αρεόπολη έφτασαν χωρίς κάποια δυσκολία, αλλά γρήγορα άρχισαν να δέχονται επίθεση με πυροβολισμούς από τους πύργους που είχαν προλάβει να καταφύγουν οι γέροντες και τα γυναικόπαιδα, ενώ ταυτόχρονα χτυπούσαν οι καμπάνες των εκκλησιών και διαδίδονταν η είδηση πως "Η πατρίς εν κινδύνω" καλώντας όλους να αγωνιστούν όπως μπορούν. Από τον ψηλότερο πύργο της οικογένειας Πικουλάκη έπεφταν κανονιοβολισμοί, οι εχθροί δεν είχαν εικόνα των επαναστατών και μπροστά σε αυτό τον κίνδυνο άρχισαν να υποχωρούν και να κατευθύνονται προς τα πλοία τους που βρίσκονταν ακόμα στο Δυρό. Έτσι, μετά τη σθεναρή αντίσταση τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών της Μάνης οι Αιγύπτιοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν, επιβιβαζόμενοι στα πλοία τους και παίρνοντας το δρόμο προς την Καλαμάτα, ηττημένοι και ταπεινωμένοι.⁶⁹

Μετά από δύο αποτυχημένες απόπειρες να εισέλθει ο Ιμπραήμ στην Μάνη και να την υποτάξει απελπίστηκε, κατευθύνθηκε στην Τρίπολη σκεφτόμενος να αλλάξει σχέδιο και να εισβάλλει από την Ανατολική πλευρά της οροσειράς του Ταυγέτου στη Μάνη, από που ποτέ μέχρι τότε δεν είχε επιχειρηθεί και από κανένα κατακτητή, για το λόγο ότι το συγκεκριμένο μέρος ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο λόγω των απόκρημνων σημείων, των χαραδρών και το ανώμαλο έδαφος που διέθετε.

Ο Ιμπραήμ, λοιπόν, αρνούμενος να δεχτεί την ήττα και την ανυπακοή των Μανιατών, προσπάθησε ξανά τον Αύγουστο του 1826 να υποτάξει αυτή τη φορά την Ανατολική Μάνη, αλλά για ακόμα μία φορά οι γενναίοι Μανιάτες κλείστηκαν στο χωριό Πολυάραβο και με επιτυχία αντιμετώπισαν τους Αιγύπτιους οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν οριστικά τα σχέδια για την υποταγή της Μάνης.⁷⁰

Ο Ιμπραήμ βλέποντας ότι ήταν αδύνατο να πραγματοποιήσει την υποταγή της Μάνης και να φτάσει μέχρι το Οίτυλο και την Αρεόπολη όπου και σκόπευε, διέταξε να υποχωρήσουν όλα τα στρατεύματά και παραιτήθηκε οριστικά από την επιθυμία και την προσδοκία του να υποτάξει τους Μανιάτες. Στη διάρκεια της μάχης του

⁶⁸ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *ό.π.*, σ. 98.

⁶⁹ Μ. Β. Σακελαρίου, *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Ηράκλειο 2012, σ. 43.

⁷⁰ Σ. Χ. Σκοπετάς, *Η ένδοξος εποποιία των Μανιατών κατά του Ιμπραήμ πασά*, Αθήνα 2001, σ. 48.

Πολυαράβου και κατά την υποχώρηση των στρατευμάτων, η απόλυση τεράστιες και οι νεκροί ανήλθαν σε πολλές χιλιάδες, ενώ από την πλευρά των Μανιατών φονεύθηκαν λίγοι, παλιά υπήρχαν αρκετοί τραυματισμοί.⁷¹ Έτσι, η μάχη του Πολυαράβου έδωσε τέλος στην επιμονή απόφαση του αλαζόνα Ιμπραήμ να καταλάβει τη Μάνη και με τις νικηφόρες μάχες τους οι άνδρες και οι γυναίκες της Μάνης για άλλη μία φορά απέδειξαν το αδούλωτο και γενναίο φρόνημά τους, υψώνοντας το ανάστημά τους απέναντι στον εχθρό χωρίς να υπολογίζουν το πανίσχυρο και πολυπληθές στράτευμα του Ιμπραήμ που υποτάζει σχεδόν ολόκληρη την Πελοπόννησο και είχε οδηγήσει την Ελληνική Επανάσταση σε ένα πολύ κρίσιμο σημείο.⁷²

⁷¹ Σ. Χ. Σκοπετέας, *ό.π.*, σ. 50, 51.

⁷² Γ. Α. Γιαννακάκου – Ραζέλου, *ό.π.*, σ. 119- 121.

ΕΚΕΦΑΛΑΙΟ

Μανιάτες αγωνιστές

5.1. Παναγιώτης και Διονύσιος Τρουπάκης – Μούρτζινος

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους και την κατάλυση του δεσποτάτου του Μυστρά που ανήκε στην αυτοκρατορική οικογένεια των Παλαιολόγων, απόγονος της οικογένειας με το όνομα Μιχαήλ κατέφυγε στη Δυτική Μάνη και εγκαταστάθηκε μαζί με τη γυναίκα του και τα δύο του παιδιά. Συγκεκριμένα, εγκαταστάθηκε στο χωριό Αντρούβιτσα, που τότε αποκαλούνταν Μεγάλη Μάνη και είχε σχεδόν τέσσερεις χιλιάδες κατοίκους. Σε εκείνο το μέρος ο Μιχαήλ ξεχώρισε για το πνεύμα, την οξύνοια και την καταγωγή του και οι κάτοικοι τον έκαναν δημογέροντα. Όταν μετά από κάποια χρόνια πέρασε από την Αντρούβιτσα ο Τούρκος πασάς οι κάτοικοι θορυβημένοι έσπευσαν να κρυφτούν στην προσπάθειά τους να προστατευθούν όπως μπορούσαν και τότε δόθηκε το παρατσούκλι Τρουπάκηδες, Τρουπαίοι, Τρουπιάνοι. Στη συνέχεια, ο Μιχαήλ αποφάσισε να μεταβεί στην Καρδαμύλη, γιατί δεν του άρεσε να ζει πλέον στο χωριό. Η αρχαία Καρδαμύλη δεν υπήρχε, καθώς τα σπίτια ήταν πλέον κατεδαφισμένα και το μόνο που είχε απομείνει ήταν ερείπια. Έτσι, έκτισε ένα μικρό σπίτι που βρισκόταν δυτικά του ναού Αγίου Σπυρίδωνα και εκεί ξεκίνησε μαζί με την οικογένειά του μια νέα ζωή. Άλλωστε, το ίδιο έκαναν και πολλοί άλλοι κάτοικοι της Ανδρουβίτσας προκειμένου να αναζητήσουν γη και να ασχοληθούν με την κτηνοτροφία.

Από τα παιδιά του Παλαιολόγου – Τρουπάκη το ένα εγκαταστάθηκε στα Λιασίνοβα, δηλαδή το σημερινό Προσήλιο, το άλλο στο Πραστίον και το άλλο παρέμεινε στη Χώρα. Και τα τρία παιδιά κατόρθωσαν με τα χρόνια να χτίσουν μεγαλοπρεπείς πύργους με ισχυρή οχύρωση και να διατηρήσουν επάξια το όνομα της οικογένειας, τιμώντας την ένδοξη καταγωγή τους, και δημιουργώντας πολλά μνημεία. Μάλιστα, στα περισσότερα μνημεία που δημιουργήθηκαν από την οικογένεια Τρουπάκη έχει χαραχτεί το «οικόσημο» που φανερώνει την αυτοκρατορική καταγωγή της οικογένειας που ήταν ο δικέφαλος αετός και συμβόλιζε την καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη.

Ο Μιχαήλ έγινε μπέης στη Μάνη μετά την τετράχρονη παραμονή του Γιαννάκη Κουτήφαρη, στον οποίο οι Τούρκοι είχαν δείξει προτίμηση, αλλά στη συνέχεια κατηγορώντας τον για σχέσεις και συνεργασία με πειρατές τον καταδίκασαν

σε θάνατο και του δήμευσαν την περιουσία. Από αυτό το γεγονός διαφαίνονται οι προσπάθειες των Τούρκων να διχάσουν τους κατοίκους και κυρίως τους άντρες στη Μάνη και να προκαλέσουν έριδες μεταξύ τους. Οι Τούρκοι συχνά μετέρχονταν δόλια μέσα και με τις υποδείξεις ορισμένων Ελλήνων που χρηματίζονταν, κατάφερναν να καλλιεργήσουν το μίσος μεταξύ των Μανιατών και να πετυχαίνουν με αυτό τον τρόπο την απουσία συνεργασίας και την επικράτηση διχόνοιας και απομάκρυνσης.

Ακόμα, οι Τούρκοι μετά από πολλά χρόνια και με μεθοδικό τρόπο κατάφεραν να επιβάλουν ηγεμονία στη Μάνη και ο απώτερος σκοπός τους ήταν να μην μπορούν να βρίσκουν καταφύγιο οι καταδιωκόμενοι από τους Τούρκους. Η Μάνη δηλαδή να μην αποτελεί τόπος προστασίας των κλεφτών και των κυνηγημένων. Όσοι πήγαιναν στη Μάνη για προστασία ήταν κυρίως οι κλέφτες της Πελοποννήσου και πραγματικά οι οικογένεια των Τρουπάκηδων τους προστάτευε και τους πρόσφερε προστασία. Ο Μιχάλμπεης διατέλεσε μπέης της Μάνης μέχρι που πέθανε το 1782, και τον οποίο διαδέχτηκε ο Τζανήμπεης Γρηγοράκης ή Τζανέτμπεης Γρηγοράκης και καπετάνιος της Ανδρουβίστας ανέλαβε ο αδερφός του, γνωστός με το όνομα Μπαχλέμπας και από τον οποίο παρέλαβε την καπετανία ο γιός του Μιχάλμπεη, ο Παναγιώτης Τρουπάκης.⁷³

Ο Παναγιώτης Τρουπάκης - Μούρτζινος γεννήθηκε στην Καρδαμύλη της Ανδρουβίτσας το 1763 και ανήκε σε μία από τις ισχυρότερες οικογένειες. Το προσωνύμιο Μούρτζινος το έλαβε από τον ανάδοχό του, ο οποίος ονομαζόταν Μούργκος, λόγω της αγριότητας του χαρακτήρα του. Η καταγωγή του ήταν από τον κλάδο των Παλαιολόγων του Μυστρά και από τον πύργο του στη Μάνη ουσιαστικά ξεκίνησε η εκστρατεία για την απελευθέρωση της Καλαμάτας από τον τουρκικό ζυγό το 1821. Πατέρας του ήταν ο Μιχαήλ Τρουπάκης ή Μιχάλμπεης, ο οποίος διατέλεσε μπέης της Μάνης από το 1774 ως το 1782 και παιδιά του ήταν ο Πέτρος, ο Βενετζάνος και ο Παναγιώτης Μούρτζινος, και το γένος τους συμμετείχε στην επανάσταση.

Ο Παναγιώτης Τρουπάκης - Μούρτζινος αποτελούσε μία ισχυρή προσωπικότητα που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην Ελληνική επανάσταση και σύμφωνα με το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και όπως γράφει στα απομνημονεύματά του "ο Μαυρομιχάλης είχε το όνομά μπέης, αλλά ο Μούρτζινος είχε τη δύναμη στη Μάνη". Ο Παναγιώτης Μούρτζινος φημίζονταν για τη φιλόξενη συμπεριφορά του και

⁷³ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *Ιστορία της Μάνης αρχαία- μεσαιωνική – νεώτερη*, Αθήνα 1996, σ. 354- 356

για την καλοσύνη του αφού συχνά φιλοξενούσε στον Πύργο του ξένους χωρίς να νοιάζεται για την προέλευσή τους και την περίοδο της Επανάστασης πρόσφερε άσυλο σε κλέφτες και στις οικογένειές τους. Μάλιστα, το καλοκαίρι του 1812 φιλοξένησε στον Πύργο του τη χήρα και τα παιδιά του Αναγνώστη Αντώνη Παπατσώνη για να τους προστατέψει από τους Τούρκους που τους κυνηγούσαν. Ακόμα, ήταν φιλόανθρωπος και βοηθούσε όσους είχαν ανάγκη και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι κάθε μέρα, μεσημέρι βράδυ προσφέρει γεύμα σε όσους είχαν ανάγκη και πρόβλημα επιβίωσης, υπολογίζεται ότι ήταν 100 - 150 άνθρωποι. Επίσης, ήταν εμπειρικός γιατρός και είχε βοηθήσει πολλούς ανθρώπους χάρη στις γνώσεις τους στο συγκεκριμένο τομέα, ειδικά στα προεπαναστατικά χρόνια που πολλοί υπέφεραν.

Επιπλέον, το συγκρότημα με τα οικοδομήματα και τα σπίτια στην Επάνω Καρδαμύλη ήταν υπό την κυριαρχία της οικογένειας Τρουπάκη και έμοιαζε με μεσαιωνικό φεουδαρχικό οχύρωμα, καθώς ήταν πολύ καλά οχυρωμένο με πολλά όπλα και βαρύ πυροβολικό, ώστε σε περίπτωση επίθεσης να μην υπάρχει πιθανότητα ήττας.⁷⁴

Το 1782 ο επικεφαλής του τουρκικού στόλου, Μαυρογένης, κατέφθασε στη Μάνη έχοντας εντολή να εξοντώσει τους Τρουπάκηδες, επειδή έδειχναν φανερά την εχθρότητα τους απέναντι στους Τούρκους και επειδή με ένα καράβι που είχαν ασκούσαν πειρατεία στο Αιγαίο. Τότε, χρησιμοποιώντας δόλο ο Μαυρογένης κατάφερε να συλλάβει τον Μιχάλη Τρουπάκη, τον πατέρα του Παναγιώτη και να τον στείλει στη Μυτιλήνη, στον Καπετάν Πασά. Οι γιοι του Μιχάλμπεη έσπευσαν προς βοήθεια του πατέρα τους, όμως αιχμαλωτίστηκαν και αυτοί από τους Τούρκους και στη συνέχεια, ο Καπετάν Πασάς απαγχόνισε τον Μιχάλμπεη και τον Πέτρο στη Μυτιλήνη, ενώ μετέφερε τον Βενετζάνο και τον Παναγιώτη στην Κωνσταντινούπολη, όπου τους φυλάκισε. Ο Βενετζάνος πέθανε στη φυλακή, ενώ ο Παναγιώτης κατάφερε να επιζήσει και αργότερα να αποφυλακιστεί. Κατά την παραμονή του στη φυλακή έγινε ανάδοχος της Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας η οποία γεννήθηκε εκεί, καθώς ο πατέρας της ήταν επίσης φυλακισμένος και η μητέρα της τον επισκεπτόταν παρ' όλο που ήταν επίτοκος και ρίσκαρε πολλά με αυτό, θέτοντας και τη ζωή της σε κίνδυνο.⁷⁵

Όταν αποφυλακίστηκε ο Παναγιώτης Μούρτζινος εγκαταστάθηκε στον Πύργο του στην Καρδαμύλη και έγινε αρχηγός όλης της οικογένειας των Τρουπάκηδων, διότι ο πατέρας και τα μεγαλύτερα αδέρφια του είχαν πεθάνει. Από

⁷⁴ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *ό.π.*, σ. 257

⁷⁵ Β. Δ. Πατριαρχέας, *Δίπτυχον ιστορικών και φιλολογικών της εθνεγερσίας*, Αθήνα 1971, σ. 430

την Καρδαμύλη. λοιπόν διοικούσε ολόκληρη την περιοχή και ασκούσε εξουσία περίπου σε χίλιους άντρες, αν και βέβαια υπήρχαν περιπτώσεις που γειτονικές περιοχές αποτελούσαν αφορμή για να προκληθούν συγκρούσεις με άλλες ισχυρές οικογένειες, αποσκοπώντας σε οικονομικά οφέλη κάτι που συνηθιζόταν εκείνη την εποχή στη Μάνη. Το 1802 οι Τρουπάκηδες διαφώνησαν έντονα και φανερά εξέφρασαν τις αντιρρήσεις τους σχετικά με την τουρκική διοίκηση και γι' αυτό στάλθηκε ο Σερμέτ-μπέης με στόλο απαρτιζόμενο από 12 φρεγάτες και με 3000 στρατιώτες να εκστρατεύσει εναντίον της οικογένειας και να την καταστρέψει. Τότε, ο Παναγιώτης Μούρτζινος με την οικογένειά του οχυρώθηκε στον πύργο του και αντιστάθηκε σθεναρά στους εχθρούς που τον πολεμούσαν για αρκετές μέρες, μέχρι που οι τουρκικές δυνάμεις ολοένα και αυξάνονταν και τελικά έκανε έξοδο, διέσπασε τον κλοιό των πολιορκητών και κατέφυγε στο σπίτι κάποιων γνωστών του Τούρκων, οι οποίοι τον προστάτευσαν. Μετά την κατάληψη του πύργου του από τους Τούρκους, ο Μούρτζινος έφυγε για τη Ζάκυνθο μαζί με την οικογένειά του και παρέμεινε εκεί για περίπου τέσσερα χρόνια. Στις 20 Νοεμβρίου 1818 έγινε μέλος της Φιλικής Εταιρείας προσφέροντας 500 γρόσια για τον αγώνα και με τη σειρά του μύησε πολλούς άλλους αγωνιστές μεταξύ των οποίων τους επίσκοπο Ανδρουβίστας Θεόκλητο και τον Νικολάκη Βενετζανάκη. Οι Φιλικοί έκριναν απαραίτητη τη συμφιλίωση των ισχυρών οικογενειών της Μάνης, προκειμένου να ενωθούν οι δυνάμεις τους εναντίον των εχθρών και να σταματήσουν οι αντιζηλίες και οι άκρες μεταξύ τους. Η ομόνοια κρίνονταν απαραίτητη για την επιτυχία της Επανάστασης ιδιαίτερα ανάμεσα στις δύο μεγάλες οικογένειες της Μάνης τους Μούρτζινους και τους Μαυρομιχάλιους οι οποίοι διεκδικούσαν τα πρωτεία της εξουσίας. Μια έχθρα που είχαν φροντίσει αρκετά επιτηδευμένα να θρέψουν και να συντηρήσουν οι Τούρκοι προκειμένου να μην είναι ενωμένες οι δύο μεγαλύτερες και ισχυρότερες οικογένειες της Μάνης. Έτσι, οι αρχηγοί της Φιλικής Εταιρείας αποφάσισαν να στείλουν στη Μάνη του Χριστόφορο Περραιβό ως διαμεσολαβητή μεταξύ των μεγάλων οικογενειών προκειμένου να πετύχει την παύση των συγκρούσεων και να υπάρξει συνεργασία και σύμπνοια μεταξύ των Μανιατών, μιας και αποτελούσαν μία σημαντική και υπολογίσιμη δύναμη ανάμεσα στους Έλληνες και πλέον κρίνονταν η επανάσταση.⁷⁶

Ο Περραιβός πέτυχε το σκοπό της αποστολής τους, αφού κατάφερε να

⁷⁶ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *ό.π.*, σ. 258, 259

ενώσει τους Μανιάτες και συγκεκριμένα ο Παναγιώτης Μούρτζινος ως εκπρόσωπος της οικογένειάς του υπέγραψε συμφωνία ενότητας και συνεργασίας με τους Μαυρομιχαλαίους και τους Γρηγοράκηδες και έτσι οι Μανιάτες ενωμένοι αποτελούν μια ισχυρή και υπολογίσιμη δύναμη που σίγουρα φοβούνταν οι εχθροί.

Ο Παναγιώτης Μούρτζινος διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και όταν μάλιστα ο δεύτερος έφυγε από τη Ζάκυνθο στις 6 Ιανουαρίου 1821 και πήγε στην Καρδαμύλη έμεινε στον Πύργο του φίλου του, ο οποίος πρόθυμα του πρόσφερε φιλοξενία και από εκεί μαζί σχεδίαζαν και προετοίμαζαν τον ξεσηκωμό, καθώς ο Κολοκοτρώνης από τη Σκαρδαμούλα, όπως ονομαζόταν τότε το βοριοδυτικό τμήμα της Μάνης, η Καρδαμύλη, με τη βοήθεια απεσταλμένων ερχόταν σε επαφή με Πελοποννήσιους αγωνιστές και κυρίως με Μεσσήνιους⁷⁷. Αν τότε ο Παναγιώτης Τρουπάκης – Μούρτζινος δεν έσωζε και δεν προστάτευε τον Κολοκοτρώνη στον πύργο του, πιθανότατα να μην είχαν εξελιχθεί όπως έγιναν τα πράγματα και όλα τα γεγονότα. Μάλιστα, ο Τρουπάκης περιέθαλψε τον Κολοκοτρώνη διότι ήταν τραυματισμένος και κυνηγημένος από τους Τούρκους.⁷⁸

Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ένα περιστατικό που σχεδίασε ο Κολοκοτρώνης μαζί με τον Τρουπάκη. Ειδικότερα, στο εξωτερικό μέρος του αρχοντικού σπιτιού του Μούρτζινου βρίσκονταν η βρύση του υδραγωγείου της Καρδαμύλης και ένα βράδυ ο Μούρτζινος έστειλε μετά από συνεννόηση με τον Κολοκοτρώνη ένα από τα πρωτοπαλικάρά του να φέρει νερό, ώστε στο δείπνο να υπάρχει φρέσκο νερό. Με αυτό το τέχνασμα οι δύο οπλαρχηγοί ήθελαν να δοκιμάσουν την ανδρεία του συγκεκριμένου άντρα ο οποίος καυχόταν συχνά για το θάρρος και την παλικαριά του. Αυτό αποδεικνύει, ακόμα ότι στα προεπαναστατικά χρόνια οι ανέσεις ήταν εξαιρετικά περιορισμένες και πως το φρέσκο και καθαρό νερό ήταν μια απόλαυση για τους ανθρώπους και ταυτόχρονα προβάλλονται τα δεινά, οι δυσκολίες και οι αντίξοες συνθήκες κάτω από τις οποίες οι αγωνιστές έπρεπε να ανταποκριθούν και να επιδείξουν αγωνιστικότητα και πατριωτισμό. Ωστόσο, το πρωτοπαλικάρο του Μούρτζινου μετά την επέμβαση των δύο αντρών μέσα στη νύχτα του προκάλεσαν τρόμο και έτρεξε γρήγορα να σωθεί προκαλώντας το γέλιο των δύο οπλαρχηγών.

Αξίζει να αναφερθεί πως την εποχή του Παναγιώτη Μούρτζινου, ο πύργος

⁷⁷ Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο στρατιωτικός ηγέτης της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 2020, σ. 34, 35

⁷⁸ Π. Ι. Γλετζάκος, *Προσκύνημα στη Μάνη*, Αθήνα 1997, σ. 167

καταστράφηκε δύο φορές από τους Τούρκους οι οποίοι του είχαν επιτεθεί. Μάλιστα, κατά την πολιορκία του 1802, οι Τούρκοι τον έκαψαν και ο Μούρτζινος αναγκάστηκε να ξανακτίσει ένα μεγάλο μέρος του με πολύ προσπάθεια, κόπο και προσωπική εργασία.

Επιπλέον, σύμφωνα με πληροφορίες οι οικογένειές των δυο οπλαρχηγών ήταν γνωστές και διατηρούσαν φιλικές σχέσεις ήδη από το παρελθόν, αφού ο πατέρας του Κολοκοτρώνη ο Κωνσταντής είχε συνεργαστεί με τον πατέρα του Μούρτζινου τον Μιχάλη, λίγο πριν την κήρυξη της επανάστασης. Οι Τούρκοι είχαν από παλιά επικηρύξει τον Κολοκοτρώνη και έτσι κατέφυγε στον πύργο της Καρδαμύλης για περισσότερη προστασία. Εκεί, ενεργώντας προσεκτικά, προσπάθησε να ετοιμάσει το έδαφος για την κήρυξη της Επανάστασης. Οι Τούρκοι που είχαν πληροφορηθεί την άφιξη του προσπάθησαν να συγκεντρώσουν πληροφορίες για τις ενέργειές του, όμως οι Έλληνες τους καθυσάχασαν, παρουσιάζοντας την άφιξη του Κολοκοτρώνη εντελώς αθώα προκειμένου να μην κινήσουν υποψίες και τα σχέδια τους γίνουν γνωστά⁷⁹.

Ο Μαυρομιχάλης ήρθε σε δύσκολη θέση όταν πληροφορήθηκε ότι ο Κολοκοτρώνη βρίσκεται στη Μάνη και ειδικά ότι φιλοξενείται από τον Μούρτζινο. Οι Τούρκοι είχαν πληροφορηθεί την παρουσία του Κολοκοτρώνη στη Μάνη, αλλά παρόλο που έστειλαν στρατιώτες να διερευνήσουν το θέμα ο γέροντας του Μοριά υποδύονταν τον ηλικιωμένο γέροντα κατάφερε να τους ξεγελάσει και δεν έγινε αντιληπτός. Ο Πετρόμπεης σίγουρα δεν ήταν στα σχέδια και τις προθέσεις του, τις παραμονές της επανάστασης, να συλλάβει τον Κολοκοτρώνη. Φυσικά δεν μπορούσε και εκ των πραγμάτων να το κάνει, αφού ήταν φιλοξενούμενος του Μούρτζινου και σύμφωνα με αυτόν ο θεσμός της φιλοξενίας ήταν ιερός και αν κάποιος επιχειρούσε να βλάψει τον φιλοξενούμενό του θα τον προστάτευε ακόμα και αν έθετε τη ζωή του σε κίνδυνο, καθώς ο Μούρτζινος ήταν αμετακίνητος σε όσα πίστευε και στα ιδανικά που είχε γαλουχηθεί και φυσικά είχε υιοθετήσει και ο ίδιος. Πόσο μάλλον όταν αφορά ένα φιλικό του πρόσωπο, όπως ήταν ο Κολοκοτρώνης, που γνώριζε τη δράση του.

Βέβαια, για τη στάση και τη συμπεριφορά του Μαυρομιχάλη απέναντι στον Κολοκοτρώνη επικρατούν δύο απόψεις. Αρχικά, ότι ο Μαυρομιχάλης είπε στους Τούρκους ότι δεν γνωρίζει πως ο Κολοκοτρώνης βρίσκεται στη Μάνη και δεν έχει

καμία πληροφορία για το συγκεκριμένο θέμα και μια δεύτερη άποψη αναφέρει πως ο Μαυρομιχάλης επιβεβαίωσε στους Τούρκους την άφιξη του Μεσσήνιου οπλαρχηγού, αλλά καθησυχάζοντάς τους πως έχει φθάσει στη Μάνη τραυματισμένος και φανερά εξαντλημένος. Φρόντισε δηλαδή να παρουσιάσει ως ακίνδυνη την παρουσία του και μάλιστα πως η παραμονή του στη Μάνη θα είναι ολιγοήμερη και σύντομα θα αποχωρήσει. Αυτό το έκανε ο Μαυρομιχάλης γιατί στο σημείο που βρισκόταν τα πράγματα στη Μάνη και στην υπόλοιπη Πελοπόννησο, η επανάσταση δεν μπορούσε να πάρει άλλη αναβολή, μιας και οι άνθρωποι ήταν προετοιμασμένοι και ανέμεναν τον ξεσηκωμό μετά από τόσα χρόνια σκλαβιά, υποτέλειας και αποτυχημένων επαναστάσεων. Μπορεί λοιπόν η φιλοξενία του Κολοκοτρώνη από τον Μούρτζινο και γενικά οι ενέργειες των Μούρτζινων να έθεταν τον Μαυρομιχάλη σε δύσκολη θέση απέναντι στους Τούρκους, καθώς η οικογένεια των Μούρτζινων αποτελούσε μια από τις πιο ισχυρές φατριές στη Μάνη και συνήθιζαν να προσφέρουν άσυλο και προστασία σε καταδιωκόμενους και κλέφτες, αλλά ο Μαυρομιχάλης δεν μπορούσε να συγκρουστεί μαζί τους λίγο πριν την έναρξη της επανάστασης και οπότε ρίσκαρε με τους Τούρκους, τους οποίους φρόντιζε συνεχώς να παραμυθιάζει και να αποπροσανατολίζει.

Επιπλέον, ο Περραιβός επισκέφθηκε πολλές φορές τη Σκαρδαμούλα και όταν πήγαν στις Κιτριές για το συμφωνητικό συνεργασίας, ενώ όλοι οι άλλοι άντρες που ανήκαν στις μεγάλες οικογένειες υπέγραψαν, ο Πετρόμπεης ήταν αρνητικός και δεν υπέγραφε. Τότε, ακολούθησε συνεννόηση ανάμεσα στον Μούρτζινο και τον Παπαφλέσσα να μεταβούν μαζί στο Λιμένι και ο Παπαφλέσσας, μετά τη δοξολογία, δήθεν να αρχίσει να κατηγορεί τον Μούρτζινο για να πείσει τον Πετρόμπεη ότι είναι με το μέρος του. Μετά από λίγη ώρα, ωστόσο, ο Παπαφλέσσας αποκάλυψε στον Μαυρομιχάλη ότι είχε έρθει ο Μούρτζινος με άντρες και ήταν αποφασισμένος να τον πείσει να υπογράψει τα χαρτιά διαφορετικά θα τον σκότωνε. Έτσι, με αυτό τον τρόπο ο Παπαφλέσσας κατάφερε να πείσει τον Μαυρομιχάλη να υπογράψει το συμφωνητικό της 1^{ης} Οκτωβρίου 1819.

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο πως οι δύο από τις πιο σημαντικές οικογένειες εκείνης της εποχής στη Μάνη, οι Τρουπάκηδες και οι Μαυρομιχαλαίοι, ήταν μεταξύ τους εχθροί και συχνά έρχονταν αντιμέτωποι και συγκρούονταν. Η διάσταση αυτών των δύο οικογενειών κρατούσε πολλά χρόνια και προέρχονταν από παλιά, παρόλο που στο παρελθόν είχαν υπάρξει συμπολεμιστές κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών. Μάλιστα, όταν στην Καλαμάτα διαδόθηκε ότι επικρατεί ρήξη μεταξύ αυτών των δύο

οικογενειών, προκλήθηκε αναταραχή και γεννήθηκαν αμφιβολίες, αφού οι Μανιάτες έπρεπε να είναι ενωμένοι για να είναι ισχυροί και να καταφέρουν όσα έχουν προκηρύξει σχετικά με τον επαναστατικό αγώνα. Τότε, η Γερουσία που κυβερνούσε ακόμα μέχρι τη συνέλευση του Άστρους, για να προλάβει ενδεχόμενα λάθη και μια επικείμενη αποτυχία, έδωσε διαταγή στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη που διατηρούσε φιλικές σχέσεις κυρίως με την οικογένεια του Μούρτζινου, προκειμένου να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα και να δώσει λύσεις στις μεταξύ τους διαφορές. Οι Μανιάτες μόλις πληροφορήθηκαν τον ερχομό του Κολοκοτρώνη, πήγαν μαζί με ιερείς και προκρίτους μέχρι τον ποταμό Ξηριά για να τον υποδεχτούν με μεγάλο ενθουσιασμό και τον συνόδεψαν μέχρι το κατάλυμά του, γνωρίζοντας πόσο καθοριστική συνιστά η παρουσία του στη Μάνη, την ώρα που διακυβεύεται η έναρξη της επανάστασης. Έτσι, οι δύο οικογένειες αποδέχτηκαν τον συμβιβασμό θέτοντας πάνω από τις προσωπικές τους έχθρες το συλλογικό όφελος και το μέλλον της πατρίδας⁸⁰.

Στη συνέχεια, στις 23 Μαρτίου 1821 σώματα Ελλήνων ξεκινώντας από τη Μάνη βάδισαν κατά της Καλαμάτας, με σκοπό να την απελευθερώσουν, αρχηγοί ήταν ο Μαυρομιχάλης και ο Μούρτζινος. Από τα κυριότερα σώματα ήταν αυτό του Μούρτζινου, στο οποίο συμμετείχε και ο Κολοκοτρώνης. Ακολουθεί η κατάληψη της Καλαμάτας από τους Έλληνες, και εκεί αποφασίστηκε οι γεροντότεροι να παραμείνουν στην Καλαμάτα για να αποτελέσουν την προσωρινή εξουσία. Έτσι σχηματίστηκε η Γερουσία της Καλαμάτας ή Μεσσηνιακή Γερουσία, της οποίας μέλος ήταν και ο Παναγιώτης Μούρτζινος. Στη συνέχεια, όσο οι Μανιάτες μαζί με τους Μεσσηνίους άντρες πολεμούσαν στα κάστρα της Μεσσηνίας και συγκεκριμένα στα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης, στην Καλαμάτα βρισκόταν ο Παναγιώτης Μούρτζινος με εκατό Μανιάτες και απέτρεψαν τους Τούρκους στρατιώτες να κάνουν απόβαση στην Καλαμάτα και έτσι παρέμειναν για λίγες μέρες στα παράλια της Μεσσηνίας και έπειτα κατευθύνθηκαν προς την Πάτρα και αυτό σήμαινε ότι η Καλαμάτα πλέον δεν κινδυνεύει και είναι ασφαλής χάρη στην προνοητικότητα των Μανιατών και την παρουσία ενός ισχυρού οπλαρχηγού, του Παναγιώτη Μούρτζινου.

Ο Κολοκοτρώνης διατείνονταν ότι επόμενος στόχος των επαναστατών πρέπει να είναι η Τριπολιτσά, που αποτελεί το διοικητικό κέντρο των Τούρκων και ο Μούρτζινος συμμαριζόταν αυτή την άποψη ότι μιας και η κατάληψη της Τρίπολης

⁸⁰ Β. Δ. Πατριαρχέας, *ό.π.*, σ. 442,443

ήταν υψίστης σημασίας για την επιτυχία της επανάστασης. Έτσι, χωρίς δισταγμό του παραχώρησε 250 στρατιώτες του, υπό την αρχηγία του ξαδέλφου του Παναγιώτη Τρουπάκη Μπουκουβαλέα, για να τους οδηγήσει κατά της Τρίπολης. Ο ίδιος ο Μούρτζινος φρόντισε για τον εφοδιασμό του σώματος και το ακολούθησε μέχρι τη Σκάλα της Οιχαλίας, απ' όπου επέστρεψε στην Καλαμάτα λόγω ασθένειας. Ο Παναγιώτης Μούρτζινος έμεινε κατά τη διάρκεια του δεύτερου εξαμήνου του 1821 στην Καλαμάτα και εκεί αρρώστησε και στις αρχές του Ιανουαρίου του 1822 πέθανε, σε ηλικία 59 ετών, αφήνοντας πίσω την οικογένειά του. Στη συνέχεια, άνδρες που ανήκαν στο στρατό του Τρουπάκη πρωταγωνίστησαν υπό την αρχηγία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη σχεδόν σε όλα τα μέτωπα της Πελοποννήσου, με αξιοσημείωτη δράση στη Τριπολιτσά και την Καρύταινα, όπου ο ηρωισμός και ο πατριωτισμός που επέδειξαν προκάλεσε θαυμασμό που έφθασαν να συγκρίνονται από τον Κολοκοτρώνη με τους Σπαρτιάτες του Λεωνίδα.⁸¹

⁸¹ Γ. Α. Μαραβελέας, *Οι Παλαιολόγοι Της Καρδαμύλης*, Αθήνα 1982, σ. 43-45

5.2. Διονύσιος Τρουπάκης – Μούρτζινος

Τη δράση του Παναγιώτη Μούρτζινου συνεχίζει επάξια ο γιός του, Διονύσιος Τρουπάκης Μούρτζινος, ο οποίος υπήρξε η εξοχότερη πολιτική και στρατιωτική φυσιογνωμία της οικογένειας. Αναλυτικότερα, γεννήθηκε το 1788 στην Καρδαμύλη και υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις ότι η μητέρα του ήταν Μαυρομιχάλη.

Ο Διονύσιος ξεκίνησε την ένοπλη δράση εναντίον των Τουρκαρβανιτών το 1805 και εντάχθηκε στη Φιλική Εταιρία στις 20 Νοεμβρίου του 1818 καταβάλλοντας 300 γρόσια .Στις 6 Ιανουαρίου του 1821 , φτάνει στον πύργο της οικογένειας κατόπιν εντολής του Αλέξανδρου Υψηλάντη ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης . Ο πύργος γίνεται αρχηγείο της Επανάστασης και ο Διονύσιος αχώριστος σύντροφος και πολύτιμος βοηθός του "γέρου". Στη συνέχεια, στις 23 Μαρτίου 1821 κατά την έναρξη της επανάστασης ηγήθηκε 800 ενόπλων εκ του σώματος των 2000 συνολικά που κατέφτασαν στον ποταμό της Καλαμάτας υπό τη γενική αρχηγία του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Το 1822 μετά το θάνατο του πατέρα του Παναγιώτη ανέλαβε την αρχηγία της οικογένειας και την ηγεσία της καπετανίας. Έπειτα, στις 24 Μαΐου του 1822 υπέγραψε στην Καλαμάτα με τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη νέο συμφωνητικό ένωσης και αμοιβαίας υποστήριξης των δύο οικογενειών, αναβαθμίζοντας το προηγούμενο που είχε υπογράψει ο πατέρας του στις Κιτριές το 1819 με σκοπό να συνενωθεί όλη η δύναμη των αρμάτων της Μάνης και να είναι όλοι οι Μανιάτες ενωμένοι.⁸²

Ο Διονύσιος Μούρτζινος τιμήθηκε με το βαθμό του Στρατηγού στην Επανάσταση και διετέλεσε δύο φορές υπουργός πολέμου και γερουσιαστής . Ήταν φίλος και υποστηρικτής του Ιωάννη Καποδίστρια και συμμετείχε σε όλες τις σημαντικές πολεμικές επιχειρήσεις, όπως στην πολιορκία των Μεσσηνιακών κάστρων , στα Μεγάλα Δερβένια , στο Βαλτέτσι , στην πολιορκία και στην άλωση της Τριπολιτσάς , στην πολιορκία της Πάτρας και στην εκστρατεία της Ηπείρου.

Η σπουδαιότερη όμως δράση του ήταν η διοργάνωση της άμυνας της Μάνης όπου στρατολόγησε νέους , τους αρμάτωσε τους παρείχε τροφή και με δικά του έξοδα κατασκεύασε τείχος ενός μιλίου στα όρια Μάνης - Μεσσηνίας . Εκεί στις 22 Ιουνίου του 1826 οι Μανιάτες κατατρόπωσαν τα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα του

⁸² Μ. ΗΛ. Φερέτος, *ό.π.*, σ. 471

Ιμπραήμ στην περίφημη νικηφόρα μάχη της Βέργας του Αλμυρού.

Καταγόμενος από τον κλάδο των Παλαιολόγων του Μυστρά, συνέχισε τις αρχοντικές παραδόσεις στον Πύργο της Καρδαμύλης, δαπανώντας μεγάλα ποσά για τη συντήρηση του στρατεύματος και για τα γεύματα των προσφύγων των άλλων περιοχών. Για τις συνεστιάσεις αυτές ανέμενε στο τραπέζι και προσκαλούσε χτυπώντας την καμπάνα της οικογενειακής εκκλησίας του Αγίου Σπυρίδωνα η οποία σύμφωνα με τις μαρτυρίες ακουγόταν σε μεγάλη ακτίνα. Για τα έξοδα αυτά, τα οποία τον εξάντλησαν οικονομικά και τον οδήγησαν "εις μεγίστη ένδεια" πριν το θάνατο του, καθώς και για όλα όσα δαπάνησε για τον ένοπλο αγώνα, ουδέποτε σκέφτηκε να ζητήσει αποζημίωση από το κράτος για όλα όσα πρόσφερε.

Ακόμα, ο Διονύσιος Μούρτζινος είχε διατελέσει στρατηγός και όταν ο Φιλήμων είχε πάει στην Τριπολιτσά για να ενισχύσει τις δυνάμεις του Κολοκοτρώνη και να παρακολουθεί τις κινήσεις των εχθρών, ρισκάροντας τη ζωή του και επιδεικνύοντας πατριωτικό ζήλο, φημολογήθηκε πως ο Κολοκοτρώνης του επιτέθηκε και τον έβλαψε σωματικά. Ωστόσο, ο ίδιος ο Φιλήμων με επιστολή του στην Κυβέρνηση διέψευσε αυτή τη φήμη και την κατηγορία προς τον γέρο του Μοριά, αλλά οι άνθρωποι της Κυβέρνησης ανέθεσαν στον Διονύσιο Μούρτζινο να διερευνήσει το θέμα και να αποκαταστήσει το δίκαιο ανάμεσα στους δύο άντρες.

Αξίζει ιδιαίτερης μνείας το γεγονός ότι όταν ο Ιμπραήμ επιχείρησε να υποτάξει τη Μάνη, καθώς ορκίστηκε να κατακτήσει αυτό τον τόπο αλλιώς να αφήσει τα κόκαλά του εκεί, οι Μανιάτες έδωσαν και αυτοί τον δικό τους όρκο που έλεγε ότι ή η Μάνη θα γίνει ο τάφος του Ιμπραήμ ή ο δικός τους. Πραγματικά εκείνο το χρονικό διάστημα οι ώρες για τον ιστορικό τόπο της Μάνης ήταν εξαιρετικά κρίσιμες και σοβαρές, και όχι μόνο, αφού διακυβεύονταν και η τύχη ολόκληρης της Ελλάδας και κυρίως της Πελοποννήσου, την οποία σε μεγάλο βαθμό είχε καταφέρει να υποτάξει ο Ιμπραήμ και να αναστείλει σε πολλά μέρη την μέχρι τότε επιτυχημένη πορεία του επαναστατικού αγώνα. Τότε, οι Μανιάτες αντιλαμβανόμενοι τον κίνδυνο και έχοντας επίγνωση της κρισιμότητας της κατάστασης παίρνουν όλα τα δυνατά μέτρα. Αναλυτικότερα, μια από τις πρώτες ενέργειές τους ήταν να ενημερώσουν τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη που είχε επιδείξει μεγάλες ικανότητες και την κυβέρνηση. Μάλιστα, ο Κολοκοτρώνης είχε ανακηρυχθεί από την επαναστατική κυβέρνηση επικεφαλής όλων των ελληνικών στρατευμάτων της Πελοποννήσου. Έτσι, λοιπόν, οι Μανιάτες απευθυνόμενοι στον Κολοκοτρώνη του ζήτησαν να ετοιμάσει στρατεύματα και να ανταποκριθεί άμεσα, στέλλοντας τη βοήθεια που του ζητάνε στη Μάνη.

Επιπρόσθετα, εκτός από την επίσημη αναφορά που ετοίμασαν τα πρωτοπαλίκαρα της Μάνης προς την κυβέρνηση και τον Κολοκοτρώνη, ο Διονύσιος Μούρτζινος χάρη στην προσωπική φιλία που συνέδεε την οικογένειά του με τον Μεσσήνιο οπλαρχηγό του έστειλε ο ίδιος προσωπικά επιστολή στην οποία παρουσίαζε την κατάσταση και την κρισιμότητα των γεγονότων, εκφράζοντας παράλληλα και ορισμένους φόβους και αμφιβολίες του ίδιου του Μούρτζινου. Ειδικότερα, στην επιστολή ο Διονύσιος ανέφερε ότι επιθυμεί προσωπικά να μάθει αν ο Κολοκοτρώνης ανταποκριθεί στο κάλεσμα των Μανιατών για βοήθεια, ενώνοντας τα άρματά του με αυτά των Μανιατών, αναφέροντας την ένδοξη καταγωγή τους από τους γενναίους Σπαρτιάτες. Μάλιστα, του πρότεινε ένα σχέδιο δράσης και έπειτα όλοι μαζί ενωμένοι να κατευθύνονται όπου υπάρχει απειλή. Δηλαδή εξέφρασε ότι σκοπός είναι να μην επιτρέψουν άλλο την επέλαση του Ιμπραήμ και αν τα καταφέρουν τότε οι Μανιάτες θα είναι πάντα ενωμένοι και απόλυτα συνεργάσιμοι με τους υπόλοιπους Έλληνες. Τουλάχιστον, να του έστειλε μια διαταγή για να κρίνει τι θα κάνει και πως θα ασφαλίσει τις αδυναμίες στη Μονεμβασιά, που ήταν επικράτεια της Μάνης. Ακόμα, ο Μούρτζινος φρόντισε να υπενθυμίσει στον Κολοκοτρώνη την πατρική τους φιλία και πως στο παρελθόν η οικογένειά του τον είχε βοηθήσει. Τέλος, ολοκληρώνοντας της επιστολή του ο Διονύσιος ζήτησε πως περιμένει να υπάρξει μια ειλικρινή απάντηση και πώς να λάβει σοβαρά υπόψη του όσα αναφέρει για το καλό της πατρίδας, αλλά και για το μέλλον της επανάστασης και της ελευθερίας.

Μέσα από το γράμμα του Μούρτζινου διαφαίνονται οι ανησυχίες του, αλλά υπάρχει και μια δόση πικρίας. Βέβαια, το δικαίωμα να στέλνει επιστολή στον Κολοκοτρώνη και να του εκφράζεται σε προσωπικό επίπεδο, ο Διονύσιος το αντλεί από την σχέση και τον ισχυρό δεσμό των δύο οικογενειών που στο παρελθόν έχουν αποδείξει την φιλία τους. Είναι γνωστό, άλλωστε πως οι Κολοκοτρωναίοι πολλές φορές αναζήτησαν καταφύγιο και βοήθεια στους Μανιάτες και συγκεκριμένα στην οικογένεια του Μούρτζινου, αλλά στη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου φαίνεται ότι οι σχέσεις τους λιγάκι διαταράχθηκαν. Αυτό συνέβη διότι ο Κολοκοτρώνης τις δύσκολες ώρες που βρέθηκε κυνηγημένος, διωγμένος και το παιδί του σκοτώθηκε από τους αντιπάλους του και ο ίδιος κατέληξε στη φυλακή της Ύδρας, περίμενε βοήθεια από τους φίλους του, τους Μούρτζινους, μια βοήθεια που δεν ήρθε και προκάλεσε πικρία στον γενναίο οπλαρχηγό που ένιωθε πικραμένος και μόνος. Ωστόσο, οι Μανιάτες είχαν πάρει την απόφαση να είναι διαρκώς στραμμένα τα όπλα τους εναντίον των Τούρκων κατακτητών και να μην εμπλακούν στον εμφύλιο

σπαραγμό, εξαντλώντας τις δυνάμεις και τα όπλα τους σε συμπατριώτες τους. Έτσι, κανένας από τους καπεταναίους της Μάνης δεν ανήκε σε κάποια από τις δύο παρατάξεις που οδήγησαν στον εμφύλιο πόλεμο, διότι όσες φορές επιχειρήσαν να το αποτολμήσουν, βρίσκονταν αντιμέτωποι με την άρνηση του μανιάτικου λαού που δεν δέχονταν να χτυπήσουν Έλληνες και να μπουν τα όπλα ανάμεσα σε αδερφούς. Ωστόσο, οι φιλικές σχέσεις των δύο οικογενειών διατηρήθηκαν σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Ο Διονύσιος το 1829 διορίστηκε υπουργός και τελικά πέθανε το επόμενο έτος στις 12 Φεβρουαρίου του 1830 στο Ναύπλιο από τύφο και ο ιστορικός του 21 και ακαδημαϊκός Διονύσιος Κόκκινος έγραψε: " Ο Μούρτζινος αντλούσε το κύρος του μεταξύ των συμπατριωτών του εκ της θαυμαστής ανιδιοτελείας και των αγόγων απέναντι και αυτών ακόμη των εχθρών του τρόπων".⁸³ Ο Διονύσιος Τρουπάκης πέθανε φτωχός και αφήνοντας πίσω του πολλά χρέη, ανέθεσε την εκτέλεση της διαθήκης του στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, αλλά και την φροντίδα του δεκατετράχρονου γιού του, Γεώργιου και αυτό μαρτυρά την φιλική σχέση των δύο οικογενειών και πως ο Κολοκοτρώνης κατανόησε πως η στάση του Μούρτζινου προς αυτόν την ώρα που περνούσε τόσες δυσκολίες, δεν δικαιολογούσε τη διακοπή των παλαιών φιλικών σχέσεων.

⁸³ Γ. Α. Μαραβελέας, *Οι Παλαιολόγοι Της Καρδαμύλης*, Αθήνα 1982, σ. 83-85

5.3. Ηλίας Χρυσοσπάθης

Τα κράσπεδα της αρχαίας Πέφνου υψώνεται ένας καταπράσινος λόφος που μοιάζει από μακριά σαν μεγάλος βράχος και για αυτό το λόγο τον ονόμασαν Κοτρώνι. Σε αυτό το γραφικό λοφίσκο με την υπέροχη θέα προς την ιστορική Μάλσοβα εγκαταστάθηκαν πολύ πριν από το 1500 η οικογένεια των Χρυσοσπάθιδων. Σύμφωνα με πληροφορίες οι Χρυσοσπάθιδες είχαν καταγωγή από την Κωνσταντινούπολη, αλλά έφυγαν από την Πόλη εξαιτίας της τούρκικης εισβολής και πήγαν στη Μάνη για να βρουν καταφύγιο. Αναλυτικότερα, υπήρχαν δύο οικογένειες Χρυσοσπάθιδων που για να γλιτώσουν τους Τούρκους έφυγαν από τα Χρύσαφα της Σπάρτης και πήγαν στην Πλάτσα του Λεύκτρου και η μία οικογένεια εγκαταστάθηκε μόνιμα εκεί παίρνοντας στο επώνυμο Χορταρέας που σήμαινε χορτάτος, εύπορος, ευκατάστατος, αν και η αλλαγή του επωνύμου ίσως έγινε όπως και άλλων βυζαντινών αρχοντικών οικογενειών που είχαν καταφύγει στη Μάνη, για παραπλάνηση των Τούρκων. Η άλλη οικογένεια εγκαταστάθηκε στο Κοτρώνι και εκεί έμειναν μόνιμα τα δύο από τα τέσσερα αγόρια, ο Παναγιώτης και ο Ιωάννης με τους γονείς τους, ενώ τα άλλα δύο αδέρφια ο Γεώργιος και ο Ηλίας αναζήτησαν μία καλύτερη τύχη στα εύφορα εδάφη της Μεσσηνίας. Αρχικά, εγκαταστάθηκαν στο χωριό Κουρτσαούση και έπειτα μόνιμα στο χωριό Μαντζάρι. Το πρώτο γνωστό μέλος της οικογένειας είναι ο ιερομόναχος Χρυσοσπάθης, ο οποίος το 1576 έγραψε επιστολή παρακαλώντας τους Βενετούς να ελευθερώσουν τον Μανιάτη Νικολό Βαρυκέφαλο, ο οποίος ήταν καταδικασμένος σε θάνατο. Άλλο γνωστό μέλος της οικογένειας είναι ο ιερέας παπά-Χρυσοσπάθης, ο οποίος υπέγραψε το 1582, μαζί με άλλους Μανιάτες, μια επιστολή προς τον πάπα Γρηγόριο Γ', ζητώντας του βοήθεια για τον αγώνα κατά των Τούρκων κατακτητών που δεν άντεχαν άλλο την παρουσία τους.

Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης γεννήθηκε στο Κοτρώνι Λεύκτρου το 1789, ο πατέρας του ήταν ο Παναγιώτης Χρυσοσπάθης, κληρικός στο επάγγελμα και ο Ηλίας είχε άλλα δύο αδέρφια τον Νικόλαο και τον Ιωάννη. Από την παιδική κιόλας ηλικία ο Ηλίας φαινόταν ότι είχε αναπτυγμένο δείκτη ευφυΐας και αυτό έδινε μεγάλες ελπίδες στους γονείς του για το μέλλον του. Μάλιστα, τα πρώτα του γράμματα τα διδάχτηκε από τον πατέρα του, ο οποίος δίδασκε ελληνικά και εκκλησιαστικά γράμματα στα παιδιά του Κοτρωνίου μέσα σε ένα εκκλησάκι που υπάρχει ακόμα στο κοιμητήριο

του χωριού. Έπειτα, μαθήτευσε κοντά σε ξένους διανοούμενους που είχαν καταφύγει στη Μάνη για να προστατευτούν από τους Τούρκους και σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες πήγε και στην Καλαμάτα στα σχολεία του ιερομονάχου Γεράσιμου Παπαδοπούλου, ο οποίος ήταν ο ιδρυτής του Γυναικείου Μοναστηρίου της Καλαμάτας. Ο Ηλίας αγαπούσε πολύ τα γράμματα, αλλά λόγω του μεγάλου πατριωτισμού που ένιωθε και του είχε εμφυσήσει ο πατέρας του, δεν τα συνέχισε, αφού πήγε μαζί με τους συμπατριώτες του να αγωνιστεί όχι μόνο κατά των τουρκικών επιδρομών, αλλά και κατά των Αλγερινών πειρατών που κατέφθαναν με τα καράβια τους για να λεηλατήσουν τις ακτές του τόπου του, ερημώνοντας τα γραφικά και εξαιρετικά όμορφα παραλιακά χωριά, προκαλώντας οργή και ανασφάλεια.⁸⁴

Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης αποφασίζει να γίνει μέλος σε ένα από τα Μανιάτικα πειρατικά πλοία για να βοηθήσει στη μάχη με τους πειρατές, αλλά σύντομα από απλωμένος πληρωμή έγινε αρχηγός μιας ομάδας συμπατριωτών του ναυτικών και έζησε μία ζωή στη θάλασσα γεμάτη περιπέτειες κινδύνους και σκληρούς αγώνες, ώσπου έγινε ένας ικανός ναυτικός που σε συνεργασία με άλλους καπεταναίους επιδόθηκαν σε συστηματική δίωξη των Αλγερινών πειρατών. Πράγματι οι Αλγερινοί πειρατές είπες σαν πολλά χτυπήματα από το ιστιοφόρο του Χρυσοσπάθη τη "Γαλιότα". Μόνο όταν οι πειρατές στη Μεσόγειο περιορίστηκαν ο Χρυσοσπάθης επιστρέφει στη Μάνη, έχοντας καταφέρει το στόχο του, αλλά και πάλι δεν μπορεί να υποφέρει τη σκληρή τυραννία των Τούρκων και επιθυμεί όσο τίποτα να αγωνιστεί και να πολεμήσει τον κατακτητή που τόσο πολύ οι μισοί όπως και όλοι οι άλλοι Έλληνες. Έτσι, μαζί με άλλους δύο αγωνιστές περιφέρεται στα χωριά της Μάνης και επιλέγει 28 άντρες και πηγαίνει στη Ζάκυνθο. Εκεί εντάσσεται στον κατοχικό στρατό σαν αρχηγός της ομάδας του και λόγω της συστηματικής δραστηριότητας του, της ανδρείας του, της ευστροφίας και της μόρφωσης που διέθετε, διότι εκτός από τα γράμματα που γνώριζε, μιλούσε πολύ καλά την ιταλική γλώσσα που την είχε μάθει στη διάρκεια των πολέμων εναντίον των πειρατών, γνωρίστηκε και απέκτησε φιλικές σχέσεις με σημαντικά πρόσωπα που αργότερα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διάδοση της Φιλικής Εταιρείας και τη διάδοση της ελληνικής επανάστασης από τον κατακτητή.

Όταν όμως τα ελληνικά τάγματα της Ζακύνθου διαλύθηκαν από τους

⁸⁴ Α. Γ. Χρυσομάλλη, *Ηλίας Χρυσοσπάθης ο πρώτος μανιάτης φιλικός*, Καλαμάτα 1974, σ. 16- 20

Άγγλους, ο Χρυσοσπάθης μαζί με τον Αναγνωσταρά και τον Παναγιώτη Δημητρόπουλο μετέβησαν στην Αγία Πετρούπολη της Ρωσίας και με τη μεσολάβηση του Καποδίστρια να ζητήσουν από τον αυτοκράτορα Αλέξανδρο τους μισθούς που τους χρωστούσε η Ρωσική κυβέρνηση. Εκεί συναντήθηκαν με τον Καποδίστρια και ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, θαύμασε τα χαρίσματα του Χρυσοσπάθη και του συμπεριφέρθηκε με αγάπη και εμπιστοσύνη. Ακόμα, τον ερχομό των τριών Ελλήνων αξιωματικών στη Ρωσία πληροφορήθηκαν μέλη της Φιλικής Εταιρείας και αμέσως ο Σκουφάς πλησίασε το Χρυσοσπάθη στην Οδησό και του μίλησε για τα σχέδια των Φιλικών και χωρίς δισταγμό ο γενναίος Μανιάτης συμμετείχε στην οργάνωση και πρόσφερε μέχρι και χρήματα. Η μύηση του τι έγινε στις 18 Οκτωβρίου 1817 και ήταν μία από τις μεγαλύτερες επιτυχίες του Σκουφά για την οποία και υπερηφανευόταν, αλλά και οι Φιλικοί διακρίνοντας τα ιδιαίτερα στοιχεία της προσωπικότητάς του έδωσαν το προσωνύμιο «γηραιά αλώπηξ». Αμέσως μετά ο Χρυσοσπάθης ανέλαβε δράση και μύησε χιλιάδες Έλληνες σε όλα τα Βαλκάνια και στη συνέχεια πήγε στην Ελλάδα για να προετοιμάσει το έδαφος, ώστε να ενταχθούν στη Φιλική Εταιρεία όλοι οι Έλληνες πατριώτες. Ωστόσο, συναντά δυσκολίες, διότι είναι γνωστό στους Τούρκους ότι ο Χρυσοσπάθης τους μισεί, αλλά χωρίς κανένα δισταγμό και φόβο και παρασυρόμενος από τη μεγάλη πατριωτική του φλόγα είναι έτοιμος να αγωνιστεί και να θυσιάσει ακόμα και τη ζωή του για να ζήσει η χώρα του το αγαθό της ελευθερίας που τόσους αιώνες είχε στερηθεί και υποφέρει πολλά.⁸⁵

Μετά τα Βαλκάνια και την Ελλάδα ο Ηλίας Χρυσοσπάθης επιστρέφει λίγο μετά τις αρχές του 1818 στην Οδησό για να ενημερώσει την "ανώτατη αρχή" για την κατάσταση που επικρατεί στις περιοχές επισκέφτηκε και να πάρει νέες οδηγίες για να συνεχίσει τη δράση του επιστρέφοντας στην Ελλάδα. Εκεί στην Οδησό ο Μανιάτης αγωνιστής συνεχίζει να μνεί νέα μέλη στη Φιλική Εταιρεία, όπως το Νικολή Αποστολή που ήταν Έλληνας έμπορος και λόγω της δουλειάς του ταξίδευε σε πολλές χώρες, ενώ πηγαίνοντας στην Κωνσταντινούπολη ο Χρυσοσπάθης κάνει μέλος Φιλικής Εταιρείας τον Αντώνιο Κριεζή που κι αυτός προσφέρει σημαντική βοήθεια και χρήματα. Από την Κωνσταντινούπολη ο Χρυσοσπάθης πηγαίνει στην Μάνη και ξεκίνησε την κατήγηση των τοπικών προεστών και οπλαρχηγών, ενώ παράλληλα προσπαθούσε να συμφιλιώσει τις μεγάλες οικογένειες της περιοχής. Μεγάλη επιτυχία του ήταν η μύηση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στις 2 Αυγούστου 1818, καθώς με

⁸⁵ Α. Γ. Χρυσομάλλη, *ό.π.*, σ. 20-22

την είσοδό του στη Φιλική Εταιρεία, ο Μαυρομιχάλης προσέφερε σημαντικά ποσά για τον αγώνα, αφού προσέφερε 1000 γρόσια αμέσως μετά τη μύησή του και υποσχέθηκε να δώσει άλλα 5000 γρόσια, καθώς και πολλούς στρατιώτες. Επίσης, ο Χρυσοσπάθης μύησε τους Νικηταρά, Νικολή Αποστόλη, καπετάν Αντώνιο Κριεζή, καπετάν Νικολάκη Χριστέα, Αναστάσιο Κορνήλιο, Γιάννη Καπετανάκη Μαυρομιχάλη, Ιάκωβο Κορνήλιο, Πανάγο Χρηστέα, Δημήτριο Χρηστέα, Ιωάννη Χρυσοσπάθη, Γιάννη Χατζάκο, Γεώργιο Αντωνόπουλο, και Ιωάννη Κοκκίνη.

Λίγο αργότερα ο Χρυσοσπάθης ως ένθερμος υπερασπιστής της ελευθερίας και της πατρίδας, δημιούργησε μία δική του μυστική οργάνωση που έμοιαζε με αυτή των Καρμπονάρων στην Ιταλία που είχε στόχο όχι μόνο την ελευθερία, που ήταν άλλωστε και ένα κοινό ζητούμενο, αλλά και την κοινωνική οργάνωση των Ελλήνων. Σύμφωνα με τον Νικόλαο Υψηλάντη, αυτή η οργάνωση ήταν «κλάδος της μυστικής Εταιρείας των Καλών Εξαδέλφων», αφού ακολουθούσε τα πρότυπα των Καρμπονάρων. Τα μέλη της οργάνωσης του Χρυσοσπάθη χρησιμοποιούσαν ως συνθηματικές φράσεις ρητά αρχαίων συγγραφέων, φορούσαν όλοι σαν σημάδι έναν ξύλινο σταυρό, σύμβολό τους ήταν ένα ρόπαλο και για σύμβολο των Τούρκων χρησιμοποιούσαν το σαρίκι. Ωστόσο, η νέα οργάνωση δεν γνώρισε σημαντική ανάπτυξη και με τις έγκαιρες ενέργειες του Αθανάσιου Τσακάλωφ τα μέλη της επέστρεψαν στη Φιλική Εταιρεία, χωρίς να δοθεί συνέχεια στην υπόθεση.

Με την έναρξη της Επανάστασης ήταν ένας από τους επικεφαλής που ξεκίνησε από τη Μάνη μαζί με άλλους οπλαρχηγούς και πήρε μέρος στην απελευθέρωση της Καλαμάτας, στη μάχη στο Βαλτέτσι και στη μάχη του Λάλα. Ύστερα στην πολιορκία της Τρίπολης συμμετείχε με 150 παλληκάρια που ο ίδιος συντηρούσε, εκεί όμως αρρώστησε από χολέρα, αλλά σώθηκε από ένα εμπειρικό γιατρό και του Πολωνού γιατρού Κουτσοβέκη. Ακόμα, συμμετείχε στη μάχη της Βέργας το 1826, διευθύνοντας δικό του σώμα Μανιατών και μετά ακολουθεί η συμμετοχή του στη μάχη στα Δερβενάκια, η πολιορκία στο κάστρο της Μεθώνης και της Κορώνης. Στις 9 Νοεμβρίου 1822 η Πελοποννησιακή Γερουσία στέλνει γράμμα στον Ηλία Χρυσοσπάθη και τον επαινεί για τη γενναιότητα και τον πατριωτισμό που έχει επιδείξει στον αγώνα και τον ενθαρρύνει να εξακολουθεί να συγκρατεί τους ορισμένους Μανιάτες στρατιωτικούς που συμπεριφέρονται με αντιπατριωτισμό, θέτοντας τον απελευθερωτικό αγώνα σε κίνδυνο. Στη συνέχεια, στις 10 Μαΐου 1823 ο Χρυσοσπάθης διορίζεται από το Βουλευτικό έπαρχος Κραβάρου, αλλά δεν αποδέχεται το διορισμό διότι κυνηγούσε δυσκολότερους στόχους. Συμμετείχε στη Β΄

Εθνοσυνέλευση που έγινε στο Άστρος Κυνουρίας ως μέλος της Επιτροπής Στρατιωτικών και ακόμα υιοθέτησε ρόλο μεσολαβητή, λόγω της δεξιοτήτας του λόγου του και της ικανότητά του να επιλύει διαφορές με διάλογο, μεταξύ του Κουντουριώτη και του Πετρόμπεη οι οποίοι είχαν έρθει σε διαφωνία για την αρχηγία του εκτελεστικού της προσωρινής Κυβέρνησης. Οι υποστηρικτές του Κουντουριώτη είχαν αποφασίσει την αποκήρυξη του Εκτελεστικού του Ναυπλίου, πρόεδρος του οποίου ήταν ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και την ανακήρυξη νέου Εκτελεστικού, αλλά ο Χρυσοσπάθης τους συνάντησε και οι συζητήσεις μεταξύ τους κατέληξαν στην παραχώρηση στον Μαυρομιχάλη θέσης στο Βουλευτικό.⁸⁶

Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης υποστήριζε πως πρέπει να δημιουργηθεί τακτικός στρατός και όταν το 1826 ο Ιμπραήμ έκανε την επέλαση του στην Πελοπόννησο, ο Χρυσοσπάθης έκανε το αίτημά του για τη συγκρότηση τακτικού στρατού πιο έντονο. Στις 19 Ιανουαρίου 1826 ζήτησε από την Κυβέρνηση 5.000 γρόσια που του οφείλονταν, με τα οποία σκόπευε να στρατολογήσει στρατιώτες και αξιωματικούς και επίσης πρότεινε να τεθεί αρχηγός αυτού του στρατού κάποιος από τους Μαυρομιχαλαίους που ασκούσαν επιρροή στους Μανιάτες. Η πρόταση του Χρυσοσπάθη υποβλήθηκε στη Διοίκηση από την Επιτροπή των Πολεμικών, όμως δεν υπήρξε ανταπόκριση λόγω έλλειψης χρημάτων. Ωστόσο, ο Χρυσοσπάθης επέμεινε σε αυτό το ζήτημα και έτσι υπέβαλε στις 20 Απριλίου 1826 αίτηση στη Διοικητική Επιτροπή, με την οποία ζητούσε να του δοθούν τα μέσα για τον σχηματισμό τακτικού στρατού. Υποστήριζε ότι καθώς ο ίδιος είχε υπηρετήσει στον αγγλικό τακτικό στρατό, είχε την απαιτούμενη πείρα σε αυτό τον τομέα. Παρ' όλα αυτά, η Διοίκηση για μια ακόμη φορά δεν ικανοποίησε το αίτημά του και τον άφησε χωρίς απάντηση.

Όταν έφτασε ο Καποδίστριας στην Ελλάδα, αν και αρχικά ήταν διατεθειμένος να δώσει μισθό στους Μανιάτες πολεμιστές, δεν το κατάφερε λόγω οικονομικών δυσχερειών. Όμως ο Χρυσοσπάθης είχε υποσχεθεί στους στρατιώτες του μισθό για να τους στρατολογήσει, υπόσχεση που τώρα δεν μπορούσε να εκπληρώσει. Έτσι αυτοί αντιμετώπισαν τελικά πολλές οικονομικές δυσκολίες. Ο Καποδίστριας, αναγνωρίζοντας την προσφορά του Χρυσοσπάθη, τον διόρισε Γενικό Διευθυντή στη Σύρο, δεν πρόλαβε όμως να αναλάβει τα νέα του καθήκοντα, γιατί στο μεταξύ πέθανε.

Τέλος, ο Ηλίας Χρυσοσπάθης ήταν παντρεμένος με την Διαμαντίνα και είχαν

⁸⁶ Μ. ΗΛ. Φερέτος, *Μεσσήνιοι και Μανιάτες αγωνιστές του 1821*, Καλαμάτα 2023, σ. 536- 538

αποκτήσει τρία παιδιά τη Μαρία, τον Διονύσιο, και τη Μπετίνα. Ο άλλοτε πλούσιος Ηλίας Χρυσοσπάθης πέθανε πάμφτωχος, διότι διέθεσε όλη του την μεγάλη περιουσία στις ανάγκες του αγώνα. Έμεινε τόσο φτωχός που η χήρα του Διαμαντίνα δεν είχε την οικονομική δύναμη να συντηρήσει ούτε το μονάκριβο γιο τους το Διονύσιο, και γι' αυτό ο Καποδίστριας ενδιαφέρθηκε προσωπικά, αναγνωρίζοντας τους αγώνες του γενναίου Μανιάτη, και τον έβαλε στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας για να επιβιώσει και μεγαλώνοντας ο Διονύσιος φοίτησε στη Σχολή Ευελπίδων. Στη συνέχεια, η Διαμαντίνα που συντηρούνται από τον κουνιάδο της Νίκο, για να μην πεθάνει από την πείνα συνταξιοδοτήθηκε με 45 δραχμές το μήνα.⁸⁷

⁸⁷ Α. Γ. Χρυσομάλλη, *ό.π.*, σ. 30-33

5.4. Κυριάκος Καμαρινός

Ο Κυριάκος Καμαρινός γεννήθηκε στην Καμάρα της Μεσσηνίας, σύμφωνα με τις επικρατούσες πληροφορίες το 1781. Ωστόσο, κατά τα γραφόμενα του αδερφού του Αθανάσιου, ο Καμαρινός αναχώρησε από την Καλαμάτα για την Κωνσταντινούπολη στις 16 Μαΐου 1814 σε ηλικία 23 ετών. Έτσι, προκύπτει ότι γεννήθηκε το 1791 και όχι το 1781. Ο πατέρας του λεγόταν Κωνσταντίνος Κυριακός. Γι' αυτό ο Κυριάκος ονομάστηκε Καμαρινός, για να ξεχωρίζει από τους άλλους Κυριακούς. Η οικογένεια Κυριακού καταγόταν συγκεκριμένα από τη Γιαννίτση, το οποίο ήταν ένα χωριό στην περιοχή της Καλαμάτας, στο βορειοδυτικό τμήμα του Ταυγέτου και ανατολικά της πόλης. Αδέρφια του Κυριάκου ήταν ο Αθανάσιος, ο οποίος ήταν ο μεγαλύτερος, ακολουθούσε ο Ιωάννης ή αλλιώς Γιαννάκος και ο Κυριάκος. Νέος ο Κυριάκος, όπως και τα υπόλοιπα αδέρφια του, ασχολήθηκε με το εμπόριο και έκανε πολλά ταξίδια στην Κωνσταντινούπολη και τη Μολδαβία.

Σύμφωνα με το αρχείο του Φιλικών Σέκερη ο Καμαρινός μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Παπαφλέσσα στην Κωνσταντινούπολη στις 15 Ιουλίου 1818 καταβάλλοντας 250 γρόσια για να ενισχύσει τον προεπαναστατικό αγώνα των Φιλικών και υποσχέθηκε ότι θα δώσει άλλα 1000 στη συνέχεια. Επίσης, λίγο αργότερα, ονομάστηκε απόστολος της Εταιρείας, αφού είχε ειδική αποστολή να εντάξει στην οργάνωση τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, κάτι που κατάφερε και η μύηση του αρχιστράτηγου των Μανιατών έγινε στις 2/8/1818. Μάλιστα, ο Κυριάκος κατάφερε να πείσει τον Μαυρομιχάλη να ενταχθεί στη μυστική οργάνωση των Φιλικών μέσα σε δεκαπέντε μέρες. Μετά ακολουθεί και ο Ηλίας Χρυσοσπάθης που και αυτός ενισχύει τη συμμετοχή του αρχηγού της Μάνης στην οργάνωση.⁸⁸

Αρα, το 1818 ο Καμαρινός ήταν μόλις 27 ετών και όχι 37. Έτσι, ο Κυριάκος επέστρεψε στην Καλαμάτα ως απόστολος της Φιλικής Εταιρείας και η μύηση του Μαυρομιχάλη αποτελούσε πρώτιστη αποστολή, αφού φημίζονταν ότι οι δύο οικογένειες συνδέονταν με οικονομικούς δεσμούς λόγω του εμπορίου. Έτσι, η μύηση του Μαυρομιχάλη, έγινε στις Κιτριές στις 2 Αυγούστου 1818 από τον Κυριάκο και αποτέλεσε ένα σπουδαίο επίτευγμα και η αρχή για τη διεκδίκηση της

⁸⁸ Γ. Θ. Διαμαντής, 17η Μαρτίου 1821: Οι Μανιάτες σηκώνουν το λάβαρο της Επανάστασης, In, 2021, <https://www.in.gr/2021/03/17/plus/istoriko-arxeio/17i-martiou-1821-oi-maniates-sikonoun-lavaro-tis-epanastasis>, 16/ 08/2023.

απελευθέρωσης.⁸⁹

Στη συνέχεια και μετά την ολοκλήρωση της αποστολής του , ο Κυριάκος Καμαρινός επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, απ' όπου επιστρέφει όταν το 1820, ο Μαυρομιχάλης με γράμμα του ζήτησε να πάει στον Καποδίστρια για να εξασφαλίσει οικονομική βοήθεια για τον Αγώνα, ώστε να δοθούν χρήματα στους Μανιάτες για να προμηθευτούν τα απαραίτητα για τον αγώνα και να πολεμήσουν οργανωμένοι τους Τούρκους. Αν και δεν είχε εξουσιοδότηση από την Αρχή της Εταιρείας και στην Οδησσό οι μεγαλέμποροι και Φιλικόι Ηλίας Μάνεσης και Γιάννης Αμβροσίου προσπάθησαν να τον εμποδίσουν, ο Καμαρινός έφτασε στην Οδησσό και παρέμεινε στο σπίτι του φίλου του Ηλία Μάνεση που κατάγονταν από την Πελοπόννησο, ώσπου να πάει στην Πετρούπολη. Στο μεταξύ και κατά τη διάρκεια της συγκατοίκησης ο Ηλίας Μάνεσης που γνώριζε καλά τον χαρακτήρα του Καμαρινού, θέλησε να τον αποτρέψει να συναντηθεί με τον Καποδίστρια, χωρίς ωστόσο να τα καταφέρει. Του πρότεινε μάλιστα να του προσφέρει λίγα χρήματα και να επιστρέψει στην πατρίδα. Μάταια, όμως αφού ο Καμαρινός συναντήθηκε με τον Καποδίστρια, ο οποίος τον δέχτηκε και του απέδωσε φιλοφρονήσεις αλλά δεν τον βοήθησε, όπως περίμενε και μάλιστα ο Καποδίστριας διέψευσε τα σχέδια των Φιλικών, αρνούμενος κάθε ανάμειξη στον αγώνα και κρίνοντας ακατάλληλες τις συνθήκες για επανάσταση. Έπειτα, ο Καποδίστριας λειτουργώντας ως μυστικός σύμβουλος του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου, έδωσε τον Κυριάκο καλώντας την αστυνομία, ο οποίος είχε αντιδράσει έντονα μπροστά στις αντιρρήσεις και την αρνητική στάση του Καποδίστρια. Στη συνέχεια, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ανέλαβε τα έξοδα του Καμαρινού για να μεταβεί στο Κισνίβι και τον διέταξε να τον περιμένει εκεί για να συνομιλήσουν και βρεθεί μια λύση.⁹⁰

Προβληματισμένος και αρκετά απογοητευμένος, στη συνέχεια ο Καμαρινός πήγε στη Βεσσαραβία, όπου συνάντησε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Από αυτόν ζήτησε 2.000.000 γρόσια για την εξέγερση της Μάνης, ωστόσο το ποσό αυτό δεν μπορούσε να διατεθεί και τότε Καμαρινός άρχισε να συκοφαντεί τον Υψηλάντη και να απειλεί ότι θα διαδώσει στον Μοριά τις αδυναμίες της Εταιρείας και ότι ο Καποδίστριας αποδοκίμαζε τον ένοπλο αγώνα. Κάτι τέτοιο θα ματαίωνε την Επανάσταση στην

⁸⁹ Β. Δ. Πατριαρχέας, *ό.π.*, σ. 446

⁹⁰ Δ. Δωφής, *Η Κήρυξη της Επανάστασης στη Μάνη*, 2011, <https://argolikivivliothiki.gr> , 11/ 08/2023

Πελοπόννησο. Έτσι, οι Φιλικοί μαζί με τον Υψηλάντη αποφάσισαν τη δολοφονία του, καθώς φοβούνταν ότι διακυβεύονταν τα μελλοντικά τους σχέδια. Στα τέλη του 1820, λοιπόν, καθώς ο Καμαρινός και ενώ περνούσε με ένα ποταμόπλοιο τον Δούναβη, δολοφονήθηκε σύμφωνα με τον ιστορικό Τρικούπη από τους Ευμορφόπουλο, Σφαέλλο, και Καραβιά, που ήταν μέλη της Φιλικής Εταιρείας και του άρπαξαν τα εμπιστευτικά έγγραφα που μετέφερε και την επιστολή του Καποδίστρια που περιείχε την απάντησή του προς τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.⁹¹ Ο Καμαρινός φαινόταν πως είχε σχηματίσει την άποψη ότι αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας ήταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ότι η προετοιμασία της επανάστασης και η επαναστατικός αναβρασμός των Φιλικών δεν έβρισκε τον Καποδίστρια σύμφωνο και πως όσα είχαν φροντίσει τόσο έντεχνα να διαδώσουν οι Φιλικοί δεν ίσχυαν. Μάλιστα, μέλη της Φιλικής Εταιρείας διατείνονταν πως στην επανάσταση θα είχαν την υποστήριξη της Ρωσίας, μιας χώρας με μεγάλη δύναμη και συγκεκριμένα του τσάρου Αλέξανδρου. Αυτό, όμως δεν ίσχυε και οι Φιλικοί μεθοδευμένα άφηναν τους αγωνιστές να πιστεύουν ότι έχουν την υποστήριξη μιας τόσο μεγάλης δύναμης και πως ο αγώνας τους θα πετύχει, ώστε να μην έχουν αμφιβολίες σχετικά με την επανάσταση.⁹²

Ο Καμαρινός σκόπευε φθάνοντας στην Πελοπόννησο και μετά τη διαφωνία του με τον Υψηλάντη να αποκαλύψει την αλήθεια στον ηγεμόνα της Μάνης, τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Βέβαια, ο Υψηλάντης προσπάθησε να τον αποτρέψει να αποκαλύψει την αλήθεια για το καλό της επανάστασης, να μην εκφράζεται δημόσια και να προπαγανδίζει τον προεπαναστατικό αγώνα, χαρακτηρίζοντάς τον απερίσκεπτο. Ο Κυριάκος στον αντίποδα, δεν ακολούθησε τις υποδείξεις του Υψηλάντη και όχι μόνο αρνήθηκε να δεχτεί και να υπακούσει στις υποδείξεις του, αλλά τον απείλησε πως αν μεταβεί στη Μάνη κατά την επανάσταση δεν θα γίνει δεκτός.⁹³ Ο Καμαρινός είχε πιεστεί πολύ από τον Πετρόμπεη να μάθει ποιοι εκπροσωπούσαν την άορατη αρχή της Φιλικής Εταιρείας και να διεκδικήσει οικονομικούς πόρους. Η άρνηση του Καποδίστρια και η πίεση που άσκησε ο Καμαρινός στους υψηλά ιστάμενους της οργάνωσης προκειμένου να μάθει την αλήθεια, οδήγησε τους Φιλικούς στην απόφαση της δολοφονίας του, καθώς φοβούνταν μη τυχόν ο Καμαρινός αποκαλύψει πως ούτε χρήματα υπήρχαν ούτε ότι ο

⁹² Σπ. Τριανταφύλλου, *Οι αετοί της Μάνης*, Αθήνα 1949, σ. 39

⁹³ Β. Δ. Πατριαρχέας, *ό.π.*, σ. 457, 458

Καποδίστριας ήταν αρχηγός και ενέκρινε την κήρυξη της επανάστασης.⁹⁴

Έτσι, ακολούθησε η θανάτωση του Κυριάκου Καμαρινού από τους Φιλικούς που προαναφέρθηκαν, στον Δούναβη το 1820 μέσα σε κλίμα απόλυτης μυστικότητας. Η δολοφονία του Καμαρινού αποτέλεσε θρύλο και ποτέ δεν αποδείχτηκε με αδιάσειστα στοιχεία, αφού οι Φιλικοί ήξεραν πολύ καλά να καλύπτονται. Μάλιστα, από πολλούς Φιλικούς θεωρήθηκε προδότης, που ήθελε να προδώσει την επανάσταση, αρνούμενος να προβλέψει τις δυσμενείς επιπτώσεις των αναγγελιών του προς τον Μαυρομιχάλη. Άλλωστε, ήταν γνωστό πως αν οι Μανιάτες δεν δέχονταν και δεν συμφωνούσαν στη κήρυξη της επανάστασης τότε επανάσταση δεν θα γινόταν. Επομένως, ο Κυριάκος που έδειξε τόσο μεγάλο ενθουσιασμό κατά την μύησή του στη μυστική Φιλική Εταιρεία, δολοφονήθηκε και υπήρξε το πρώτο θύμα του αγώνα.

Ο Καποδίστριας που γνώριζε ότι η βοήθεια που υπόσχονταν και διακήρυσσαν οι Φιλικοί από τη Ρωσία ήταν ψευδής και πως ο τσάρος δεν είχε καμία ανάμειξη με τη δράση και το έργο των Φιλικών, ούτε αυτοί είχαν έρθει σε επαφή μαζί του, ζήτησε από τον Καμαρινό να τα μεταφέρει όλα στον Μαυρομιχάλη και να του τονίσει ότι οι ασυλλόγιστε πράξεις των Φιλικών θέτουν τον ελληνικό λαό σε μεγάλο κίνδυνο και να φροντίσει ο ίδιος να μην παρασυρθεί από τη μεγαλοστομία των Φιλικών και καταστεί συνένοχος στις εγκληματικές και αλόγιστες ενέργειές τους. Φυσικά, ο Καποδίστριας από τη θέση του γνώριζε την κατάσταση και τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη και πως οι Έλληνες δεν θα είχαν βοήθεια από κάποια χώρα. Ακόμα, τις ενέργειες των Φιλικών τις θεωρούσε καταστροφικές για το ελληνικό έθνος και γι' αυτό τις καταδίκασε και αποφαινόταν εναντίον τους με βαρείς χαρακτηρισμούς. Μάλιστα, όταν έδωσε την επιστολή που έπρεπε να μεταφέρει ο Καμαρινός στον Μαυρομιχάλη, ο Καποδίστριας του ζήτησε μαζί με την επιστολή να του μεταβιβάσει πως οι Έλληνες δεν πρόκειται να έχουν καμία βοήθεια από τη Ρωσία και πως ο ίδιος σκοπεύει να παραμείνει αμέτοχος, αρνούμενος οποιαδήποτε ανάμειξη με τους Φιλικούς.

Για τη συμπεριφορά του ο Καμαρινός και τη στάση του προς τον Καποδίστρια χαρακτηρίστηκε από πολλούς αφελής και παρορμητικός. Η πραγματικότητα απέδειξε πως δεν στάθμισε και δεν υπολόγισε σωστά τη σοβαρότητα της αποστολής ούτε τους κινδύνους που διέτρεχε. Οι Φιλικοί της Πετρούπολης μέσα από συζητήσεις τον παρέσυραν και έμαθαν όσα είχε πει ο Καμαρινός με τον

⁹⁴ Αλ. Ν. Δαμιανάκος, *Η Μάνη σύνοψη μεγάλης πορείας*, Αθήνα 2018, σ. 323, 324

Καποδίστρια και βλέποντάς τον αποφασισμένο να μεταφέρει όσα ειπώθηκαν στη Μάνη και στον Μαυρομιχάλη και να του παραδώσει την επιστολή του Καποδίστρια, αντιλήφθηκαν ότι κινδύνευε να κλονιστεί το έργο και η μέχρι τότε δράση τους σχετικά με την επανάσταση, καθώς ο Μαυρομιχάλης δεν θα συνεταιριζόταν μαζί τους. Οι συστάσεις του Καποδίστρια προς τον Μαυρομιχάλη σχετικά με την αποχή του από κάθε επαναστατική ενέργεια δεν έπρεπε να φθάσουν στη Μάνη, διότι οι Μανιάτες θα ανησυχούσαν μη τυχόν επαναληφθεί ότι συνέβη και με τα Ορλωφικά, όπου η αποτυχία τους στοίχισε και δεν θα δέχονταν να ακολουθήσουν τους Φιλικούς και να ξεκινήσει η επανάσταση εναντίον των Τούρκων. Εντούτοις επανάσταση χωρίς τους Μανιάτες δεν θα μπορούσε να γίνει, επειδή η έκβαση θα ήταν καταδικασμένη. Άρα, η μοναδική λύση για τη Φιλική Εταιρεία ήταν το γράμμα του Καποδίστρια να μην φθάσει ποτέ στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και αυτό θα γινόταν μόνο εμποδίζοντας τον Καμαρινό να μεταβεί στη Μάνη. Έτσι, και ο Υψηλάντης κατανόησε πως δεν υπάρχει άλλη λύση εφόσον διακυβεύονταν ο επαναστατικός αγώνας και γι' αυτό το λόγο ενέκρινε τη δολοφονία του Κυριάκου, ο οποίος είχε εκφράσει με κάθε ειλικρίνεια τις προθέσεις του και ο ορμητικός του χαρακτήρας τον είχε κάνει ασυμβίβαστο και καθόλου διπλωμάτη, ώστε να αποκρύψει τα σχέδιά του.

Φόνος μέσα στην Πετρούπολη δεν μπορούσε να γίνει διότι θα είχε αρνητικές επιπτώσεις για του Φιλικούς και τη δράση τους, αφού η αστυνομία της Ρωσίας θα εμπλεκόταν και θα ανακάλυπτε πολλά για τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας και έτσι θα κινδύνευε να αποκαλυφθεί η οργάνωση και όσα είχαν καταφέρει μέχρι τότε θα γκρεμίζονταν. Έτσι, αποφασίστηκε η εκτέλεση του Καμαρινού να γίνει στο ταξίδι της επιστροφής του για τη Μάνη και όταν επιβιβάστηκε λοιπόν, στο πλοίο για την Κωνσταντινούπολη, επιβιβάστηκαν χωρίς να γίνουν αντιληπτοί οι τρεις φιλικοί, Καραβιάς, Σφαέλος και Ευμορφόπουλος και τη νύχτα παρασύρανε τον Καμαρινό σε ένα απόμερο σημείο του πλοίου και τον έσπρωξαν να πέσει μέσα στη θάλασσα με αποτέλεσμα να χάσει τη ζωή του και να πνιγεί. Μάλιστα, κάποιος από τους επιβάτες που ήταν Έλληνας αντιλήφθηκε την δολοφονία, καθώς είδε όσα έγιναν με τον Καμαρινό και αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι Φιλικοί να ρίξουν και αυτόν μέσα στη θάλασσα προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι τίποτα δεν θα προδώσει την πράξη τους.

Επομένως στη Μάνη δεν έφθασε ποτέ η επιστολή του Καποδίστρια που είχε παραλήπτη τον Μαυρομιχάλη. Μπορεί η θανάτωση του Καμαρινού να αποτελούσε έγκλημα, αλλά ήταν ένα έγκλημα που το επέβαλαν οι περιστάσεις και η ανάγκη των πραγμάτων, καθώς αν ο Καμαρινός επέστρεφε στη Μάνη και η επιστολή του

Καποδίστρια έφθανε τελικά στα χέρια του Πετρόμπεη, αυτό θα σήμαινε το τέλος της επανάστασης και τη ματαίωση όσων είχαν κατορθώσει μέχρι τότε οι Φιλικοί.⁹⁵

Αξίζει να αναφερθεί πως ο αδερφός του Κυριάκου, ο Αθανάσιος, δεν γνώριζε όσα αναγράφονταν στο σημείωμα που μετέφερε ο αδερφός του, καθώς αν γνώριζε δεν θα έγραφε «*Τι απέγινεν ο Καμαρινός, του οποίου η δράσις αποτελεί θρύλος;*». Από αυτό καταλαβαίνουμε ότι γνώριζε μέχρι ένα σημείο, αλλά αγνοούσε πολλές λεπτομέρειες, που σαν αδερφός προσπάθησε να μάθει και να γνωρίζει.

Από την άλλη πλευρά, οι ίδιοι οι Φιλικοί επεδίωξαν να διατηρήσουν κρυφή τη δολοφονία του Κυριάκου. Ακόμα, ο Αθανάσιος Καμαρινός πολέμησε στην Τριπολιτσά, όπου και πέθανε, χωρίς να μάθει όσα είχαν συμβεί σχετικά με τον θάνατο του αδερφού του. Αυτό μαρτυρά ότι το χειρόγραφο που σχετίζονταν με την δολοφονία του Κυριάκου παραδόθηκε πολύ αργότερα από τη δολοφονία. Αναλυτικότερα, ο Κυριάκος πέθανε λίγο πριν την έναρξη της επανάστασης, ο Αθανάσιος που ήταν και ο μεγαλύτερος από τα τρία αδέρφια, έμπορος και αυτός, πέθανε λίγο μετά την άλωση της Τριπολιτσάς λόγω ασθένειας και ο Ιωάννης, ο δεύτερος αδερφός πέθανε αρκετά χρόνια μετά την απελευθέρωση. Έτσι, το χειρόγραφο περιήλθε στην οικογένεια Καμαρινού πολλά χρόνια αργότερα και παρέμεινε στην κατοχή του Ιωάννη Καμαρινού. Μάλιστα, ο Αθανάσιος ο μεγαλύτερος από τα αδέρφια ήταν πλούσιος έμπορος και έκανε συχνά ταξίδια στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη και είχε αναπτύξει στενές σχέσεις με τον αδερφό του Πατριάρχη Γρηγόριου του Ε΄, τον Λογιώτατο, αλλά και με τον Πέτρο Μαυρομιχάλη.⁹⁶

Από την άλλη πλευρά, ο Ιωάννης διατέλεσε ως ένας από τους σημαντικότερους προεστούς της Καλαμάτας και υπήρξε μέλος της Μεσσηνιακής Συγκλήτου. Ονομάστηκε στρατηγός και πολέμησε ενάντια στον Ιμπραήμ, τον οποίο αντιπαθούσε σφόδρα και απεχθανόταν. Μετά την απελευθέρωση του μεγαλύτερου μέρους της χώρας έγινε δήμαρχος Καλαμών και χάρη σε αυτό το αξίωμα υποδέχτηκε και περιποιήθηκε τον δούκα Μονπανσιέ το 1845 και τον ιπότη Αμπέρ το 1855. Τέλος, ο Γιαννάκος, όπως συνήθιζαν να τον αποκαλούν ή Κωνσταντινάκος από το όνομα του πατέρα του, αποτελούσε μια σημαντική φυσιογνωμία που αγωνίστηκε με σθένος και τίμησε το όνομα της οικογένειας από την οποία κατάγονταν. Το

⁹⁵ Α. Γ. Κουτσιλιέρη, *ό.π.*, σ. 438

⁹⁶ Π. Γεννηματάς, «Πορτραίτα επιφανών Μανιατών». στην *Μάνη χθες, σήμερα, αύριο*, αρ. φ. 1.11.2001, σ. 9

αρχοντικό σπίτι της οικογένειας Καμαρινών, το οποίο δεν σώζεται σήμερα, βρισκόταν κεντρικά της Καλαμάτας, προς το δρόμο που οδηγεί στον ιερό Ναό της Υπαπαντής.⁹⁷

5.5. Η επιστολή του Καποδίστρια προς τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ως άντρας υπεύθυνος ανησυχούσε και είχε αμφιβολίες σχετικά με την βοήθεια που θα προερχόταν από την Ρωσία με σκοπό να βοηθήσει την επάνδρωση της επανάστασης. Για να βεβαιωθεί λοιπόν έστειλε έναν από τους οικείους του οποίος ήταν ο Κυριάκος Καμαρινός στον Καποδίστρια. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ήδη είχε ενημερωθεί από επιστολές του Πετρόμπεη για τον σκοπό της άφιξης του Κυριάκου Καμαρινού και μετά και από τα λεγόμενα του ίδιου του Κυριάκου Καμαρινού πείστηκε για την κατάσταση που βρισκόταν η Ελλάδα. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ως υπουργός ενός ξένου κράτους αποφεύγει να ενθαρρύνει την επανάσταση καθώς πίστευε κιόλας πως η επανάσταση των Ελλήνων δεν ήταν τίποτα άλλο παρά πρόωρη. Γι' αυτό λοιπόν ο Ιωάννης Καποδίστριας πήρε την απόφαση να απαντήσει με επιστολή στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη που ήταν αρχηγός των Σπαρτιατών. Στην επιστολή ο Καποδίστριας ενημέρωνε πως ο οικείος του ο Κυριάκος Καμαρινός του έδωσε τις επιστολές που είχε γράψει γι' αυτόν και τις έλαβε στις 3 Αυγούστου του 1819 ενώ ήταν γραμμένες στις 20 Νοεμβρίου του 1818. Αρχικά, εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του για την πεποίθηση και την άποψη του Καμαρινού πως ο ίδιος έχει ιδιαίτερο ζήλο για την βελτίωση της πατρίδας.⁹⁸

Υποστήριξε πως η γνώμη του σχετικά με την επανάσταση ήταν να σαφής και οριστική. Ακόμη πολλοί θεώρησαν πως επειδή είχε την εύνοια και την προστασία του αυτοκράτορα της Ρωσίας ήταν το όργανο της πολιτικής του προς τους Έλληνες, αλλά αυτό δεν ίσχυε και αυτό το καταπολέμησε με μεγάλη προσπάθεια. Τόνισε ότι η Ρωσία προστατεύει τους Έλληνες καθώς έχουν την ίδια θρησκεία και με βάση τις συνθήκες παρέχει το δικαίωμα της προστασίας αλλά στην ουσία οι συνθήκες αυτές καθιερώνουν την ειρήνη μετά την τουρκική κυβέρνηση ώστε οι Έλληνες να μην μπορούν να απολαμβάνουν τώρα αυτή την υψηλή προστασία. Βέβαια παραδέχτηκε ότι ο ίδιος κάνει προσπάθειες προκειμένου να βοηθήσει τους φτωχούς του

⁹⁷ Β. Δ. Πατριαρχέας, *ό.π.*, σ. 467, 468

⁹⁸ Γ. Δημακογιάννης, «Η Μάνη στην τουρκοκρατία». στην *Αδούλωτη Μάνη*, αρ. φ. 18.9.1997, σ. 14

συμπατριώτες του προκειμένου να αναπτυχθούν ηθικά και πνευματικά και να ενθαρρύνει την ίδρυση σχολών στην Ελλάδα. Η Μάνη έχει αυτή την ανάγκη πιο πολύ από κάθε άλλη περιοχή και θεωρεί ότι από τη στιγμή που η πράξη τους συνοδεύονται από την εκκλησία θα τα καταφέρουν. Ωστόσο, ο Καποδίστριας κάνει ξεκάθαρο πως δεν θα πρέπει να πιστεύουν ότι θα γίνουν ισχυρότεροι από κάποια άλλη επαρχία προκειμένου να αντιμετωπίσουν την τουρκική κυβέρνηση ή ότι μία μικρή βοήθεια για τη συντήρηση της σχολής τους θα υποστηρίξει την ανεξαρτησία μέσω των όπλων. Ακόμα, υποστήριξε πως οι εξηγήσεις του Κυριάκου Καμαρινού του έδωσαν την πεποίθηση πως κάποιοι ραδιούργοι του έδωσαν εσφαλμένες ιδέες για την κατάσταση στη χώρα και λέει πως αυτό δεν είναι δύσκολο να το καταλάβει ακόμα και όταν κάποιος βρίσκεται πολύ μακριά από τη χώρα. Επιπλέον, αν στη χώρα τα σχολεία ευδοκιμήσουν θα γίνει επειδή θα βρίσκονται κάτω από την αιγίδα της εκκλησίας. Μάλιστα, ο Καποδίστριας θεωρεί πως αν η εκκλησία υποπτευθεί ότι όλα τα σχολεία μπορούν να γίνουνε εστίες επαναστάσεως και αναστατώσεων τότε θα τα καταστρέψει. Έτσι, ο Καποδίστριας δίνει συμβουλές τον Πετρόμπεη να ιδρύσουν σχολή και να την εξαρτήσουν ολοκληρωτικά από το πατριαρχείο και να υπηρετούν σε αυτή καλοί διδάσκαλοι για να διδάξουν σωστά την εθνική μας γλώσσα και τα μαθήματα των θρησκευτικών, της φυσικής και της ιστορίας και γενικά να εστιάσουν στην εκπαίδευση των νέων, αφού οι συνθήκες δεν είναι ακόμα ώριμες για επανάσταση.⁹⁹

Επίσης, ο Καποδίστριας υποστήριξε πως ο Κυριάκος Καμαρινός θα συγκεντρώσει εισφορές για την ίδρυση της σχολής και ελπίζει ότι θα ευδοκιμήσει αλλά επειδή τέτοια ιδρύματα δεν μπορούν να αναπτυχθούν αμέσως κάποια βαθμιαία βοηθήματα θα σας θα τους είναι πολύ χρησιμότερα. Τέλος, ο Ιωάννης Καποδίστριας υποστήριξε πως πάντοτε θα το είναι ευχάριστο να ενώνει τις προσπάθειες της Ελλάδος με τις δικές του αλλά επανέλαβε ότι η σχολή που θα δημιουργηθεί θα έχει σκοπό μόνο την πνευματική και την θρησκευτική εκπαίδευση των νέων της Σπάρτης και δεν θα έχει κάποια επαναστατική εστία αλλά θα λειτουργεί υπό την αιγίδα του πατριαρχείου.¹⁰⁰

⁹⁹ Γ. Μαργαρίτης, *Ενάντια σε φρούρια και τείχη, 1821*, Αθήνα 2020, σ. 83-86

¹⁰⁰ Δ. Αλεξανδράκου, *Ιστορία της Μάνης*, Αθήνα 1892, σ. 52- 55

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Αποτίμηση επανάστασης

Οι Έλληνες λίγο πριν ξεσπάσει η επανάσταση ζούσαν σε μικρές κοινότητες και βρίσκονταν στα όρια της απόλυτης φτώχειας, αφού οι Τούρκοι τους είχαν επιβάλει βαρείς φόρους. Στον αγροτικό τομέα καλλιεργούσαν βαμβάκι, καλαμπόκι, πατάτες και καπνό, αλλά εμφανίστηκαν τσιφλίκια, δηλαδή μεγάλες αγροτικές περιοχές που ανήκαν σε ένα γαιοκτήμονα με αποτέλεσμα ολόκληρα χωριά να εργάζονται μέσω μακροχρόνιων συμβάσεων και ο γαιοκτήμονας να συγκεντρώνει τον περισσότερο πλούτο στα χέρια του αδιαφορώντας για το λαό.

Πέρα από τον ελληνικό χώρο, Έλληνες ζούσαν στις παραδουνάβιες περιοχές και τις μητροπόλεις της Βλαχίας και Μολδαβίας, το Βουκουρέστι, το Ιάσιο καθώς και στη Βιέννη και Βουδαπέστη. Είχαν επίσης σχηματίσει κέντρα στη Βενετία και την τσαρική Ρωσία¹⁰¹. Μάλιστα, υπολογίζεται ότι οι Έλληνες το 1821 αριθμούσαν περίπου 3 εκατομμύρια κατοίκους εντός μιας αχανούς αυτοκρατορίας περίπου 24 εκατομμυρίων ανθρώπων, ενώ και έξω από την Οθωμανική αυτοκρατορία, υπήρχαν οι παροικίες, κοινότητες Ελλήνων που ζούσαν σε πόλεις της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Στην προετοιμασία την εθνικής απελευθέρωσης συνέβαλλαν οι ιδεολογίες που αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη λόγω του Διαφωτισμού, αλλά και οι Έλληνες που ζούσαν στο εξωτερικό και αυτοί ήταν κυρίως ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής.¹⁰² Ο πρώτος, κυρίως από τη Βιέννη, εξέδωσε αρκετά συγγράμματα, όπως ο Θούριος, όπου εξέφραζε τους πόθους για την Ελευθερία, όλων των λαών της Βαλκανικής, μετασηματίζοντας τις αξίες του Διαφωτισμού που αναπτύχθηκαν στη Γαλλία, σε πολιτικό πρόγραμμα στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Ακόμα, στη Βιέννη ίδρυσε μια μυστική εταιρεία στις αρχές της δεκαετίας του 1790 και είχε ετοιμάσει ένα επαναστατικό σχέδιο για να ανατραπεί ο Σουλτάνος, ενώ παράλληλα υπερασπιζόταν την ιδέα ενός κράτους που θα αντηχούσε τα ιδεώδη της Γαλλικής Επανάστασης «Ελευθερία-Ισότητα-Αδελφότητα»: ωστόσο, γρήγορα συνελήφθη από τις Οθωμανικές αρχές και εκτελέστηκε. Επιπρόσθετα, ο Κοραής, υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των επαναστατικών διαδικασιών στη Γαλλία και καλούσε με το συγγραφικό του έργο τους Έλληνες σε επανάσταση, καθώς επίσης αντιτασσόταν στις

¹⁰¹ Β. Κρεμμυδάς, *Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2016, σ. 49, 50

¹⁰² Θ. Χρήστου, *Πέτρος Σωκράτης- Κόκκαλης (1896 – 1962) ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019, σ. 318

νουθεσίες που εξέδιδε μαζικά το Πατριαρχείο ενάντια στις αξίες του Διαφωτισμού.

Ακόμα, σημαντική ήταν η δράση της Φιλικής Εταιρείας που οργανώθηκε στην Οδησό της Ρωσίας και σε αντίθεση με άλλες εξεγέρσεις που είχαν λάβει χώρα κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας στον κατακτημένο ελληνικό χώρο, οι οποίες συνδέονταν με πολιτικά σχέδια μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, η επανάσταση που σχεδίαζαν οι Φιλικοί επρόκειτο να είναι αυτοδύναμη επανάσταση των Ελλήνων με στόχο την πολυπόθητη ελευθερία, που τόσα χρόνια είχαν στερηθεί.

Όλα αυτά οδήγησαν στην οργάνωση της Επανάστασης εναντίον του Τούρκου κατακτητή που ξεκίνησε από τη Μάνη. Οι Μανιάτες λειτούργησαν καταλυτικά τόσο στην έναρξη όσο και στο τέλος της Επανάστασης αφού με τις μάχες στη Βέργα και στο Δυρό κατάφεραν να μειώσουν το γόητρο του Ιμπραήμ και να ταπεινώσουν την περιουσία του, καθώς μέχρι τότε ήταν ακατανίκητος και προκαλούσε τον φόβο.¹⁰³

Την ώρα που η επανάσταση διακυβεύονταν και η νίκες των Ελλήνων είχαν μειωθεί, ο Ιμπραήμ πήγε στην Πελοπόννησο σε μία προσπάθεια να επιδείξει τη δύναμή του, να πείσει τους επαναστάτες ότι δεν είχαν ελπίδες επιτυχίας προτείνοντας τους ότι ήταν προτιμότερο να τον προσκυνήσουν και να παραδώσουν τα όπλα ώστε να επανέλθουν στο ραγιαδικί τους. Ωστόσο, η άρνηση των Ελλήνων να υποταχθούν στον Ιμπραήμ τον έκανε να γίνει ακόμα πιο σκληρός και ανελέητος και μετά από κάθε νίκη του το πέρασμα του συνοδευόταν από αιχμαλωσίες, πυρπολήσεις, θανάτους και ερήμωση. Τότε ήταν στις ψυχές του λαού φώλιασε ο φόβος και στο άκουσμα του οι άνθρωποι πήγαιναν για να σωθούν στα βουνά και στις σπηλιές¹⁰⁴.

Μετά την έξοδο του Μεσολογγίου η καταστροφική πορεία του αιγυπτιακού στρατού συνεχίστηκε και φτάνοντας στη Μεθώνη απείλησε τους Μανιάτες πως αν δεν προσκυνήσω τον Ιμπραήμ θα καταστρέψει τα χωριά τους και θα οδηγήσει τις γυναίκες του στην αιχμαλωσία. Οι Μανιάτες μαζί με τους Μεσσήνιους πρόσφυγες απάντησαν "σε περιμένουμε με όσας δυνάμεις θελήσεις" τιμώντας τους προγόνους τους και αποδεικνύοντας ότι είναι γνήσιοι απόγονοι των Σπαρτιατών. Ο Ιμπραήμ τότε στην προσπάθειά του να κυριαρχήσει στη Μάνη είδε τις ήττες να διαδέχονται η μία την άλλη και το κύρος του να ταπεινώνεται, μιας και άντρες και γυναίκες τους πολεμούσαν με όσα μέσα διέθεταν. Όπου εμφανιζόταν αιγυπτιακός στρατός στην Πελοπόννησο οι κάτοικοι φοβούνταν και έσπευδαν να σωθούν από την ορμητικότητα

¹⁰³ Θ. Χρήστου, *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της επανάστασης του 1821 "Με μίαν γνώμη ομοφώνως απεφασίσαμεν να λάβωμεν τα όρματα"*, Αθήνα 2013, σ. 53

¹⁰⁴ Α. Π. Παπαθεοδώρου, *Οι μουσουλμάνοι τσάμηδες*, Αθήνα 2007, σ. 75

του Ιμπραήμ, ενώ στη Μάνη όταν εμφανιζόταν ο στρατός των εχθρών οι άνθρωποι έτρεχαν ακόμα και από τα πιο μακρινά χωριά με τα όπλα τους για να πολεμήσουν. Στην εμφάνιση του εχθρού δεν δειλίαζαν, αλλά θέριευαν και γι' αυτό νικούσαν.¹⁰⁵

Έτσι ο Ιμπραήμ στα δύο χρόνια που έμεινε ακόμα στην Πελοπόννησο δεν επιχείρησε να εισβάλλει ξανά στη Μάνη και να αναμετρηθεί με τους γενναίους Μανιάτες, αφού ο τόπος αυτός αποδείχθηκε άτρωτος και ο ίδιος ανίκανος να τον κατακτήσει.¹⁰⁶

Στη συνέχεια, ξένες πιέσεις από την Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία απαιτούσαν να σταματήσει ανάμεσα στους Έλληνες και την οθωμανική αυτοκρατορία κάθε πολεμική δράση και η Πελοπόννησος να γίνει ηγεμονία καταβάλλοντας φόρο στην Πύλη. Φαίνεται ότι από πολλούς υπήρξε ενδιαφέρον να μην εισέλθει αιγυπτιακός στρατός στη Μάνη, γιατί αυτό ίσως να σήμαινε την αρχή του τέλους για την Ελληνική επανάσταση. Τέλος, η επανάσταση οδήγησε στην επίτευξη της εθνικής Ανεξαρτησίας από την οθωμανική κυριαρχία μετά από αιώνες καταπίεσης και κατοχής. Ακόμα, η επανάσταση κέρδισε τη συμπάθειά και την υποστήριξη πολλών ευρωπαϊκών δυνάμεων και διεθνών προσωπικοτήτων και αυτό ενίσχυσε την επίδραση του ελληνικού αγώνα σε παγκόσμιο επίπεδο θέτοντας στην Ελλάδα στο χάρτη της διεθνούς πολιτικής. Ταυτόχρονα, αναδείχθηκε η ελληνική κληρονομιά, η γλώσσα, η τέχνη και η πολιτιστική ταυτότητα ενώ αντιμετωπίστηκαν και πολλές προκλήσεις όπως ήταν οι εσωτερικές διχόνοιες, η έλλειψη πόρων και οι εξωτερικές πιέσεις.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Στ. Καπετανάκης, *ό.π.*, σ. 822-824

¹⁰⁶ Α. Ι. Πετρόπουλος, *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, Οθωμανική περίοδος 1833- 1843*, Αθήνα 1982, σ. 76

¹⁰⁷ Γ. Φιλιππάκος, *Μάνη : 17 Μαρτίου 1821- Η Επανάσταση ξεκίνησε από την Αερόπολη*, Newsbomb, 2021, <https://www.newsbomb.gr/ellada/story/1177426/mani-17-martioy-1821-h-epanastasi-xekinise-apo-tin-areopoli>, 22/ 07/ 2023

Επίλογος

Η ελληνική επανάσταση αποτελεί ορόσημο για τη χώρα, ενέπνευσε χιλιάδες καλλιτέχνες και ποιητές και δίδαξε ότι η θέληση για το υπέρτατο αγαθό, την ελευθερία, υπερνικά τους οποίους δισταγμούς και τα προβλήματα. Η Μάνη υπήρξε το πρώτο μέρος που δημιούργησε τα πολεμικά σώματα και οι Μανιάτες ήταν οι μόνοι που διέθεταν εμπειρία και πείσμα να αντιμετωπίσουν τους Τούρκους. Ήταν αυτοί που πολέμησαν παντού και αποτέλεσαν το βασικό πυρήνα των επαναστατικών στρατευμάτων από την έναρξη του αγώνα μέχρι και την απελευθέρωση. Ακόμα, την ώρα που ο αγώνας φαινόταν να αποτυγχάνει και όλα φαίνονται να έχουν καταρρεύσει, αφού ο Ιμπραήμ έσπερνε το θάνατο και την καταστροφή, υποτάσσοντας τη μία περιοχή πίσω από την άλλη, οι Μανιάτες απέδειξαν ότι είναι εμπράκτως απόγονοι των αρχαίων Σπαρτιατών επιδεικνύοντας θάρρος, πυγμή και υψηλό φρόνημα, υψώνοντας το ανάστημά τους απέναντι στον κατακτητή.

Όταν ο Ιμπραήμ αποφάσισε να επιτεθεί στη Μάνη και να την υποτάξει, οι Μανιάτες και οι Μανιάτισσες του υπενθύμισαν για ποιο λόγο η Μάνη υπήρξε ελεύθερη και θα παρέμενε ελεύθερη. Συμπερασματικά η Μάνη ποτέ δεν γνώρισε τον τουρκικό ζυγό, αλλά παρέμεινε ελεύθερη και αυτή της η ελευθερία ήταν που της επέτρεψε να αποτελέσει το βασικό κέντρο προετοιμασίας του αγώνα, αφού στα εδάφη της συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο μέρος των επαναστατών και πολλοί κλέφτες.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ο ηρωικός όρκος των Μανιατών λίγο πριν την επανάσταση: *«Ορκίζομαι, εις το όνομα του Παντοδύναμού μας Θεού, εις το όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού και της Αγίας Τριάδος, να χύσω και την υστέραν ρανίδα του αίματός μου, υπέρ πίστεως και πατρίδος. Ορκίζομαι, να μη βλέψω εις τα όπισθεν εάν δεν αποδιώξω τον εχθρόν της πατρίδος και της θρησκείας μου. Ορκίζομαι: ταν ή επί τας και: νίκη ή θάνατος υπέρ πίστεως και πατρίδος».*

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Διαδικτυακές πηγές

Διαμαντής Γ. Θ., 17η Μαρτίου 1821: Οι Μανιάτες σηκώνουν το λάβαρο της Επανάστασης, In, 2021, <https://www.in.gr/2021/03/17/plus/istoriko-arxeio/17i-martiou-1821-oi-maniates-sikonoun-lavaro-tis-epanastasis> , 16/ 08/2023.

Δωρής Φ., *Η Κήρυξη της Επανάστασης στη Μάνη*, 2011, <https://argolikivivliothiki.gr> , 11/ 08/2023.

Φιλippάκος Γ., *Μάνη : 17 Μαρτίου 1821- Η Επανάσταση ξεκίνησε από την Αερόπολη*, Newsbomb, 2021, <https://www.newsbomb.gr/ellada/story/1177426/mani-17-martiou-1821-h-epanastasi-xekinise-apo-tin-areopoli>, 22/ 07/ 2023.

2. Εφημερίδες

Γεννηματάς Π, «Πορτραίτα επιφανών Μανιατών». στην *Μάνη χθες, σήμερα*, αύριο, αρ. φ. 1.11.2001.

Δημακογιάννης Γ., «Η Μάνη στην τουρκοκρατία». στην *Αδούλωτη Μάνη*, αρ. φ. 18.9.1997.

B. Βιβλιογραφία

Αλεξανδράκος Δ., *Ιστορία της Μάνης*, Αθήνα 1892.

Βαγιακάκος Δ. Β., *Μάνη (Μέσα Μάνη)*, Αθήνα 1968.

Βακαλόπουλος Ε. Α., *Τούρκοι και Έλληνες αιχμάλωτοι κατά την ελληνική επανάσταση (1821-1829)*, Αθήνα 2016.

- Βενιζελέας Η. Γ., *Ο γενίτσαρος Μανιάτης*, Αθήνα 2011.
- Γεωργακάς Δ., *Προσθήκη εις τα περί του ονόματος Μάνη*, Αθήνα 1939.
- Γιαννάκος – Ραζέλος Γ. Α., *Οι αγώνες της Μάνης*, Αθήνα 1948.
- Γλετζάκος Π. Ι., *Προσκύνημα στη Μάνη*, Αθήνα 1997.
- Δαμιανάκος Αλ. Ν., *Η Μάνη σύνοψη μεγάλης πορείας*, Αθήνα 2018.
- Ηλιόπουλος Η., *Μάνη*, Αθήνα 1977.
- Καπετανάκης Στ. Γ., *Οι Μανιάτες στην επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2015.
- Καπετανάκη Σ. Σ., *Η Μάνη στη δεύτερη Τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αρεόπολη 2011.
- Καπετανάκη Στ. Γ., *Αριστεία του 1821 σε Μανιάτες αγωνιστές*, Μάνη 2008.
- Καργάκος Σ. Ι., *Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2021.
- Κόμης Κ., *Πληθυσμοί και Οικισμοί της Μάνης 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, Ιωάννινα 1995.
- Κουγέας Σ. Β., *Η γυναίκα κυρία στη Μεσσηνιακή Μάνη : μέσω προικίων και άλλων εγγράφων (1745-1864)*, Αθήνα 2003.
- Κουμουνδουράκης Δ. Λ., *Η Μάνη κατά το έτος 1826*, Αθήνα 1859.
- Κουτσιλιέρης Α. Γ., *Ιστορία της Μάνης αρχαία – μεσαιωνική – νεώτερη*, Αθήνα 1996.
- Κουτσιλιέρης Α. Γ., *Ο λαός της Μάνης*, Αθήνα 1994.
- Κοτσώνης Κ. Α., *Κωνσταντίνος Π. Μαυρομιχάλης πρώτος νεκρός Μανιάτης αρχηγός το 1821*, Αθήνα 1990.
- Κραντονέλλη Αλ., *Ιστορία της πειρατείας στους πρώτους χρόνους της τουρκοκρατίας 1390- 1538*, Αθήνα 2014.
- Κρεμμυδάς Β., *Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2016.
- Μανδηλαράς Φ., *Η ελληνική επανάσταση του 1821*, Αθήνα 2020.
- Μαραβελέας Γ. Α., *Οι Παλαιολόγοι Της Καρδαμύλης*, Αθήνα 1982.

- Μαργαρίτης Γ., *Ενάντια σε φρούρια και τείχη, 1821*, Αθήνα 2020.
- Μελάς Σπ., *Ο γέρος του Μοριά*, Αθήνα 1957.
- Μέντης Κ. Σπ., *Η ωραιόσπηλη και πυργοστόλιστη Μάνη*, Αθήνα 2004.
- Μέξης Δ. Ν., *Η Μάνη και οι Μανιάτες*, Αθήνα 1977.
- Μιχαηλίδης Ι. Δ., *Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο στρατιωτικός ηγέτης της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 2020.
- Μοσχόπουλος Ν., *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 2003.
- Μπελιτσάκος Αγ., *Ο αναστήσας την Ελλάδα (μια κρυμμένη αλήθεια για το 1821)*, Αρεόπολη Λακωνίας 1991.
- Μποζίκης Σ., *Ελληνική επανάσταση και δημόσια οικονομία*, Αθήνα 2020.
- Παπαθεοδώρου Α. Π., *Οι μουσουλμάνοι τσάμηδες*, Αθήνα 2007.
- Πατριαρχέας Β. Δ., *Δίπτυχον Ιστορικών και Φιλολογικών της εθνεγερσίας*, Αθήνα 1971.
- Πετρόπουλος Α. Ι., *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, Οθωνική περίοδος 1833- 1843*, Αθήνα 1982.
- Πιερρακέας Β., *Οι παλαιοί Μανιάτες*, Αρεόπολη 2001.
- Ρέππας Χ., *Διαφωτισμός και επανάσταση*, Αθήνα 2021.
- Σακελαρίου Μ. Β., *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Ηράκλειο 2012.
- Σαϊτάς Γ., *ΜΑΝΗ Μαρτυρίες για τον χώρο και την κοινωνία- Περιηγητές και επιστημονικές αποστολές 15^{ος} – 19^{ος} αι.*, Αθήνα 1996.
- Σάσσαρη – Πατριαρχέα Α., *Μάνη, σελίδες ιστορίας*, Αθήνα 2019.
- Σκοπετέας Σ. Χ., *Η ένδοξος εποποιία των Μανιατών κατά του Ιμπραήμ πασά*, Αθήνα 2001.
- Συροπλάκης Θ., *Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ο ηγέτης της Μάνης στην ελληνική επανάσταση*, Αθήνα 2020.

Στεφανόπουλος Ν., *Περί της καταγωγής των εν Μάνη Στεφανόπουλων*, Αθήνα 1981.

Τρικούπης Τρ., *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 1993 .

Τριανταφύλλου Σπ., *Οι αετοί της Μάνης*, Αθήνα 1949.

Φερέτος Μ. Ηλ., *Μεσσήνιοι και Μανιάτες αγωνιστές του 1821*, Καλαμάτα 2023.

Φτέρης Γ. *ΜΑΝΗ πατρίδα μου*, Αθήνα 1981.

Χαϊδεμένος Η. Χ., *Η άγνωστη Μάνη*, Αθήνα 1997.

Χρήστου Θ., *Ιχνηλατώνοντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της Μεσσηνιακής ενδοχώρας στο έπος της ανεξαρτησίας, Σηματοωροί και αγωνιστές του 1821*, Καλαμάτα 2021.

Χρήστου Θ., *Χρονολόγιο της επανάστασης 1821*, Τρίπολη 2021.

Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκράτης- Κόκκαλης (1896 – 1962) ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019.

Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες 1830-1947*, Αθήνα 1999, τ. 1.

Χρήστου Θ., *1821: Οι αθέατες όψεις*, Αθήνα 2008.

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της επανάστασης του 1821 "Με μια γνώμην ομοφώνως απεφασίσαμεν να λάβωμεν τα όρματα"*, Αθήνα 2013.

Χρήστου Θ., *Αναζητώντας τον ένοχο και επιβάλλοντας την τάξη, η αστυνομία σε αναζήτηση ρόλου τα χρόνια του αγώνα της ανεξαρτησίας 1821- 1830*, Αθήνα 2021.

Χρυσανθακοπούλου Φ., *Πελοποννήσιοι αγωνιστές του 1821*, Αθήνα 1996.

Χρυσομάλλη Α. Γ., *Ηλίας Χρυσοσπάθης ο πρώτος μανιάτης φιλικός*, Καλαμάτα 1974.

Περίληψη

Η παραπάνω εργασία αποτελεί προϊόν συστηματικής έρευνας και ευρείας βιβλιογραφικής μελέτης, αλλά και προσωπικής επίσκεψης στον ιστορικό τόπο της Μάνης. Ήρθα σε επαφή με σπάνια χειρόγραφα, σημαντικούς απογόνους των αγωνιστών, που μου μετέφεραν πληροφορίες σχετικές με τη ζωή των ανθρώπων της Μάνης κατά τη διάρκεια των προεπαναστατικών χρόνων, αλλά και τη δράση τους όσο η επανάσταση βρισκόταν σε εξέλιξη. Οι Μανιάτες επέδειξαν αξιόλογη αγωνιστικότητα, θάρρος και ηρωισμό και δεν δείλιασαν μπροστά στον κίνδυνο ούτε σταμάτησαν να παλεύουν ακόμα και όταν η έκβαση της επανάστασης φαινόταν να κινδυνεύει. Αντίθετα, στάθηκαν αντάξιοι των περιστάσεων και αποτέλεσαν πρότυπο και για τις μελλοντικές γενιές.